

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 40, 1989

CENA 15 Kčs

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

OBSAH

Slovenčina v súčasnej komunikácii	105
Diskusie	
Klára Buzássyová: Sociolingvistická orientácia výskumnej úlohy Slovenčina v súčasnej komunikácii	111
František Kočíš: Vonkajšie a vnútorné podmienky rozvoja jazyka (Príspevok do diskusie o teórii spisovného jazyka)	124
Rozhľady	
Ján Sabol Juraj Furdík Slavo Ondrejovič Milan Darovec: Gramatická syntéza súčasnej češtiny	134
Správy a posudky	
Životné jubileum Jána Bosáka. K. Buzássyová	165
Súpis prác Jána Bosáka za roky 1965—1988. L. Dvonč	167
Konferencia o jazykovej komunikácii. J. Horecký	178
Sidorov, J. V.: Problemy rečovej sistemnosti. J. Dolník	180
Kulijev, G. G.: Metafora i naučnoje poznanije. B. Švihranová	182
Cruse, D. A.: Lexical semantics. J. Šikra	185
Babič, S.: Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. J. Horecký	187
Dudok, M.: Glutinácia textu v slovenčine a srbochorvátčine. E. Bajziková	189
Dialektologický zborník II. M. Smatana	191
Stepanovič, P.: A taxonomic description of the dialects of Serbs and Croats in Hungary. D. Bačiková	193
Alimpijeva, R. V.: Semantičeskaja značimost' slova i struktura leksiko-semantičeskoj grupy. N. Fabiánová	194
Grimm, H.-J.: Untersuchungen zum Artikelgebrauch im Deutschen. H. Krenčeyová	196
English in contact with other languages. J. Šikra	198
L'Acte Final d'Helsinki (1975): L'analyse sémiotique dans la recherche comparative — le vocabulaire des relations internationales. A. Anettová	200
Uzavreté dielo dr. Štefana Peciara. J. Bosák	202
Za prof. Jozefom Ružičkom. J. Horecký	203

СОДЕРЖАНИЕ

Словацкий язык в современной коммуникации	105
Дискуссия	
Клара Бузашиова: Социоллингвистическая ориентация научно-исследовательского проекта Словацкий язык в современной коммуникации	111
Франтишек Кочиш: Внешние и внутренние условия развития языка (К дискуссии по проблемам теории литературного языка)	124
Обзор	
Ян Сабол — Юрай Фурдик — Славо Ондрейович — Милан Даровец: Грамматический синтез современного чешского языка	134
Сообщения и рецензии	
Жизненный юбилей Яна Босака. К. Бузашиова	165
Список работ Яна Босака опубликованных в период 1965—1988 гг. Л. Двонч	167
Конференция по проблемам языковой коммуникации. Я. Горецки	178
Сидоров, И. В.: Проблемы речевой системности. Ю. Долник	180

SLOVENČINA V SÚČASNEJ KOMUNIKÁCIÍ

PROJEKT*

Úvod

V celosvetovom meradle badať najmä v posledných dvoch desaťročiach v jazykovednom výskume zreteľný odklon od skúmania jazyka len ako systému a príklon k skúmaniu fungovania jazyka v komunikácii. Svedčí o tom značný počet prác venovaných analýze pragmatických stránok jazyka, rozboru textu, jeho tvorby aj vnímania, analýze rozhovoru, štúdiu bilingvizmu a diglosie, ako aj oživenie záujmu o pidžinizáciu a kreolizáciu. Pragmatické problémy sa riešia aj pri výskume komunikácie medzi človekom a strojom.

V takejto situácii značný význam nadobúda sociolingvistika ako disciplína, ktorá sa orientuje na skúmanie jazyka v jeho spätosti so spoločnosťou. Novšie sa však znova začína klásť dôraz aj na miesto človeka i jeho jazyka v spoločnosti, v jazykovom spoločenstve, a teda aj na výskum fungovania jazyka ako neoddeliteľnej zložky človeka.

V slovenskej jazykovede — podobne ako v českej (porov. zborník *Reader in Czech Sociolinguistics*, 1986) — sa doteraz sociolingvistika nesformovala ako osobitná disciplína, hoci zreteľ na fungovanie jazyka v spoločnosti jej nikdy nechýbal. Sociolingvistické stanoviská sa dnes uplatňujú vo výskume všetkých slovanských jazykov.

Problematiky fungovania jazyka v slovenskom jazykovom spoločenstve sa týkal aj široko založený výskum slovenských nárečí od r. 1947. Pravda, bol koncipovaný dosť staticky: zisťoval sa súčasný stav hláskoslovnia, tvaroslovnia a slovnej zásoby v jednotlivých bodoch, a to len u najstaršej, resp. autochtónnej generácie. Pre dnešnú etapu výskumu možno z tohto dialektologického podujatia čerpať skôr organizačné skúsenosti, ako je vypracovanie dotazníka, jeho

* Projekt je výsledkom kolektívnej práce oddelenia spisovného jazyka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, text projektu pripravil J. Horecký za spolupráce K. Buzássyovej a J. Bosáka. Oponentúra projektu (vrátane dotazníka), ktorá sa konala 12. mája 1989 pred ústavnou radou Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, preverila nosnosť výskumnej úlohy podľa vytýčenej koncepcie. Pretože ide o nový smer výskumu v slovenčine, založený tematicky, metodologicky aj časovo dosť široko, budú sa v jeho priebehu v závislosti od situácie realizovať ďalšie spresnenia, obmedzenia a doplnenia.

využívanie pri výskume, vybudovanie siete zberateľov — explorátorov, vyhodnotenie získaného materiálu a jeho spracovanie v syntetických dielach (Atlas slovenského jazyka, Slovník slovenských nárečí).

Významnejší z hľadiska nášho projektu je výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny (v rokoch 1963—1965), založený na zisťovaní stavu u vhodne vybraných respondentov (vceľku podľa toho, do akej miery používajú v každodennom styku spisovný jazyk). Týmto výskumom sa malo zistiť, „v akom rozsahu, v akej oblasti, v ktorých spoločenských vrstvách, v akej funkcii a ako sa používa spisovný jazyk“, resp. „ktoré sú najprogressívnejšie prvky spisovného jazyka“ a „ktoré prvky sú najmenej progressívne“. Na zisťovanie týchto javov bolo vypracovaných niekoľko otázok (Slovenská reč, 1964, s. 355), ale pri konkrétnych výskumoch sa nie všetci explorátori pridržiavali ich znenia a zmyslu. Ďalej sa malo týmto výskumom zistiť, aký je vzťah spisovného jazyka k nárečiam a ktoré sú najpevnejšie prvky miestnych nárečí. Napokon sa malo skúmať aj to, ako vplýva čeština na hovorenú slovenčinu. V tomto bode sa dosiahli minimálne výsledky.

Výsledky výskumu sa hodnotili na konferencii r. 1965. Referáty (správy) jednotlivých explorátorov boli publikované v zborníku *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny* (až r. 1972). Vo výskume sa odvtedy pokračuje iba na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove (J. Muránsky), zisťujú sa varianty vo vybraných lokalitách a skupinách hovoriacich vo východoslovenskom regióne.

Z organizačného hľadiska možno z tohto výskumu vyťažiť poučenie, že je užitočné zapojiť do výskumu čo najväčší počet jazykovedne erudovaných explorátorov, a to zo všetkých slovenských jazykovedných pracovísk.

V súčasnosti je sociolingvistický výskum začlenený do čiastkovej úlohy ŠPZV IX-8-8/02 *Súčasná spisovná slovenčina, jej fungovanie v socialistickej spoločnosti a jazyková kultúra*, a to ako čiastková výskumná úloha *Slovenčina v súčasnej komunikácii*. Riešiteľom je Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, spoluriešiteľmi katedry slovenského jazyka a literatúry všetkých filozofických a pedagogických fakúlt v SSR.

V prípravnej fáze tohto výskumu (v r. 1987 a 1988) sa vypracovalo niekoľko sondážnych a informačných štúdií (o sociologickom výskume v Poľsku, v NDR i v rozličných štátoch západnej Európy), ďalej štúdie o jazykovej situácii, najmä o bilingvizme a diglosii, ako aj o výpovedných aktoch. Urobili sa aj prvé sondy vo výskume postojov, aký zaujímajú používatelia k jazyku (na základe listov do jazykovej poradne, do Čs. rozhlasu a Čs. televízie, ďalej na základe riadených interview, ako aj na základe štúdia literárnych diel). Sľubné perspektívy prináša aj sociologický výskum D. Slančovej z Katedry slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ v Prešove.

Základné teoretické otázky i konkrétne metodické otázky boli predmetom úvah a diskusií na konferencii *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii*

(Smolenice 23.—25. mája 1988: pozri správu na s. 178—180). Z hlavného referátu *Opis dynamiky slovnjej zásoby súčasnej slovenčiny a jeho podnety pre výskum jazykovej komunikácie* (ref. K. Buzássyová) sú relevantné predovšetkým tieto poznatky a problémy:

Sociolingvistickým dotazníkovým výskumom, ale aj inými metódami (nahrávka bez vedomia účastníkov hovoru, s vedomím účastníkov, s vedomím niektorých účastníkov hovoru — moderovaný rozhovor) sa bude u používateľov jazyka (diferencovaných podľa sociologických kritérií) overovať, do akej miery majú osvojené (interiorizované) tie nové poznatky, ktoré priniesol výskum o synchronnej dynamike v súčasnej slovnjej zásobe slovenčiny. Pôjde najmä o zmeny vo význame a v štylistickej hodnote lexém, ktoré sú zachytené v kolektívnom diele *Dynamika slovnjej zásoby súčasnej slovenčiny* (DSZ) a v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (1987), oproti stavu v bezprostredne predchádzajúcom období, ako ho reprezentuje opis slovnjej zásoby v *Slovníku slovenského jazyka* (1959—1968).

Časť výskumu sa bude týkať vypracovania a uplatnenia sociolingvistických metód na získavanie spätnej väzby medzi výsledkami lingvistických výskumov a tým, ako sú tieto výsledky, ktoré v optimálnom prípade odrážajú objektívne jestvujúcu normu (resp. viaceré komunikačné normy), interiorizované vo vedomí hovoriacich. Bude to v istom zmysle zisťovanie korelácie medzi tzv. naivným a teoretickým vedomím, ako aj výskum toho, ako toto dvojaké vedomie u nositeľov jazyka istých profesií koexistuje v jednej osobnosti.

Aktuálne je overovanie hypotézy, že ak sa jazyková norma v praxi chápe ako stav jazykovej štruktúry v živom úze (aj v jazykovom povedomí) jazykovo vzdelaných príslušníkov národného jazyka, možno predpokladať, že poznatky DSZ o konkurenčnosti, variantnosti a funkčnej (a sémantickej) diferenciacii jazykových prostriedkov sú odrazom toho, čo v jazykovom vedomí súčasných používateľov slovenčiny už v istej podobe existuje (mieru tejto existencie treba overovať sociolingvistickými metódami). Overením tejto hypotézy sa získavajú poznatky aj o jazykovej tvorivosti (kreativite). Možno pritom rozlišovať kreativitu dodržiavajúcu pravidlá a kreativitu porušujúcu pravidlá.

Pomocou cielených dotazníkov diferencovaných napr. podľa profesie (používatelia jazyka — pracovníci v obchode a vo výrobe verzus používatelia jazyka — neprofesionáli v danej skúmanej sfére) sa bude zisťovať postoj k normatívnosti (a teda aj spisovnosti) nových výrazov (napr. *odmódniť, odluxusniť výrobok* = „zbaviť výrobok štatútu módy, resp. luxusu“).

Ďalej sa bude experimentálne overovať aj uvedomovanie si smeru derivácie niektorých typov názvov (napr. typu *plastikový modelár, humánny genetik*). Ak stúpa podiel kompozit medzi jednotkami lexikonu a existuje tu pritom značná implicitnosť, významová zhustenosť, treba skúmať stupeň osvojenosti homonymity internacionálnych komponentov typu *elektro-, bio-, foto-, eko-* a pod.

u hovoriacich diferencovaných podľa profesie a podľa typu vzdelania (humanitné, technické) i veku.

Predpokladáme, že náš sociolingvistický výskum prinesie aj potvrdenie niektorých zaujímavých postrehov, ktoré sa vyslovili v diskusií na spomenutej konferencii. Napr. postreh E. S. Kubriakovovej, že vzrastá úloha „malých“ slovo-
tvorných modelov (na tvorenie slov v malých sériách). Ďalej, že reštrukturalizáciu sémantiky slova možno zachytiť pomocou teórie prototypových posunov (bude to zároveň výskum, resp. potvrdenie hypotézy o ľahkom chápaní metafor).

Cieľ výskumu

Cieľom navrhovaného projektu Slovenčina v súčasnej komunikácii je skúmať týchto päť okruhov:

1. Opis jazykovej situácie dnešnej slovenčiny v celonárodnom rozsahu i vo vzťahu k iným jazykom (najmä češtiny), stratifikácia národného jazyka a diferenciácia spisovného jazyka, jazyková situácia vo vybraných regiónoch a väčších aglomeráciách, resp. vo vybraných mestách, výskum sociálnej diferenciácie, skúmanie profesionalizmov a slangizmov a ich fungovanie v príslušných komunikačných sférach, komunikácia na školách i v predškolských zariadeniach.

2. Opis komunikačnej kompetencie hovoriacich, ich schopnosti používať jazyk (predovšetkým materinský) v súlade so súčasnou jazykovou normou (spisovnou kodifikáciou), resp. s komunikačnými normami, ich schopnosti používať (prípustné) variantné prostriedky, prípadne schopnosti dotvárať jazykové prostriedky (vzťah medzi kompetenciou a kreativitou).

3. Opis jazykového vedomia hovoriacich — miera znalosti kodifikovaných výrazových prostriedkov, zisťovanie neuralgických bodov v jazykovom vedomí (kde pravidlá pripúšťajú variantnosť, kde panuje neistota), schopnosť posudzovať primeranosť a vhodnosť voľby výrazových prostriedkov, vplyv nedodržiavania kodifikovaných prostriedkov na úspešnosť, resp. neúspešnosť komunikácie, vzťah nárečových (vrodených) a spisovných (naučených) jazykových prostriedkov; typy jazykového vedomia.

4. Výskum postojov hovoriacich k jazyku ako celku, k spisovnému jazyku, k jednotlivým slovám (cudzím, slangovým, nárečovým), ku kodifikačným poučkám a prameňom, k jazykovednej literatúre. Vzťah k jazyku ako národnej hodnote. Typológia postojov podľa skupín profesionálnych pracovníkov s jazykom.

5. Výskum dialogickej komunikácie v rozličných komunikačných sférach.

Z tohto vymedzenia je zrejmé, že ide nielen o zameranie výskumu na 8. a 9. päťročnicu, ale aj o celkovú perspektívnu orientáciu slovenskej jazykovedy.

Metodologické východiská

Jazyk sa chápe ako sociálno-komunikačný systém a za rozhodujúci faktor jeho dynamiky sa pokladá hovorenosť. Na rozdiel od doterajších skúmaní, zameraných predovšetkým na analýzu jazykových prostriedkov, predmetom projektovaného výskumu budú formy (útvary, variety) národného jazyka fungujúce v súčasnej komunikácii, ich vymedzenie, hranice, obligatórnosť/fakultatívnosť výberu, interferencie a pod. Takýto prístup predpokladá zisťovať zmeny nielen v inventári jazykových prostriedkov, ale predovšetkým v normách (jazykových, komunikačných, štýlových), skúmať sociálne roly používateľov jazyka, súbor vyjadrovacích prostriedkov jednotlivca (idiolekt).

Zisťovať sa bude úroveň a používanie slovenčiny v jednotlivých komunikačných aktoch v príslušných komunikačných sférach, a to predovšetkým v malých sociálnych skupinách, diferencovane podľa veku, vzdelania a profesie. Vymedzia sa komunikačné sféry vo vzťahu k funkčným štýlom, určia sa jednotlivé typy komunikačných situácií. Základným kritériom pri analýze bude oficiálnosť/neoficiálnosť komunikácie, ďalej opis typov diglosie, charakteristika situačných registrov a pod.

Metódy výskumu

1. Základným výskumným prostriedkom je dotazník. Popri základnej demografickej časti obsahuje otázky na výskum postojov k jazyku, ale hlavne otázky na zisťovanie sporných alebo nejasných, resp. variantných prípadov. Výber sa urobí na základe materiálov v jazykových poradniach, v drobnostiach a rozličnostiach. V dotazníku sú rovnomerne zastúpené všetky jazykové roviny. Pre jednotlivé skupiny používateľov sa pripraví špeciálne (cieľené) dotazníky. Predpokladá sa získať na začiatku približne 1 000 vyplnených dotazníkov. Dotazníky budú vyplňovať respondenti pod vedením poverených explórátorov.

2. Dôležitým prameňom budú súvislé texty nahrané explórátorami, prípadne získané z rozhlasových archívov.

3. Najmä pri skúmaní postojov sa budú využívať riadené interview s vybranými predstaviteľmi profesionálnych používateľov jazyka. Postoje sa budú zisťovať aj analýzou literárnych diel a listov.

Spracovanie a využitie výsledkov

Výsledky výskumu sa budú spracúvať v dizertáciách a publikovať v monografiách (opis regiónov, miest, sociálnych skupín), ako aj v parciálnych štúdiách. Celkové zhodnotenie vyústi do kolektívnej monografie. Dotazníková akcia sa bude hodnotiť pomocou počítača.

Výsledky výskumu jazykovej komunikácie budú príspevkom k poznaniu skutočného stavu národného jazyka (jeho stratifikácie, diferenciacie), miery poznania účinnosti kodifikácie, ako aj stavu jazykového vedomia. Zároveň budú aj príspevkom k vypracovaniu adekvátnej teórie spisovného jazyka a k vymedzeniu jeho postavenia v rámci národného jazyka.

Výskum prinesie závažné poznatky o variantnosti a kolísaní pri používaní jazykových prostriedkov, ako aj o miere rešpektovania kodifikovaných prostriedkov. To prispeje k efektívnejšiemu a perspektívnejšiemu kodifikovaniu, ako aj k voľbe vhodnejšej stratégie v oblasti jazykovej kultúry a zvyšovania kultivovanosti vyjadrovania. Napokon výskum prispeje aj k hlbšiemu poznaniu jazykového vedomia, a tak aj k výberu metód na jeho efektívnejšie formovanie.

DISKUSIE

SOCIOLINGVISTICKÁ ORIENTÁCIA VÝSKUMNEJ ÚLOHY SLOVENČINA V SÚČASNEJ KOMUNIKÁCI

KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

Príspevok má predovšetkým programový charakter, poukazuje sa v ňom na to, čo by sa mohlo, ale aj malo skúmať v rámci sociolingvistického výskumu na Slovensku v najbližšom období aj v ďalších rokoch. Zároveň v ňom ide aj o naznačenie istých problémových situácií, ktoré sa u nás vynárajú v súvislosti so sociolingvistickým výskumom. Z programového charakteru článku vyplýva to, že je vo viacerých smeroch iba všeobecný, a tým nevyhnutne zjednodušujúci. Jadro príspevku tvorí referát prednesený na zasadnutí Vedeckého kolégia SAV pre jazykovedu a vedy o literatúre, umení a národopis konanom 1. decembra 1988. Okolnosť, že adresátom boli prevažne nelingvisti, podmienila to, že sa zámerne vyhýbame presnejším definíciám a zložitejšiemu odkazovému aparátu. Článok je príspevkom do diskusie a v istom zmysle aj rozvedením niektorých bodov z projektu *Slovenčina v súčasnej komunikácii*, publikovaného v tomto čísle časopisu (s. 105—110).

1. Jazykovedný výskum sa v súčasnosti v celosvetovom meradle preorientúva zo skúmania jazykového systému ako takého viac na fungovanie tohto systému v reálnej komunikácii. Tým nadobúda značný význam a dosah sociolingvistika ako hraničná disciplína, ktorá sa orientuje na výskum jazyka v spätosti so spoločnosťou, v ktorej daný jazyk funguje. Hoci spomenutú zmenu orientácie od systému na reálnu komunikáciu niektorí bádateli kladú do 70. rokov nášho storočia — napr. G. Helbig (1988) nazýva túto zmenu orientácie vzhľadom na jej závažnosť zmenou paradigmy lingvistiky ako vedy — treba povedať aj to, že nie v každej „národnej“ lingvistike je táto zmena rovnako zrejmalá. P. Sgall (1988) právom konštatuje, že v československej funkčno-štruktúrnej lingvistike (českej aj slovenskej) sa sociologické aspekty lingvistiky nikdy nezanedbávali, a preto sa tu ani tak silno nepociťovala potreba konštituovať sociolingvistiku ako osobitný vedný odbor.

V súčasnej slovenskej jazykovede sa potreba prehĺbenejšieho sociolingvistického výskumu stala aktuálnou už pri riešení výskumnej témy *Dynamika slovných zásob súčasnej slovenčiny*, ktorá vyústila do rovnomenného syntetického kolektívneho diela (Horecký — Buzássyová — Bosák a kol., 1989). V tomto diele je sociolingvistický prístup prítomný vo viacerých zložkách (napr. uplatňuje sa tu zreteľ na komunikačné sféry, vnútrojazykové faktory podmieňujúce dynamické

tendencie v slovnej zásobe sa odhaľujú v súčinnosti so spoločensko-politickou a kultúrnou situáciou, ako aj odrazom vedecko-technického rozvoja: ukazuje sa, ako špecificky sa v každom autosémantickom slovnom druhu odráža tlak aktuálnych spoločenských potrieb a pod.). Materiálová báza, hoci budovaná s osobitným zreteľom na objekt výskumu, sa však získavala prevažne excerptiou písaných textov. Podstatne menší podiel tvorili jazykové javy získané z hovorenej reči (z odpočutých rozhovorov, z televíznych relácií ako Televízny klub mladých a pod.). Vedeckovýskumný cieľ tejto úlohy a relatívne krátky čas na jej vyriešenie nedovolili pracovať aj sociologickými metódami typu dotazníkov, ankiet, interview.

1.1. Problematika sociolingvistického výskumu ako samostatnej témy (úlohy) riešenej už predovšetkým sociologickými a sociolingvistickými metódami sa tak stala osobitne aktuálnou v súvislosti s formulovaním novej výskumnej úlohy *Slovenčina v súčasnej komunikácii*, ktorá organicky nadväzuje na predchádzajúci výskum dynamiky slovnej zásoby. Spoluriešiteľmi tejto úlohy sú už vo väčšej miere okrem pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV aj pracovníci z katedier slovenského jazyka prakticky zo všetkých filozofických a pedagogických fakúlt v SSR.

Sociolingvisticky orientovaná výskumná úloha Slovenčina v súčasnej komunikácii predstavuje nový prístup tak z metodologického hľadiska, ako z hľadiska predmetu výskumu a najmä z hľadiska konkrétnych výskumných metód. Pri uplatňovaní sociologických a sociolingvistických metód (anketovanie pomocou dotazníkov, výskumy v teréne, magnetofónové nahrávky) riešitelia môžu využívať cenné skúsenosti z terénnych výskumov slovenských dialektológov, nemôžu však aplikovať tieto skúsenosti mechanicky. Práve potreba formulovať si pojmový aparát, vypracovať si vlastné metodické postupy, nedostatok sociologických a psychologických skúseností a pod. sú príčinou toho, že výskumná úloha Slovenčina v súčasnej komunikácii má dlhšiu prípravnú fázu. V rokoch 1987—1988 sa v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra vypracovalo niekoľko štúdií informačného a sondážneho charakteru (napr. o sociolingvistických výskumoch v Poľsku, v NDR, v rozličných štátoch západnej Európy, o direktívnych komunikačných aktoch, o diglossii ako metóde skúmania rečových aktov, o postojoch používateľov jazyka k jazyku na základe listovej jazykovej poradne, o postojoch používateľov jazyka v umeleckých [literárnych] textoch, v dramatických umeniach a i.).

1.2. Závažným momentom v príprave na riešenie úlohy Slovenčina v súčasnej komunikácii bolo usporiadanie vedeckej konferencie *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii* (23.—25. mája 1988 v Smoleniciach), ktorej cieľom bolo jednak uzavrieť, zhodnotiť jedno zavŕšené dielo *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989), a to najmä so zreteľom na tie výsledky, ktoré sú podnetné aj pri príprave nového projektu Slovenčina v súčasnej komunikácii, jednak

prediskutovať teoretické princípy, metodologické problémy, predmet aj ciele výskumu, ako aj konkrétne metodické postupy, ktoré sa uplatnia pri tvorbe tohto nového projektu. Na základe štúdia výsledkov sociolingvistických výskumov v zahraničí, na základe poznatkov, ktoré sa získali na spomenutej konferencii (a to nielen z pripravených referátov, ale predovšetkým z voľnej, neformálnej diskusie zainteresovaných odborníkov z rozličných pracovísk ČSSR aj niekoľkých zahraničných účastníkov) a napokon po skúsenostiach z pokusného sociolingvistického anketového výskumu sa v oddelení spisovného jazyka vypracoval projekt Slovenčina v súčasnej komunikácii, ktorý sa predložil na vstupnú oponentúru pred ústavnou radou Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV (12. mája 1989).

2.0. Rozsah výskumnej problematiky, ktorý súčasná sociolingvistika vo svete skúma, je veľmi široký: analyzuje sa dialogická reč v rozličných komunikačných situáciách, rozhovory v mikrokolektívoch (napríklad na pracovných poradiach), skúma sa bilingvizmus, diglosia ako striedavé používanie spisovného jazyka a nárečia alebo iného komunikačného útvaru, skúmajú sa rozmanité jazykové kontakty (napríklad v rámci sociolingvistických výskumov v NSR tzv. pidžinizácia — rozrušovanie materinského jazyka gastarbeiterov pod vplyvom jazyka krajiny, v ktorej títo ľudia pracujú); skúma sa aj tzv. jazykové plánovanie (aktuálne v ZSSR, Juhoslávii a v niektorých rozvojových krajinách), problémy štandardizácie a stratifikácie jazykov, postoje k jazyku a pod. Na základe úvah, ku ktorým sa dospelo na spomenutej konferencii, ako aj na ústavných filozoficko-metodologických seminároch a poradiach sa ako predmet sociolingvistického výskumu aktuálneho v SSR ukázala problematika, ktorej skúmanie by malo dať odpoveď na tieto otázky:

a) Aká je jazyková situácia dnešnej slovenčiny vo všeobecnosti, aká je jazyková situácia v jednotlivých oblastiach (regiónoch), prípadne v niektorých mestách.

b) Aká je komunikačná kompetencia hovoriacich (paralelne k pojmu komunikačná kompetencia sa priraduje pojem jazykového vedomia).

c) Aké sú postoje hovoriacich k jazyku.

2.1. Pod jazykovou situáciou sa myslí, ako je známe, predovšetkým to, aké komunikačné útvary existujú v danom národnom jazyku a na území príslušného národného spoločenstva (či iba spisovný jazyk a nárečia, či prípadne aj nejaký interdiálekt ako útvar so všeobecnejším dosahom, ako sú miestne nárečia, či sa konštituoval hovorový jazyk, charakteristický mestský jazyk a pod.).

2.2. Komunikačná kompetencia — zjednodušene povedané — je schopnosť používať jazyk nielen v súlade s jazykovou normou vo všetkých jej zložkách vrátane štylistickej, ale aj vhodne a adekvátne konkrétnej situácii, v ktorej sa komunikácia realizuje. Zahŕňa nielen jazykové, ale aj sociálne a psychologické normy a hodnoty. Je to interiorizovaný a socializovaný systém verbálneho

správania, uložený vo vedomí hovoriaceho a počúvajúceho. J. Hoffmannová (1987) definuje komunikačnú kompetenciu ako súbor systémovo a funkčne usporiadaných sociálnych, psychologických, semiotických (pragmatických, gramaticko-výrazových) hodnôt, t. j. ako sústavu noriem, pravidiel a operácií, ktoré umožňujú produkciu a recepciu komunikátov, aktívnu účasť komunikantov v procese rečovej činnosti. Stručnejšie možno podľa J. Horreckého (v tlači) vymedziť komunikačnú kompetenciu ako schopnosť tvoriť a porozumieť výpoveď (text), resp. ako znalosť, ovládanie systému verbálneho správania s jeho troma základnými podsystémami: konceptuálnym, jazykovým a interakčným.

2.3. Jazykové vedomie je viac alebo menej vyvinutá schopnosť uvažovať o jazyku, vedome používať a hodnotiť výrazové prostriedky, ale aj schopnosť kreatívne ich dotvárať. Jazykové vedomie bude tvoriť veľmi závažný objekt slovenského sociolingvistického výskumu, lebo jeho súčasť okrem komunikačnej kompetencie tvorí aj axiologická zložka. Užitočný a relevantný pre domýšľanie tejto problematiky je aj model jazyka ako konkrétneho systému zameraný na komunikačnú explanáciu jazyka (Doľník, 1989), ktorý chápeme ako sčasti alternatívny, sčasti komplementárny k nášmu všeobecnému výkladu. Už tu sa žiada zdôrazniť to, čo vidieť aj z vymedzenia komunikačnej kompetencie, že totiž komunikačnú kompetenciu a jazykové vedomie možno od seba oddeľovať a pracovať s nimi rozčlenené iba pracovne a v gnozeologickej rovine. V ontológii jazykovej komunikácie fungujú zrejme v súčinnosti a v jednote. A iba v jednote môžu byť predpokladom jazykovej kreativity. Celý tento problémový okruh ešte len čaká na riešenie a uvedené definície základných pojmov sú takisto iba pracovné, v priebehu výskumu sa budú spresňovať.

2.4. Postoje chápeme v bežnom sociologickom zmysle, t. j. ako sklon istej osoby alebo skupiny osôb či celého národného spoločenstva dávať prednosť istým cieľom a spôsobom konania a iné zamietat' (porov. aj Daneš, 1979). Pod postojmi používateľov jazyka k jazyku sa myslia postoje k jazyku ako celku (spisovnému aj národnému), ale aj k rozličným inováciám v jazyku, k slangu, k cudzím slovám; miera uvedomovania si jazyka ako hodnoty, jeho národno-reprezentatívnej funkcie popri dorozumievacej funkcii (k tomu porov. Slančová, v tlači); miera, v akej si hovoriaci uvedomujú súvislosť jazykovej a komunikačnej kultúry s kultúrnosťou vôbec a pod. Zo sociolingvistického hľadiska sú zaujímavé postoje rozličných sociálnych skupín hovoriacich k jazyku, tak bežných používateľov jazyka, ako aj postoje profesionálnych používateľov jazyka — spisovateľov, prekladateľov, novinárov, vydavateľských pracovníkov. Vo výskume pomocou ankiet (dotazníkov) sa to zohľadní tak, že okrem všeobecnejšie zameraných dotazníkov sa bude pracovať aj s cieľenými dotazníkmi vypracovanými diferencovane pre spomenuté skupiny používateľov jazyka. Okrem takejto diferenciacie sa uplatní aj diferenciacia podľa sociologicky relevantných

parametrov (vek, generačná príslušnosť, vzdelanie humanitného či technického typu a pod.).

3.0. Aké ciele by si mohol (a mal) klásť sociolingvistický výskum v SSR? Sociolingvistickým výskumom orientovaným na spomenuté problémové okruhy (jazyková situácia, komunikačná kompetencia, jazykové vedomie, postoje k jazyku) možno dosiahnuť niekoľko závažných cieľov z hľadiska teoretického rozvoja jazykovedy ako vednej disciplíny aj z hľadiska spätosti jazykovedy s potrebami spoločenskej praxe.

3.1. Tento výskum môže prispieť k väčšej adekvátnosti teórie (teórií) spisovného jazyka objektu výskumu. V súčasnosti nejestvuje v slovenskej jazykovede jediná, všetkými odborníkmi uznávaná teória spisovného jazyka, ani jednotný názor na to, ako je slovenčina ako národný jazyk rozvrstvená (aká je jej stratifikácia). Alternatívnosť teórií je soľou vedy, nejasnosti okolo statusu hovorovej slovenčiny však spôsobujú aj isté ťažkosti, ktoré majú podľa nášho názoru dosah na mieru efektívnosti jazykovedného pôsobenia v oblasti jazykovej kultúry v praxi.

3.1.1. Isté problémy vznikajú aj preto, lebo niektorí bádatelia si dosť neuvedomujú mieru hypotetickosti niektorých zložiek svojej koncepcie. Existuje predstava o štandarde (v chápaní Horeckého, 1979) ako komunikačnom útvaru (existenčnej forme národného jazyka), kde sa platná kodifikácia nedodržiava tak prísne ako v spisovných jazykových prejavoch. Tento predpoklad možno podoprieť viacerými faktmi, zatiaľ však nie je jasné, či je to jeden komunikačný útvar, resp. pri predpoklade troch variantov štandardu (pre západné, stredné a východné Slovensko) nevieme, čím sa tieto varianty navzájom odlišujú. Existuje ďalej pevné presvedčenie, že v slovenčine aj v neoficiálnej komunikácii jestvuje len dorozumievanie v spisovnom jazyku, ktoré sa u jednotlivých používateľov odlišuje väčším či menším množstvom nespisovných prostriedkov. A napokon existuje názor, ktorý nemá mnoho prívržencov, ale my sa k nemu hlásime, že bez sociolingvistického výskumu, ktorý pomôže odhaliť, aký je reálny stav komunikácie v slovenskej jazykovej situácii, nemožno dokázať, že hovorová slovenčina (alebo štandard) ako osobitný komunikačný útvar v slovenskom národnom jazyku (v jazykovej realite, nie ako vedecký konštrukt) existuje, ale nemožno ani vyvrátiť jeho neexistenciu. (Myslíme tu obsah pojmu štandard, sám termín štandard sa neosvedčil, homonymnosť s medzinárodne používaným chápaním tohto termínu spôsobuje istý problém.)

3.1.2. Pokiaľ ide o názory samotných používateľov slovenčiny, teda názory širokej verejnosti na otázku existencie hovorovej slovenčiny, resp. jej konkrétnej podoby, treba popravde povedať, že ich ešte stále dostačujúco nepoznáme. Dovoľujeme si to tvrdiť napriek tomu, že Jazykovedný ústav E. Štúra má veľmi široký a mnohostranný styk s verejnosťou prostredníctvom konzultácií, listovej poradne, besied a pod. Takouto formou sa získava veľmi cenná vzorka názorov.

Nazdávame sa však, že otázky používateľov väčšinou smerujú k tomu, či daný výraz je spisovný (správny) alebo nespisovný a tomu zodpovedá aj odpoveď. Otázka statusu hovorovej reči sa na besedách, prirodzene, nerieši.

V tejto súvislosti možno uviesť názory vyslovené jednotlivcami, sú to však názory, ktoré si zaslúžia pozornosť lingvistov. Z názorov vyslovených v zdanlivo nevážnej, iba žartovnej podobe, by sme tu chceli spomenúť úvahu nášho popredného majstra slova, humoristu Milana Lasicu (1988) o neexistencii či existencii hovorovej slovenčiny, lebo je to, horníčkovsky povedané, humor ako vážny komentár vážnych vecí. Porov. v paradoxoch vyjadrené pochybnosti: „Vieme totiž, že spisovnou slovenčinou by sa malo hovoriť, pretože hovorová slovenčina nejestvuje. Alebo jestvuje? Ak jestvuje, aký je vlastne rozdiel medzi hovorovou a spisovnou slovenčinou, keď sa nám ustavične zdôrazňuje, že máme hovoriť spisovne?“ Lahko vycítíme, že M. Lasica tu aj nám, jazykovedcom, pripomína dobre známy problém vzťahu hovorovosti k dichotómii spisovnosti/nespisovnosti. V súčasnosti v teoretickej rovine prevláda chápanie hovorovosti v rámci spisovnosti, v praxi často existuje váhanie o spisovnosti/nespisovnosti istých prostriedkov, ktoré sa používajú v hovorenej reči. Tento problém sa v súčasnosti rieši niekedy tak, že sa okrem hovorového štýlu (realizujúceho sa v rámci spisovných prejavov) rozlišuje bežný hovorený jazyk ako neštruktúrny útvar, ktorý predstavuje prienik množín jazykových prostriedkov patriacich k jednotlivým jestvujúcim útvarom, a hovorový štýl (hovorový jazyk) je len jednou z foriem, ktorou sa realizujú prejavy v bežnej dorozumievacej sfére (Jedlička, 1974; Krčmová, 1981; Bosák, 1984).

V každom prípade problém, že niektoré slová sú hovorové aj spisovné zároveň, a niektorým slovám z bežnej hovorenej reči nepripisujeme status spisovnosti, je ľahšie prekonateľný pre lingvistov, ktorí môžu rozporné hodnotenie hovorových slov riešiť pomocou ďalších, dopĺňujúcich protikladových vlastností (oficiálnosť — neoficiálnosť, písomnosť — ústnosť, hovorovosť — hovorenosť a pod.), než pre bežných používateľov jazyka, prípadne aj pre profesionálnych používateľov (najmä vydavateľských redaktorov).

K pochybnostiam M. Lasicu, s ktorými isto nie je sám, žiada sa pripomenúť na tomto mieste aspoň toto: Je to opäť paradox, keď pochybnosti o existencii hovorovej slovenčiny vyslovuje človek, ktorý spolu so svojim autorským aj hereckým druhom J. Satinským majstrovsky narábajú hovorovou slovenčinou, obohacujú a zveľaďujú slovenčinu. Možno sa o tom presvedčiť nielen z ich javiskových vystúpení a z dialógov na gramofónových platniach, ale dnes už aj knižného výberu ich hier (Lasica — Satinský, 1988). Z hľadiska úloh, ktoré má sledovať slovenský sociolingvistický výskum (vo sfére formovania jazykového vedomia, ale aj národného povedomia a vlastenectva), sú dôležité tieto Feldekové slová z doslovu k *Trom hrám* (Lasica — Satinský, 1988, s. 155): „V tomto divadle sa sebedomie národa neubíja — ono sa tu pestuje, vzmáha ... divadlo

L + S slovenské chyby zrkadlí preto tak ostro, že tak bravúrne narába zrkadlom slovenčiny. A každá ich paródia na slovenskú tému je teda zároveň ódou na náhderu jazyka, ktorý si ten nebohý Slovák počas tisícročného brodenia sa svojimi chybami vypestoval.“

3.1.3. Problém s určením statusu hovorovej reči a s rozlíšením spisovného a hovorového jazyka existuje vo viacerých jazykoch a stratifikácia národných jazykov je už dlhší čas stále aktuálnym jazykovedným problémom. Pripomeňme v tejto súvislosti aspoň názor E. A. Zemskej uplatnený v jej monografii *Russkaja razgovornaja reč* (1979). Podľa tejto autorky spisovná ruština existuje v dvoch podobách, varietách: jednou z nich je kodifikovaný spisovný jazyk, druhou je hovorová reč (nekodifikovaná). Tieto variety sa odlišujú od seba nielen z jazykového hľadiska, ale aj z mimojazykového (podmienkami používania).

Pozoruhodný model funkčnej diferenciacie češtiny podala ruská bohemistka G. P. Neščimenková (1988, s. 206—224). Autorka nepracuje s jedným pyramídovo budovaným systémom, ale so systémom, ktorý má dve centrá: *komunikačný areál A* zahŕňa vyššie komunikačné funkcie, oficiálnu komunikáciu — jeho prestížnym útvarom je spisovný jazyk; *komunikačný areál B* je neoficiálna, nenútená bežná komunikácia, ktorú obhospodaruje hovorový jazyk vo všetkých jeho rozmanitostiach, t. j. od teritoriálnych nárečí až po subštandardné útvary. Prestížnym útvarom tohto druhého areálu je subštandard. Spisovný jazyk môže fungovať aj v tomto komunikačnom areáli, ale tu nie je prestížnym jazykom. Autorka poukazuje na to, že v rozličných jazykoch sa situácia pri rozlišovaní spisovného a hovorového jazyka odlišuje, lebo „odstup“ normy spisovného jazyka od normy hovorového jazyka môže byť v tom-ktorom jazyku rozdielny v závislosti od vnútrojazykových, ale aj mimojazykových (historických, kultúrnych a politických) príčin. V rámci slovanských jazykov je maximálny rozdiel medzi normou spisovného jazyka a normou hovorového jazyka v češtine. (Na tomto mieste nemáme možnosť riešiť túto problematiku a ani sa o to tu nepokúšame. Chceli sme len poukázať na túto situáciu ako problémovú: Citovanie spomenutých autoriek neznamena, že s ich názormi sa bez výhrad stotožňujeme, ani že chceme ich hodnotenia týkajúce sa iných jazykov prenášať a mechanicky ich aplikovať na slovenskú situáciu. Citovali sme ich tu, aby sme ilustrovali, aký rozdielny môže byť prístup k fenoménu komunikácia vo sfére každodenného dorozumievacieho styku.)

Keďže úvaha M. Lasicu o hovorovej slovenčine sa celá nesie v znamení porovnávania s češtinou, isté „útrapy z rozumu“ má aj preto, lebo nedoceňuje fakt, že jazyková situácia v češtine a v slovenčine je aj v objektívnej skutočnosti rozdielna, nie je taká len v jazykovedných interpretáciách.

3.1.4. Z iných postojov možno uviesť neraz vyslovované sťažnosti niektorých prekladateľov, že do slovenčiny sa im ťažko prekladajú diela, v ktorých sa ako

literárny jazyk využíva hovorový, najmä mestský jazyk. Tieto sťažnosti môžu mať isté opodstatnenie, lebo skúsenosť istej časti dnešných mestských obyvateľov je založená na poznatkoch získaných od ich rodičov a starých rodičov, ktorí nebývali v mestách. To sa isto prejavuje aj v reči dnešného mestského obyvateľstva. Zároveň však možno predpokladať, že mestský jazyk v našich mestách už (aj v istej diferenciácii) existuje. Invenčnejší autori ho, pravda, v nevyhnutnej literárnej štylizácii v umeleckej literatúre využívajú.

Aj spomenuté postoje sú dôvodom na to, aby sociolingvisticky orientovaný výskum skúmal nielen komunikačnú kompetenciu používateľov jazyka, ale aj ich postoje k jazyku a k jeho existenčným formám (útvaram, varietám).

3.2. Sociolingvistický výskum môže hlbším poznaním variantnosti a kolísania pri používaní jazykových prostriedkov rozličných jazykových rovín (výslovnosť, tvary, lexika) prispieť k tomu, aby si budúce kodifikácie osvojili čo najširšie vrstvy používateľov slovenčiny, aby kodifikácia ešte viac odrážala aj vývinovú perspektívu. Sociolingvistický výskum môže prispieť k vhodnejšej voľbe stratégie v oblasti jazykovej kultúry a kultivovania používateľov jazyka, resp. ich dorozumievacieho prostriedku.

4. Veľmi významným cieľom sociolingvistického skúmania je prispieť k hlbšiemu poznaniu jazykového vedomia používateľov jazyka, ktoré následne umožní efektívnejšie formovať toto vedomie na všetkých relevantných úrovniach, t. j. ako individuálne, skupinové a (celo)spoločenské vedomie. Tu sa možno inšpirovať pojmoslovím teórie osobnosti, prípadne i viacerými teóriami (sovietskymi, poľskými, nemeckými a inými), ktoré môžu byť podnetné pri vypracovaní nášho pojmového aparátu, najmä pri presnejšom definovaní takých antinomických pojmov, ako je tzv. naivné vedomie a teoretické vedomie, jazykové vedomie bežného používateľa jazyka či jazykový cit v protiklade k vedeckému, resp. poučenému jazykovému vedomiu (Krečmar, 1970; Pisarek, 1977; Švejcer — Nikoľskij, 1978; Schlieben-Lange, 1987; Techtmeier a kol., 1987; Horecký, 1989). Závažný je i problém objasnenia mechanizmu spätnej väzby medzi týmito „vedomiami“.

4.1. Nezanedbateľnú zložku výskumu v tejto oblasti tvorí aj skúmanie toho, ako sa vo vedomí, a to nielen v jazykovom vedomí, ale vo vedomí ako komplexnom pojme (historickom, právnom atď.) prislúšnikov obidvoch našich národov — Slovákov aj Čechov — reflektujú tie javy, ktoré sú podmienené koexistenciou slovenčiny a češtiny v spoločnom štáte. Tieto javy vyplývajú z kontaktu slovenčiny a češtiny na rozličných úrovniach (striedavé fungovanie obidvoch jazykov v televízii a v rozhlase, česko-slovenský literárny kontext, poučenie o slovenčine, resp. češtine a vyučovanie základných odlišností medzi češtinou a slovenčinou na školách rozličných stupňov; o histórii posledného spomenutého problému okruhu porov. Hedvičáková, 1985). Ako ukázali doterajšie výskumy, jazyková situácia v ČSSR, tesná blízkosť slovenčiny a češtiny vytvárajú kontak-

tovú situáciu, ktorá je v rámci skúmania rozličných typov jazykových kontaktov vo svete ojedinelá, špecifická, ak nie priamo jedinečná. (Nemožno ju ani celkom adekvátne vystihnúť všeobecne prijatými lingvistickými termínmi, napr. bilingvizmom, preto sa najčastejšie označuje ako pasívny bilingvizmus alebo Horeckého termínom dvojjazykovosť, ktorým sa má vystihnúť rozdielnosť oproti bežnej dvojjazyčnosti.) V tejto súvislosti treba spomenúť pojem-termín semikomunikácia navrhnutý V. Budovičovou (1986; 1987) na postihnutie interakcie dvoch blízko príbuzných jazykov. Autorka ho vymedzuje ako čiastočný, pasívny, štýlovo ohraničený bilingvizmus sui generis pri používaní blízko príbuzných jazykov.

4.2. Sociolingvistický aspekt výskumu vzťahu slovenčiny a češtiny by sa mal týkať tak oblasti komunikačnej kompetencie, ako aj oblasti postojov. Aj tieto dve oblasti možno oddeľovať len v gnozeologickej rovine, v ontológii jazykovej komunikácie fungujú zrejme v nerozlučnej jednote. Do výskumu komunikačnej kompetencie by sme pracovne zaradili vzťah k tzv. kontaktným variantom — do akej miery si hovoriaci vôbec uvedomujú, že istá lexéma je v slovenčine kontaktným variantom, do akej miery sa stotožňujú s kodifikačným hodnotením kontaktných variantov v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (1987) a pod. Tento slovník si totiž vyslúžil u niektorých vydavateľských redaktorov prívlastok „priveľmi liberálny“ do značnej miery len preto, lebo pri istých lexikálnych jednotkách kodifikoval reálny stav (synonymickosť týchto jednotiek s inými lexikálnymi jednotkami v slovenčine), ktorý v slovenčine nastal v posledných dvadsiatich rokoch zaiste aj v podmienkach federácie (porov. aj Bosák, 1988).

Pri skúmaní postojov si možno všímať postoj k prevzatiam z češtiny vôbec, ďalej možno zisťovať, či hovoriaci pociťujú potrebu iného prístupu k českým slovám oproti iným cudzím slovám. Sem patrí aj postoj k prekladaniu českej umeleckej a odbornej literatúry do slovenčiny a naopak. Uvedomujeme si aj to, že dnes je vzťah a kontakt jazykov obidvoch našich národov oveľa obojstrannejší ako kedysi. Bolo by teda možné skúmať, aké sú na českej strane postoje k slovám, ktoré sa do češtiny dostali pod vplyvom slovenčiny, resp. v dôsledku kontaktu týchto jazykov. (Na negatívny vplyv slovenčiny spôsobený „koedukovaným“ vysielaním v Čs. televízii [konkrétne na rovinu zvukovej realizácie českej hovorenej vety a jej prízvukovania] poukázal nedávno vo výchovnom príspevku pre českých recitátorov J. Chalupa [1988].)

Nepochybne tu čaká úloha zlepšiť podmienky v oblasti konfrontačného výskumu češtiny a slovenčiny ako integrálnej súčasť slavistického výskumu tak v rovine základného výskumu, ako — a to najmä — v oblasti popularizácie výsledkov tohto výskumu v širokej verejnosti. Koexistencia slovenčiny a češtiny, jej dôsledky v jazykovom vedomí jednotlivcov — a aj v spoločenskom vedomí príslušníkov jazykových spoločenstiev obidvoch našich národov, pri-

padne aj národnostných menšín — by sa mali brať v našej situácii ako prirodzený bádateľský objekt. Akékoľvek tabuizovanie škodí česko-slovenskej vzájomnosti viac ako verejná informovanosť. Doterajšia „normalizovaná“ situácia vplýva na to, že konfrontačný slovensko-český výskum nie je na takej úrovni, akú by si zaslúžil, a ani v SSR, ani ČSR, resp. v SAV a v ČSAV nie je primerane kapacitne zabezpečený.

5. Aké sú interdisciplinárne väzby sociolingvistického výskumu, ktorý sa realizuje v rámci výskumnej úlohy *Slovenčina v súčasnej komunikácii*?

Pokiaľ ide o metódy výskumu, výskum sa bude realizovať v značnej miere sociologickými a špeciálnymi sociolingvistickými metódami (dotazníky, moderované rozhovory a pod.) a pri ich uplatňovaní lingvisti potrebujú do istej miery pomoc sociológov aj psychológov (táto pomoc sa v prípravnom štádiu projektu realizuje formou neoficiálnych individuálnych konzultácií). S psychológiou má tento výskum spoločné, styčné miesta aj v oblasti predmetu výskumu (najmä v okruhu vedomia a jazykového vedomia).

V oblasti predmetu výskumu existujú, resp. môžu existovať styčné plochy s literárnou vedou, teatrologiou i s folkloristikou. S literárnou vedou hneď v troch smeroch: a) V rámci skúmania postojov k jazyku sa sociolingvistický výskum môže orientovať aj na postoje spisovateľov k jazyku, pokiaľ sú v ich literárnych dielach explicitne vyslovované, ale aj pokiaľ sú z ich diela vyvoditeľné (porov. Buzássyová, 1988; 1989); b) Výskum jazykovej komunikácie, konkrétne komunikačnej kompetencie sa dotýka aspektu operatívnej aktivity reči pri tvorbe textu — máme tu na mysli najnovšie úvahy F. Miku (1987) o pojme textu; c) V rámci skúmania postojov profesionálnych používateľov jazyka k jazyku budú slovenský sociolingvistický výskum zaujímať nielen postoje „an sich“, ale aj konkrétna praktická činnosť vydavateľských redaktorov podmienená týmito postojmi pri vydávaní súčasnej beletristickej literatúry vrátane postojov editorov (ktorými sú spravidla literárni historici) pri reedíciách diel nášho klasického literárneho dedičstva. Z hľadiska formovania jazykového vedomia čitateľov, najmä nastupujúcich generácií je zaujímavé a potrebné vedieť, čo editori z jazyka našich klasikov ponechávajú a čo eliminujú v mene priblíženia klasikov súčasnému čitateľovi (z edičných poznámok sa vždy nedozvieme podrobnejšiu informáciu).

Do tohto okruhu patrí aj problém únosnej miery jazykovej adaptácie slovenských ľudových rozprávok (porov. analýzu najnovšej úpravy prerozprávania Dobšinského rozprávok vykonanej P. Glockom — Kačala, 1989). Tu už ide o dotyk jazykovedy a folkloristiky, ktorý má nielen slavistickú, ale aj sociolingvistickú dimenziu. Aj spôsob vydávania ľudových rozprávok má dosah na formovanie jazykového vedomia, a to najmä mladej generácie.

Dotyk s teatrologiou vidíme v tom, že slovenský sociolingvistický výskum sa orientuje aj na situáciu v komunikačnej sfére sprostredkovania umeleckých

zážitkov, do ktorej patrí aj dramatické umenie. Ako ukázala zatiaľ nepublikovaná analytická štúdia S. Ondrejoviča o postojoch k javiskovej reči, súčasná situácia je tu taká, že teatrologická literatúra, aj divadelné kritiky sa hodnotenia jazykovej zložky javiskovej reči vzdali, jazykovedci sa jej dotýkajú zriedka, hoci v poslednom čase vzrástol počet článkov na túto tému. Pritom však z občasných ohlasov širšej verejnosti vidieť, že javisková reč ako osobitný fenomén či absencia tohto fenoménu nie je len vecou kultúry jazyka, ale kultúry vôbec.

Osobitnú pozornosť si vyžaduje špecifikácia vzťahu sociolingvistického výskumu k interdisciplinárnej úlohe *Komplexný výskum človeka*, ktorá sa z rezortnej úlohy mení v 9. päťročnici na samostatný program štátneho plánu základného výskumu. Je zrejme, že sociolingvistická úloha Slovenčina v súčasnej komunikácii bude mať čím prispieť do tohto výskumu, je s ním konvergentná. Jazykoveda (s prípadnou psycholingvistickou spoluprácou) môže prispieť do tohto výskumu poznatkami, ktoré získa pri výskume jazykového vedomia, poznatkami o človeku ako jazykovej osobnosti, tým, čo získa pri poznávaní kreativity v oblasti jazyka a pod.

6. Výraznejšie uplatňovaný sociolingvistický prístup k jazyku, o ktorý sa slovenskí jazykovedci pri riešení výskumnej úlohy Slovenčina v súčasnej komunikácii usilujú a ktorého charakteristickou črtou je akcentovanie vzťahu používateľa jazyka — jazyk (vrátane skúmania komunikačnej kompetencie a postojov k jazyku), chápeme ako orientáciu, ktorá je obdobná súčasnému smerovaniu aj v iných spoločenských vedách. Je to tendencia konvergentná napríklad s obratom vied o umení od morfológie umenia k vzťahu umenie — spoločnosť (adresát umenia), resp. aj so smerovaním literárnej vedy k postihnútiu rozličných aspektov recepcie literárneho diela (vzťahu literárne dielo — čitateľ). Vo vzťahu k doterajšej orientácii našej jazykovedy zreteľ na fungovanie jazyka v komunikácii vôbec neznamená popieranie alebo nedoceňovanie systémového prístupu k jazyku, iba naliehavjšie uvedomenie si toho, že práve v našej, slovenskej jazykovej situácii jazykový systém nemožno adekvátne poznať a opísať bez výskumu jazykového vedomia tých, ktorí týmto systémom disponujú, a bez okolia, v ktorom tento systém funguje.

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepkova 26

Bibliografia

- BOSÁK, J.: Hovorovosť ako dynamický faktor. *Slovenská reč*, 49, 1984, s. 65—73.
BOSÁK, J.: Vzťahy slovenčiny a češtiny a ich výskum v novej etape. *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 113—119.
BUDOVIČOVÁ, V.: Existencia a interakcia dvoch národných jazykov a jej dôsledky pre jazykovú politiku a jazykovú kultúru. In: *Jazyková politika a jazyková kultúra. (Materiály z vedec-*

- kej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17.—19. apríla 1985.) Red. J. Kačala. Bratislava. Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 1986, s. 125—134.
- BUDOVIČOVÁ, V.: Semikomunikácia ako lingvistický problém. In: *Studia Academica Slovaca*, 16. Prednášky XXIII. Ictného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava. Alfa 1987, s. 49—66.
- BUZASSYOVÁ, K.: Jazyk v románe A. Bednára Ako sme sušili bielizeň (Sociolingvistický príspevok ku skúmaniu postojov k jazyku). *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 269—282.
- BUZASSYOVÁ, K.: Pokus o sociolingvistickú analýzu románu Alfonza Bednára Ako sme sušili bielizeň. *Slovenská literatúra*, 31, 1989, s. 45—60.
- DANEŠ, F.: Postoje a hodnotící kriteria při kodifikaci. In: *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Red. J. Chloupek. Praha, Academia 1979, s. 79—91.
- DOLNÍK, J.: Jazyk ako konkrétny systém. *Jazykovedný časopis*, 40, 1989, s. 42—50.
- HEDVIČÁKOVÁ, J.: K historii vyučování slovenskému jazyku na českých školách. In: *Filologické studie*, 13. Sborník Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Red. M. Klímová a kol. Praha, Univerzita Karlova 1985, s. 113—122.
- HELBIG, G.: *Entwicklung der Sprachwissenschaft seit 1970*. 2. vyd. Leipzig, VEB, Bibliographisches Institut 1988, 323 s.
- HOFFMANNOVÁ, J.: Modelování textových typů ve vztahu ke komunikačním procesům. *Slovo a slovesnost*, 48, 1987, s. 81—97.
- HORECKÝ, J.: Nemecký zborník o jazykovej kultúre. *Kultúra slova*, 23, 1989, s. 88—90.
- HORECKÝ, J.: Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. *Slovenská reč*, 44, 1979, s. 221—230.
- HORECKÝ, J.: Základné pojmy jazykovej komunikácie. In: *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii*. (Materiály z vedeckej konferencie konanej v DVP v Smoleniciach 23.—25. 5. 1988.) Zost. J. Bosák, Bratislava. Jazykovedný ústav E. Štúra SAV (v tlači).
- HORECKÝ, J. — BUZASSYOVÁ, K. — BOSÁK, J. a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava, Veda 1989.
- CHALÚPA, J.: Jazyk na dveřích. *Zpravodaj Wolkrova Prostějova* č. 3., 17. 6. 1988.
- JEDLIČKA, A.: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha, Univerzita Karlova 1974, 228 s.
- KAČALA, J.: Slovenské ľudové rozprávky a ich súčasné úpravy. *Kultúra slova*, 23, 1989, s. 97—110.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987, 592 s.
- KRČMOVÁ, M.: Běžně mluvený jazyk v Brně. Univerzita J. E. Purkyně 1981, 198 s.
- KREČMAR, A.: O pořátnom aparate sociologičeskoj teorii ličnosti. In: *Socialnyje issledovanija*, 5. Moskva 1970.
- LASICA, M.: *Knihomofňa*. Slovenské pohľady, 104, 1988, č. 6, s. 97—99.
- LASICA, M. — SATINSKÝ, J.: *Tri hry*. Slovenský spisovateľ 1988, 156 s.
- MIKO, F.: Pojem textu. *Romboid*, 22, 1987, č. 9, s. 64—75.
- NEŠČIMENKO, G. P.: Problema funkcionalnoj differenciacii nacionalnogo jazyka v aspekte sopostavitelnogo izučenija slavianskich jazykov. In: *Slavianskoje jazykoznanije*. X Meždunarodnyj sjezd slavistov. Sofija, sentábr 1988. Doklady sovsťskoj delegacii. Red. N. I. Tolstoj. Moskva, Nauka 1988, s. 206—225.
- PISAREK, W.: Poczucie językowe, znajomość i praktyka językowa. In: *Socjolingwistyka*, 1. Politika językowa. Red. W. Lubaś. Katowice, Univerzitet Śląski 1977, s. 73—79.
- SGALL, P.: Lingvistika na rozcestí? *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 144—154.
- SCHLIEBEN-LANGE, B.: Entstehung und Ausarbeitung sprachlicher Normen. In: *Vorabdruck der Plenarvorträge XIV. Internationaler Linguistenkongress*, Berlin, Redaktionsgruppe 1987, s. 172—192.
- SLANČOVÁ, D.: Anketový prieskum o postojoch v jazyku. *Slovenská reč* (v tlači).
- SVEJCAR, A. D. — NIKOLSKIJ, L. B.: *Vvedenije v sociolingvistiku*. Moskva, Vyššaja škola 1978, 216 s.
- TECHTMEIER, B. a kol.: Tézy o jazykovej kultúre. *Slovenská reč*, 52, 1987, s. 3—15.
- ZEMSKAJA, E. A.: *Russkaja razgovornaja reč: lingvističeskij analiz i problemy obučenija*. Moskva, Russkij jazyk 1979, 240 s.

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОРИЕНТАЦИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ПРОЕКТА СЛОВАЦКИЙ ЯЗЫК В СОВРЕМЕННОЙ КОММУНИКАЦИИ

Резюме

Настоящая статья носит в определенной мере программный характер. В ней рассматриваются возможности и цели социолингвистического исследования в Словакии (с учетом специфики языковой ситуации в ЧССР). В качестве актуального объекта социолингвистического исследования выступают: современная языковая ситуация, коммуникативная компетенция и параллельное данному понятию понятие языкового сознания. Важной задачей считается также исследование отношения говорящих к языку.

В связи с социолингвистической ориентацией лингвистики дискуссионно заостряется вопрос о статусе словацкого разговорного языка (в связи с проблемой функциональной стратификации словацкого языка). Считается полезным уделить большое внимание изучению тех вариантов слов и тех синонимов, которые возникают в словацком и чешском языках вследствие их активного контакта в условиях ЧССР.

VONKAJŠIE A VNÚTORNÉ PODMIENKY ROZVOJA
SPISOVNÉHO JAZYKA
(PRÍSPEVOK DO DISKUSIE O TEÓRII SPISOVNÉHO JAZYKA)

FRANTIŠEK KOČIŠ

1. Nadväzujeme na diskusiu o teórii spisovného jazyka, a to na článok rakúskych autorov W. Dresslera a S. Moosmüllerovej *Štandard, subštandard a diasystém národného jazyka v Rakúsku* (1986). V tomto článku sa autori zapojili do diskusie prebiehajúcej v časopise Slovenská reč o tom, na akom základe možno a treba konštituovať súčasnú teóriu slovenského spisovného jazyka (porov. Horecký, 1982; 1984; Kočiš, 1984; 1984 a; 1986). Pred reaganím na niektoré dôležité miesta v ich štúdiu, no najmä na ich základnú námietku proti našej teórii, pokúsime sa nakrátko zhrnúť východiská Horeckého i našej teórie spisovného jazyka.

Do centra jazykovej komunikácie J. Horecký (op. cit.) nekladie spisovný jazyk, ale národný jazyk s jeho stratifikáciou na spisovný jazyk, štandard, subštandard a nárečia. Takéto postavenie národného jazyka a takúto stratifikáciu zdôvodňuje tým, že vo vedomí súčasného používateľa slovenčiny sa podľa jeho názoru začína výraznejšie presadzovať existencia slovenčiny ako národného jazyka, nie existencia spisovného jazyka. Spisovnému jazyku preto J. Horecký vymedzuje iba miesto jednej z foriem národného jazyka popri štandarde, subštandarde a nárečových formách. Štandard je podľa J. Horeckého forma spisovného jazyka, v ktorej sa vyskytuje menšie percento nespisovných alebo nesprávnych jazykových prvkov (vo výslovnosti, v slovnej zásobe, v gramatickej stavbe). Ide zväčša o jazykové prvky prevzaté z češtiny, resp. z nárečí. Subštandard má tiež svoj základ v spisovnom jazyku, ale obsahuje pomerne veľa nespisovných alebo nesprávnych vyjadrovacích prostriedkov.

V najnovšom diskusnom príspevku *Hranice a pôsobnosť spisovnej slovenčiny* (1988) J. Horecký čiastočne mení svoju stratifikáciu národného jazyka ako systému a vymedzuje tieto formy: spisovnú, štandardnú a subštandardnú a na spodnej hranici vymedzuje sociálne a nárečové formy, pričom všetky formy hierarchizuje tak, že na najvyššie miesto v systéme národného jazyka kladie spisovnú formu. Ďalej osobitne zdôrazňuje, že umelecké vyjadrovanie netvorí osobitnú formu existencie národného jazyka, ale ani sa nekryje so spisovnou formou. (Tento novší výklad J. Horeckého však W. Dressler a S. Moosmüllerová v čase napísania svojej diskusnej štúdie, samozrejme, ešte nepoznali.)

Naša stratifikácia národného jazyka sa opiera o štruktúrno-genetické kritérium. Na jeho základe členíme národný jazyk na spisovný útvar a nárečia. Spisovný jazyk pokladáme za záväznú celonárodnú komunikatívnu formu: používa sa ako výlučná komunikatívna forma v škole, v tlači, v televízii, v rozhlase, v administratíve, v umeleckej a odbornej literatúre, vo filme, v divadle atď. Spisovná slovenčina nemá podľa nášho úsudku vo verejnej komunikácii nijaký konkurenčný útvar. Spisovná slovenčina je predmetom základného výskumu a je opísaná v lexikografických a gramatických dielach, v početných monografiách a štúdiách od fonologickej až po syntaktickú rovinu. Spisovná slovenčina má aj svoj štylistický opis.

Treba, pravda, konštatovať, že stupeň ovládania spisovnej slovenčiny nie je u jej používateľov rovnaký. Písané spisovné prejavy sú na dobrej úrovni, prejavuje sa v nich vysoký stupeň ovládania spisovného jazyka. Hovorené jazykové prejavy sú v tomto smere rôznorodé a prejavuje sa v nich rozličný stupeň ovládania spisovnej slovnej zásoby, zvukovej, teda i výslovnostnej normy, gramatickej normy i štylistického využívania jazykových prostriedkov. Kultivovanosť jazykových prejavov závisí od stupňa vzdelania i spoločenského postavenia, no najmä od kvality jazykového i národného vedomia. V tom zmysle treba chápať aj konštatovanie E. Paulinyho (1979), že spisovným jazykom hovorí dnes približne 80 % Slovákov. Takýto stav v ovládaní spisovného jazyka však nemôže podľa nášho názoru oprávňovať jazykovedcov na vymedzovanie osobitných foriem národného jazyka s väčšou či menšou mierou nespisovných slov. V používaní spisovnej slovenčiny stále platí iba jedna norma, ktorej kodifikácia je záväzná pre všetkých členov nášho národného spoločenstva, keď využívajú verejné formy komunikácie. Odchýlky od tejto normy a kodifikácie sa pokladajú za jazykovú chybu.

Pokladáme však za potrebné zdôrazniť, že spisovný jazyk nechápeme ako nejakú nemennú formu komunikácie, ako čistý komunikatívny útvar, ktorý by bol určený iba pre „horných desaťtisíc“. Je to živý, systémový a normovaný komunikatívny útvar, vnútorne diferencovaný, funkčne dynamizovaný, útvar, v ktorom vznikajú i zanikajú výrazové prostriedky najmä v slovnej zásobe, do ktorého sa prijímajú nové slová a termíny aj z cudzích jazykov, je to útvar so stabilným fonologickým systémom a stabilnou gramatickou stavbou, ktorá sa však vnútorne tiež dynamizuje v morfolologickej i syntactickej rovine. Je to útvar úzko spätý so životom spoločnosti, ktorá ho používa, preto sa v ňom nevyhnutne odráža a prejavuje vplyv uzuálnosti čiže reálnej jazykovej praxe, ktorý však nemožno prijímať nekriticky, nediferencovane a bez hodnotiacich postojov.

Územné nárečia sa dnes pokladajú za nespisovné útvary či nespisovný útvar. K nim sa nie celkom vhodne a stratifikačne neoprávnene priradujú tzv. profesiové nárečia čiže slangy. Územné nárečia sa používajú v súkromnej komunikácii v rodinách na vidieku, teda v dedinských komunitách. Nárečia ako komunika-

tívny útvar pomaly ustupujú, strácajú sa pod tlakom spisovného jazyka. Nemožno povedať ani tvrdiť, že nárečia odumierajú, skôr možno povedať, že sa nivelizujú, vyrovnávajú, strácajú sa z nich špecifické prvky, nárečové jazykové vedomie sa čoraz väčšmi ovplyvňuje spisovným jazykovým vedomím. Nárečový prejav najstarších ľudí a nárečový prejav strednej i najmladšej generácie, ktoré žijú na dedine, sa veľmi odlišujú, hoci všetci hovoria tým istým nárečím. Vo zvýšenej miere to platí o školopovinných deťoch, pravda, vždy diferencovane podľa jazykovej situácie v rodine. Na ich nárečový prejav veľmi pozitívne vplyva základná škola, či si to uvedomujú, alebo neuvedomujú.

V diskusii medzi J. Horeckým a nami sa teda vykryštalizovali dva názory na existenciu a fungovanie spisovného jazyka v rámci národného jazyka: na jednej strane sa zdôrazňuje postavenie národného jazyka ako zložitého systému viacerých komunikatívnych foriem, ktoré sa navzájom ovplyvňujú, na druhej strane sa v rámci národného jazyka kladie dôraz na spisovný jazyk ako jediný a výlučný komunikatívny útvar s reálnou perspektívou jeho ďalšieho vnútorného rozvoja, vnútornej diferencovanosti najmä v slovnej zásobe, v odbornej terminológii, v syntaxi a v štylovej a štylistickej sfére. Z toho aj vyplýva, že rozličné stupne ovládania spisovného jazyka nemôžu byť podkladom či východiskom na konštituovanie osobitných komunikatívnych foriem.

2. Ako na tento stav v diskusii reagovali autori W. Dressler a S. Moosmüllerová v Jazykovednom časopise pri aplikovaní istých záverov z tejto diskusie na jazykovú situáciu v Rakúsku? Celkove sa prikláňajú na stranu teórie J. Horeckého, našu teóriu spisovného jazyka neprijímajú, lebo podľa ich názoru sa nedá aplikovať na používanie nemeckého jazyka v Rakúsku. Tvrdia, že situácia nemeckého národného jazyka a spisovného jazyka je úplne odlišná (s. 166) a že v našej teórii sa príliš zdôrazňuje úloha spisovného jazyka, najmä jeho neopakovateľná jedinečnosť (ibid.). Proti nášmu názoru na teóriu spisovného jazyka argumentujú aj tým, že úplná realizácia spisovného jazyka v ústnom úze, teda vo fonológii a fonetike rakúskeho štandardu nejestvuje. Autori diskusného článku pri svojej argumentácii vychádzajú teda zo situácie vo výslovnosti a z opisu sociofonologických zákonitostí a fonoštylistiky rakúskeho variantu nemeckého spisovného jazyka, tzv. rakúskeho štandardu (s. 167). Nazdávame sa, že keby boli autori pri hodnotení jazykovej situácie vychádzali aj zo situácie v používaní tohto štandardu v ostatných rovinách (v lexikálnej, morfolologickej a syntaktickej), obraz rakúskeho štandardu nemeckého jazyka by sa im javil v trocha inej podobe.

S tvrdením o nemožnosti aplikovať našu teóriu spisovného jazyka na jazykovú situáciu v Rakúsku sa podľa nášho názoru autori trochu unáhli. Vysvetlíme prečo. I napriek tomu, že existuje iba jeden nemecký jazyk, existuje dnes už viac nemeckých spisovných jazykov. Autori sami hovoria o tzv. rakúskom štandarde, o rakúskom variante nemeckého jazyka, pravdaže spisovného; v NDR sa

tiež hovorí o nemeckom spisovnom jazyku (nemeckom štandarde) a rozvíjajú ho ako národný útvar, záväzný vo verejnej komunikácii, a preto normovaný a kodifikovaný, a to bez ohľadu na to, aká je jazyková situácia v Rakúsku, v NSR či v jeho medzinárodnom používaní (Techtmeier a kol., 1987, s. 12—15). To značí, že aj v Rakúsku možno v tomto zmysle hovoriť o spisovnom jazyku, resp. o jeho štandardnej podobe (v iných štúdiách sa používajú aj tieto označenia spisovnej nemčiny: *das gehobene Deutsch*, *gehobene Umgangssprache*, *Hochsprache*, porov. Moosmüller, 1987, s. 429). Je to záväzná komunikatívna forma, ktorá má istú normu v pravopise, vo výslovnosti, v slovnej zásobe i v gramatickej stavbe. Zachovávanie tejto normy sa vyžaduje v umeleckej literatúre, v odbornej spisbe, v administratíve, vo verejných prejavoch politických, hospodárskych a kultúrnych činiteľov, v škole, vo filme, vo filmových dabingoch a zväčša aj v divadle. V opačnom prípade — teda bez spisovnej formy — si totiž nemožno dobre predstaviť celkový život v štáte, v kultúrnej spoločnosti. Aj v tejto diskusii chceme pripomenúť, že vynikajúci predstaviteľ slovenského národného života z konca 19. a zo začiatku 20. stor. J. Škultéty, ústredná postava *Maticy slovenskej*, vyslovil veľmi pravdivý výrok, ktorý stále platí pre každé národné spoločenstvo: bez spisovného jazyka by sme boli ako rozviazaný snop.

W. Dressler a S. Moosmüllerová v spomenutej štúdií ďalej píšú, že na základe rozdielneho historického vývinu možno v Rakúsku hovoriť o dichotómii nárečia a štandardu, ktorá sa odráža aj v postoji obyvateľstva k jazyku: toto obyvateľstvo robí rozdiel medzi nárečím a spisovným jazykom. Obidvaja autori tak potvrdzujú, že naše základné východisko pri stratifikácii slovenského národného jazyka, keď vychádzame zo štruktúrno-genetického vzťahu spisovného jazyka a nárečia, je správne (porov. aj Moosmüller, 1987, s. 429). Aj ďalšie tvrdenie či zistenie autorov konvenuje našej teórii spisovného jazyka, citujeme: „Ani tak nemožno posudzovať rakúsky štandard oddelene od nárečia, lebo nárečové príznaky znova a znova prenikajú do vyšších jazykových variet (subštandardov)“ [s. 168]. V spisovnej slovenčine prenikanie nárečových prvkov ešte síce trvá, ale etapa najsilnejšieho prenikania týchto prvkov do spisovného jazyka sa už skončila. Rakúsky štandard, ako sa zdá, na tento proces ešte len čaká, ak pravda, jeho budúca kodifikácia sa bude opierať aj o domáce nárečové zdroje (ukazuje sa, že áno). Analýza jazykového úzu učiteľov na fonologickej a fonoštylickej báze, ktorú predstavujú v článku W. Dressler a S. Moosmüllerová, nasvedčuje, že kodifikácia rakúskeho štandardu sa bude opierať aj o nárečové fonetické a fonologické prvky.

Štandard alebo spisovný variant nemeckého jazyka v Rakúsku však nemožno charakterizovať iba z fonetickej a fonologickej stránky, hoci tá je preň vari rozhodujúcim znakom v jeho porovnaní so štandardom v NDR alebo aj s rozvíjajúcim sa štandardom v NSR. Pri normovaní a kodifikácii rakúskeho štandar-

du — tak ako pri utváraní každého spisovného jazyka v hraniciach istého národného spoločenstva — bude treba (ako sme to už naznačili) analyzovať i jeho lexikálnu, morfológickú a syntaktickú rovinu a napokon aj funkčné využívanie všetkých jazykových prvkov čiže štylistiku rakúskeho štandardu alebo rakúskej verzie nemeckého spisovného jazyka. Pri sledovaní rakúskeho úzu napr. v rozhlase alebo televízii, resp. aj čítaní rakúskej tlače možno identifikovať také prvky lexiky alebo aj gramatickej stavby, ktoré sú do istej miery špecifické a príznačné iba pre rakúsku nemčinu. Aj preberanie inojazykových prvkov (najmä anglických) má v rakúskom štandarde svoju špecifiku, odlišnú napr. od nemčiny v NDR. Toto všetko však môžu najlepšie a meritórne posúdiť jazykovedci z Rakúska a rozhodnúť, či bude treba pristúpiť ku kodifikácii normy rakúskeho štandardu v plnom rozsahu, alebo či sa ostatne iba pri tzv. umiernennej norme a jej kodifikácii vo výslovnosti. V súčasnej politickej, ekonomickej a kultúrnej situácii v Európe nebadáť však ani vo sfére používania nemeckého jazyka nijaké integračné tendencie, práve naopak, a tak vyslovujeme názor, že konštituovanie rakúskeho štandardu nemeckého jazyka a jeho následné kodifikovanie sa zdá veľmi reálne, ba vari aj nevyhnutné, aby sa zachovalo špecifikum rakúskej kultúry v tom najširšom zmysle aj v tomto jazyku.

3.1. Na konštituovanie, no najmä na plnú existenciu a rozvoj samostatného spisovného jazyka, prípadne samostatného štandardu majú rozhodujúci vplyv viaceré faktory, ktoré by sme rozčlenili na vonkajšie a vnútorné alebo na mimojazykové (extralingvistické) a čisto jazykové (intralingvistické). Medzi mimojazykové faktory treba rátať predovšetkým etnické, historické, politické, kultúrno-spoločenské a ekonomické podmienky existencie príslušného národného spoločenstva, ďalej relatívne stabilné územné vymedzenie čiže konkrétne štátne hranice tohto národného spoločenstva, jeho samostatnú politickú a hospodársko-administratívnu samosprávu. To všetko je nevyhnutnou bázou na vznik a rozvíjanie sa národného spoločenstva i na vznik či konštituovanie a fungovanie spisovného jazyka ako spoločenského dorozumievacieho prostriedku. Pravda, na začiatku vzniku mnohých súčasných, resp. novodobých európskych národných spoločenstiev tieto vonkajšie podmienky nie vždy naplno existovali, ale možno súhlasiť s týmto tvrdením: „Jazyky sú dôležitým prostriedkom komunikácie, sú zároveň — ako každé kultúrne bohatstvo — prostriedkom na identifikáciu tried a skupín, ako aj celých spoločenstiev“ (Teichtmeier a kol., 1987, s. 3). Pravda, rakúsky štandard nemeckého jazyka nemá dnes úlohu či funkciu konštituovať rakúske národné spoločenstvo, ale predovšetkým slúžiť ako jednotný komunikatívny útvar vo všetkých sférach života tejto spoločnosti. Jeho pôsobnosť je ohraničená územne — hranicami štátu a jeho rozvoj je podmienený celým komplexom špecifickej domácej a národnej kultúry — literatúrou, vedou, technikou, divadlom, filmom, hudbou, výtvarným umením, architektúrou atď. Je preto málo pravdepodobné, že by sa

rakúsky štandard nemeckého jazyka rozvíjal presne tak ako v ostatných národných či štátnych spoločenstvách používajúcich nemecký jazyk. Samostatný vývin i vnútorný rozvoj rakúskeho štandardu možno predpokladať na základe hraníc jeho pôsobnosti, ale aj na základe špecifických kontaktov s inými (nie nemeckými) národnými spoločenstvami, ktoré ho územne obklopujú.

3.2. Na samostatný a osobitný vývin a rozvoj rakúskeho štandardu má nepochybne veľký vplyv aj osobitné jazykové vedomie príslušníkov rakúskeho národného spoločenstva, ktoré sa vyvinulo na pozadí rozvoja a upevnenia osobitného národného povedomia. Na potvrdenie správnosti tohto názoru opäť odcitujeme príslušné miesto z Téz o jazykovej kultúre: „Vývin jazykového vedomia okrem iného obsahuje aj vývin vedomia rozmanitosti jazykového a komunikatívneho správania“ (op. cit., s. 4). Na základe tohto konštatovania vyberáme z týchto Téz aj ďalší logický záver: „Dejiny jazykovej kultúry sú v podstate dejinami vývinu jazykového vedomia istého jazykového alebo komunikatívneho spoločenstva. Tieto dejiny sú zasa súčasťou ideologických a kultúrnych dejín danej spoločnosti. Každá predstava dejín jazykovej kultúry, ktorá na tento fakt neberie ohľady, ktorá chápe jazykovú kultúru iba ako čistý spor o jazykových otázkach, nevyhnutne musí viesť k omylom.“ (ibid., s. 3—4)

Jazykové vedomie je teda v príslušnom národnom spoločenstve veľmi dôležitý faktor. Od neho závisí, aký vzťah má národné spoločenstvo k jazyku samému, ako prijíma jazykovú normu a jej kodifikáciu, ako sa podriaďuje spoločenskému tlaku na správnosť a záväznosť primeraného jazykového vyjadrovania, ako si osvojuje vyžadovanú alebo želateľnú úroveň jazyka vzhľadom na vzdelanostnú a spoločenskú diferenciáciu atď. Z tohto aspektu môžeme hovoriť o dobrom alebo zlom jazykovom vedomí, resp. o dobrom alebo nenáležitom (nesprávnom) vzťahu k jazyku ako spoločenskému faktu. V Tézach o jazykovej kultúre, o ktoré sa tu pri argumentácii opierame, sa rozlišuje tzv. vedecké jazykové vedomie, ktoré je „reflexom teoreticky, metodicky i prakticky vypracovanej a osvojenej dorozumievacej schopnosti“. Túto schopnosť majú predovšetkým jazykovedci, spisovatelia, učitelia i mnohí politickí a kultúrni činitelia, pravda, v rozličnom stupni, asi v takom, v akom poznajú a ovládajú spisovný jazyk. Najrozšírenejšie je bežné jazykové vedomie ako vlastnosť priemerne vzdelaného používateľa jazyka. Možno predpokladať, že takýchto používateľov jazyka je najviac. Poznáme aj jazykové vedomie, ktoré sa viaže na cit, teda je závislé od citového vzťahu k jazyku, a preto sa tu predpokladá menšia alebo malá miera poznania gramatických pravidiel, normy a kodifikácie, ale u ľudí s citovým jazykovým vedomím sa vo veľkej miere prejavuje náklonnosť na pestovanie spisovného jazyka na základe vlasteneckého citu či vzťahu k jazyku. Osobitne treba posudzovať umelecké jazykové vedomie v jeho vzťahu k chápaniu jazykovej normy a kodifikácie. Dosť často sa odlišuje od vedome teoreticky pestovaného jazykového vedomia napr. u jazykovedcov alebo iných teoretikov jazyka.

Súhrnne možno konštatovať, že všeobecný vzťah k jazyku a jeho používaniu sa neopiera o kultivované jazykové vedomie. Prevláda tu skôr bežné jazykové vedomie alebo vedomie ovplyvňované jazykovým citom. Jazykové vedomie je teda odstupňovaný pojem (porov. Techtmeier a kol., 1987, s. 9). Vypestovať správne jazykové vedomie u používateľov spisovného jazyka je povinnosťou rodiny, školy, jazykovedcov, zodpovedných riadiacich pracovníkov na všetkých stupňoch riadenia, ako aj celej kultúrnej spoločnosti. Správne jazykové vedomie je jedným z hlavných predpokladov dobrej jazykovej kultúry. Na tento fakt treba upozorňovať pri každej diskusii o problémoch teórie spisovného jazyka a pri posudzovaní jazykovej situácie v každom národnom spoločenstve. Nazdávame sa, že to platí aj v našej diskusii o jazykovej situácii v Rakúsku.

3.3 Konštituovanie spisovného jazyka je ďalej založené na jazykovej norme a jej kodifikácii. Jazykovú normu spolu s J. Ružičkom (1955) pokladáme za odkrytý systém jazyka alebo ináč — za poznaný systém jazyka. Kodifikácia je zachytenie tejto normy v normatívnych príručkách (v pravopisných a ortopedických pravidlách, vo výkladových slovníkoch a v gramatikách). Bez poznania normy spisovného jazyka a bez kodifikačnej činnosti nie je možná existencia spisovného jazyka a v konečnom dôsledku ani jazyková kultúra a kultúra národa či národného spoločenstva vôbec. Keďže jazyk je živý organizmus, vyvíja sa podľa komunikatívnych potrieb spoločnosti a podlieha rozličným vplyvom jazykového úzu i rozličným vonkajším vplyvom (napr. aj vplyvom iných jazykov). Preto je tu potrebný stály a komplexný výskum súčasného spisovného jazyka a stála kodifikačná činnosť jazykovedcov. Podľa Téz o jazykovej kultúre kodifikovanie nie je iba mechanická registrácia jazykových prostriedkov, v kodifikácii sa musí odrážať vedecké poznanie normy, jazykového systému, jednoznačné riešenie komplikovaných a možno aj protikladných vývinových procesov v jazyku, prehodnocovanie jazykových prvkov a isté predvídanie jazykového vývinu. Každá kodifikácia značí dve protichodné tendencie: na jednej strane jazyk stabilizuje, a tak umožňuje osvojenie a bezpečné používanie spisovného jazyka, na druhej strane sa prejavuje ako istý retardačný, ale aj regulačný faktor vo vzťahu k dynamike jazyka. Jazyková kodifikácia má byť preto pružná, vždy blízka komunikatívnym potrebám najmä v slovnej zásobe.

Úspešná a účinná kodifikačná činnosť nevyhnutne predpokladá existenciu jednej normy jedného spisovného jazyka. Nie sú tu možné dve normy, napr. jedna prísnejšia a druhá liberálnejšia, miernejšia, alebo dokonca tri komunikatívne útvary či formy (porov. Horeckého formy spisovný jazyk, štandard a subštandard). Vyplýva to z povinnosti a záväznosti rešpektovať spisovný jazyk ako jediný celonárodný komunikatívny prostriedok, ako jediný a výlučný prostriedok na tezaurovanie výsledkov práce národného spoločenstva. Z prirodzenosti človeka totiž vyplýva, že pri možnosti výberu medzi prísnejšou a voľnejšou normou si zvyčajne vyberá tú voľnejšiu, alebo nezachováva ani jednu.

Súčasný stav v používaní rakúskeho štandardu nemeckého jazyka teda nevyhnutne vyžaduje kodifikáciu, resp. stálu kodifikačnú činnosť, aby sa ustálilo používanie záväznej podoby jazyka v školách, vo všetkých prostriedkoch masovej komunikácie, v administratíve atď., aby sa ustálilo napr. používanie variantov v slovnej zásobe, v morfológii, vo výslovnosti, aby sa dosiahla efektívnosť komunikácie v odbornom vyjadrovaní, jednotnosť v používaní odborných termínov, aby sa adekvátne riešila otázka používania cudzích slov, aby sa dosiahla celková a všeobecná kultivovanosť jazykového prejavu.

3.4. K základným pojmom, o ktorých tu bola reč, teda k pojmu spisovný jazyk, jazykové vedomie, jazyková norma a kodifikácia, patrí aj ďalší dôležitý pojem — jazyková kultúra. Jazyková kultúra je inherentným atribútom spisovného jazyka. Kultúra jazyka sa derivuje z chápania jazyka ako hodnoty zaradenej do hierarchie ostatných ľudských a kultúrnych hodnôt. Jazyková komunikácia je neodmysliteľnou zložkou ľudskej činnosti a jej kultúra je logickým dôsledkom starostlivosti nielen o jazyk, ale o kultúru vôbec.

Vo viacerých teóriách spisovného jazyka sa jazyková kultúra chápe: a) ako istý stav, ako istá úroveň spisovného jazyka podľa výsledkov základného výskumu; b) ako cieľavedomá činnosť v kultivovaní spisovného jazyka ako celonárodnej a záväznej formy komunikácie a dorozumievania v najširšom zmysle; c) ako istý stav v používaní spisovného jazyka a ako istý spôsob regulovania tohto stavu čiže regulovanie jazykového úzu (porov. Ružička, 1967; Kočíš, 1986). V nemeckých Tézach o jazykovej kultúre sa jazyková kultúra ako základný pojem v teórii spisovného jazyka a jazykovej kultúry predstavuje v rozličných atribútoch (porov. s. 5), napr. ako jazykové správanie, ako individuálne jazykové schopnosti, ako oblasť úloh jazykovedy pri pestovaní jazyka, ako jazyk v jeho celistvosti čiže ako systém jazykových znakov alebo textov, ako istá úroveň používania jazyka v rozličných situáciách, ako exponent kultúry atď. Zreteľne a jasne sa tu však konštatuje, že jazyková kultúra je predovšetkým určitá úroveň jazykového správania, v ktorom sa musí odraziť orientácia používateľov spisovného jazyka na platnú spisovnú normu a kodifikáciu, na zvyšovanie a prehĺbovanie správneho jazykového vedomia, najmä keď ide o verejné jazykové prejavy.

Zo všetkých charakteristík jazykovej kultúry ako pojmu i ako jazykovedného termínu sa zreteľne ukazuje, že jazyková kultúra má dva základné aspekty: teoretický a praktický — prvý je spojený s výsledkami základného výskumu jazyka a s teóriou spisovného jazyka, druhý s jazykovým úzom, s jazykovou praxou. Každý kultúrnej spoločnosti musí záležať na obidvoch aspektoch jazykovej kultúry, a preto každá spoločnosť, ktorá si uvedomuje hodnotu jazyka, venuje pozornosť základnému výskumu národného jazyka, no najmä spisovného jazyka, a dáva priestor aj účinnému pôsobeniu jazykovedcov, školy atď. v oblasti jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. Jazyková kultúra má svoju

objektívnu stránku v požiadavkách, ktoré majú zodpovedať optimálnemu dorozumievaniu medzi ľuďmi, a svoju subjektívnu stránku, ktorá sa opiera o jazykové vedomie kultúrnej spoločnosti.

3.5. Na základe jazykovej situácie, ktorá v istom zmysle má v každom kultúrno vyspelom národnom spoločenstve rovnaké alebo približne rovnaké znaky (spisovný jazyk ako záväzná forma komunikácie vo verejnosti, nevyhnutnosť jazykovej kultúry ako atribútu všeobecnej kultúrnosti, normovanie a kodifikácia spisovného jazyka, potreba objektivizovaného jazykového vedomia u používateľov spisovného jazyka a pod.), sme sa pokúsili ukázať, že aj v komunikácii rakúskeho národného spoločenstva možno a vari je aj potrebné aplikovať teóriu spisovného jazyka, ktorá stavia na úplnom rozvíjaní spisovného jazyka ako jedinej formy v oblasti verejnej komunikácie, v oblasti tvorby umeleckej a odbornej literatúry, v oblasti tvorby odbornej terminológie, v procese vyučovania, vo vede, technike, v riadení výrobných a spoločenských procesov a v celkovom rozvíjaní národnej kultúry. Všetky ostatné formy národného jazyka (nárečia, slangy a i.) majú v tomto procese iba okrajovú, periférnu pozíciu i funkciu. Spisovné jazyky vo svojej konštituujúcej a integrujúcej funkcii sú a budú výlučným prostriedkom rozvoja slovesnej a všeobecnej kultúry v každom kultúrnom spoločenstve (porov. Kočiš, 1987).

*Jazykovedný ústav E. Štúra SAV
Bratislava, Nálepkova 26*

Bibliografia

- DRESSLER, U. W. — MOOSMÜLLEROVÁ, S.: Štandard, subštandard a diasystém národného jazyka v Rakúsku. *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 166—171.
- HORECKÝ, J.: Spoločnosť a jazyk. Bratislava, Veda 1982. 112 s.
- HORECKÝ, J.: Na okraj štruktúrnej stratifikácie jazyka. F. Kočiša. *Slovenská reč*, 49, 1984, s. 162—167.
- HORECKÝ, J.: Hranice a pôsobnosť spisovnej slovenčiny. *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 158—163.
- KOČIŠ, F.: Štruktúrna stratifikácia jazyka ako základ teórie spisovného jazyka. *Slovenská reč*, 49, 1984, s. 37—48.
- KOČIŠ, F.: Od prameňov po súčasnosť (Ešte slovičko do diskusie o teórii spisovného jazyka). *Slovenská reč*, 49, 1984 (a), s. 351—356.
- KOČIŠ, F.: Hranice spisovného jazyka. *Slovenská reč*, 51, 1986, s. 169—179.
- KOČIŠ, F.: Súčasný stav a perspektívy rozvoja jazykovej kultúry. *Kultúra slova*, 20, 1986 (a), s. 97—98.
- KOČIŠ, F.: Úloha jazyka pri kultivovaní osobnosti, riadení spoločenských procesov a vedecko-technickom rozvoji. *Jazykovedný časopis*, 38, 1987, s. 52—59.
- MOOSMÜLLER, S.: Sociophonologische Variation bei österreichischen Politikern. *Zeitschrift für Germanistik*, 1987, č. 4, s. 429.
- PAULINY, E.: Niekoľko poznámok o spisovnom jazyku v súčasnosti. In: *Z teórie spisovného jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 43—51.
- RUŽIČKA, J.: Materiály z konferencie o norme spisovného jazyka (Z diskusie). *Slovenská reč*, 20, 1955, s. 223.
- RUŽIČKA, J.: Problémy jazykovej kultúry. In: *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 9.

DIE ÄUSSEREN UND INNEREN BEDINGUNGEN DER ENTWICKLUNG DER SCHRIFTSPRACHE

Zusammenfassung

Auf Grund der Sprachsituation, die im gewissen Sinne in jeder kulturellen nationalen Gesellschaft die gleichen oder ähnlichen Zeichen hat (die Schriftsprache als verbindliche Form der Kommunikation in der Öffentlichkeit, Notwendigkeit der Sprachkultur als eines Attributs der globalen Kultur, Normierung und Kodifizierung der Schriftsprache, Notwendigkeit eines objektivierte Sprachbewusstseins bei Benutzern der Schriftsprache u. ä.), haben wir versucht zu zeigen, dass auch in der Kommunikation der österreichischen nationalen Gemeinschaft die Theorie der Schriftsprache angewendet werden kann und vielleicht auch soll, die auf einer vollen und totalen Entwicklung der Schriftsprache als der einzigen Form im Bereich der öffentlichen Kommunikation, im Bereich der Belletristik und Fachliteratur, im Bereich der Terminologie, im Unterrichtsprozess, in der Wissenschaft, bei der Organisation der Produktionsprozess und bei der allgemeinen Entwicklung der nationalen Kultur baut. Alle anderen Formen der Nationalsprache (Dialekte, Slang, u. a.) haben im diesen Prozess einen peripheren Platz und eine periphere Funktion. Die Schriftsprachen in ihrer konstituierenden und integrierenden Funktion sind und bleiben das einzige Mittel der Entwicklung der erzählenden Literatur und allgemeinen Kultur in jeder kulturellen Gemeinschaft.

ROZHLADY

GRAMATICKÁ SYNTÉZA SÚČASNEJ ČEŠTINY

JÁN SABOL — JURAJ FURDÍK — SLAVO ONDREJOVIČ — MILAN DAROVEC

0. Kolektívne úvahy o významných inoslovanských syntetických gramatikách publikované v Jazykovednom časopise v poslednom desaťročí (Bosák — Buzássyová — Kočiš — Ondrejovič, 1981; Ondrejovič — Bosák — Buzássyová, 1987) zdôrazňovali najmä metodologickú novosť týchto diel. Nemožno ináč začať ani pri referovaní o trojzväzkovej akademickej gramatike češtiny (Mluvnice češtiny. Red. J. Petr. Praha, Academia 1986—1987. 3 zv. — ďalej MČ). Novosť, modernosť i tradičnosť tohto diela však treba chápať celkom osobitným spôsobom. Treba sa pristať už pri jeho autorstve. Aj spomínané gramatiky sú kolektívnymi dielami, ide však (podobne ako pri Morfológii slovenského jazyka, 1966) o prácu relatívne nevelkých ucelených kolektívov. MČ je však v tomto smere kvalitatívne novým podujatím: možno ho označiť za kolektívne dielo celej súčasnej českej jazykovedy, resp. všetkých jej významnejších predstaviteľov zaoberajúcich sa otázkami zvukovej, morfolologickej, slovo- tvornej a syntaktickej stavby súčasnej češtiny (analýza lexikálneho subsystému — podobne ako kvantitatívna charakteristika — sa do tohto opisu nedostala len z rozsahových dôvodov; porov. Filipec — Čermák, 1985, s. 5; resp. Těšitelová a kol., 1985, s. 9). Ak sme sa v zozname mien spoluautorov neprepočítali, na tvorbe tohto monumentálneho diela sa aktívne zúčastnilo 56 českých jazykovedcov! Dosť ťažko si možno predstaviť, že sa práca takého kolektívu nestane metodologicky, kompozične i štýlovo roztrieštenou mozaikou. Nielenže sa tak nestalo, ale naopak, dielo je vo všetkých spomínaných ohľadoch prekvapujúco ucelené a jednoliate. Je to zásluha vedeckého redaktora celého diela J. Petra a redaktorov jednotlivých zväzkov (1. zv. Fonetika. Fonológia. Morfonológia a morfémiika. Tvorenie slov. M. Dokulil, K. Horálek, J. Hůrková, M. Knap-pová; 2. zv. Tvaroslovie. M. Komárek, J. Kořenský, J. Petr, J. Veselková; 3. zv. Skladba. F. Daneš, M. Grepl, Z. Hlavsa). Práve popredné osobnosti českej jazykovedy, najmä M. Romportl, K. Horálek, M. Dokulil, M. Komárek, J. Kořenský, F. Daneš a i., sa najviac zaslúžili o koncepčnú i realizačnú homo-génnosť tohto náročného opisu, o jeho organickú nadväznosť na najlepšie

tradície českej jazykovedy v dialektickom spojení s progresívnymi teoreticko-metodologickými prístupmi.

Nebola to ľahká úloha okrem iného aj preto, lebo dielo je nielen syntetickým vedeckým spracovaním gramatického systému súčasnej češtiny, ale má aj pedagogické určenie — je oficiálne schválenou vysokoškolskou učebnicou pre študentov filozofických a pedagogických fakúlt. V takejto súvislosti však ťažko možno zamlčať isté pochybnosti. Ohľad na pedagogickú orientáciu do istej miery zväzoval autorom ruky (tak si vysvetľujeme napr. poznámku k 2. zväzku, s. 5: „Uspořádání výkladů o jednotlivých slovních druzích a jejich gramatických kategoriích zůstává... s ohledem na čtenářovu orientaci tradiční“), úsilie o sústavný vedecký opis s dosť náročným pojmovým a terminologickým aparátom však zaiste kladie na študentov nemalé nároky.

Vzťah tradícia — progresívnosť má v MČ ešte aj ďalší rozmer. Dielo je syntézou výdobytkov mnohoročného výskumného úsilia českej jazykovedy. Slovtvorná časť nadväzuje na dnes už široko medzinárodne uznávanú Dokulilovu teoretickú koncepciu, publikovanú pred vyše 25 rokmi (Dokulil, 1962); morfológické výklady sú založené na koncepcii publikovanej J. Kořenským a M. Komárkom v sedemdesiatych rokoch (Daneš — Komárek a kol., 1975, 1978); syntaktická časť koncipovaná tak, „...aby v ní byly ukázány výtěžky dlouhodobého úsilí naší jazykovědy o co nejučinnější metodu syntaktického popisu“ (MČ 3, s. 5). Zdá sa však (a nepriamo o tom svedčí aj ďalšia poznámka v predhovore k 2. zväzku), že už v čase vyjdenia MČ začínajú podaktorí predstavitelia českej lingvistiky, medzi nimi aj niektorí z autorov, chápať toto dielo ako metodologické završenie jednej etapy (ba epochy — pozri Kořenský, 1987). V spomínanej poznámke sa uvádza, že dôsledne funkčný výklad systému jazykových prostriedkov „...odpovídá i aktuálním trendům světové jazykovědy z let vzniku *Mluvnice češtiny*“ (MČ 2, s. 5; podč. J. F.). To implicitne sugeruje, akoby v čase vydania MČ tento prístup už aktuálnym svetovým trendom nezodpovedal. Táto „netrzeplivosť“ sa nám nevidí celkom oprávnená. MČ ako dielo vytvorené v jednom z popredných svetových lingvistických centier nepochybne bude mať vplyv na metodológiu lingvistických výskumov aj v medzinárodných reláciách; pre domáce jazykovedné myslenie však bude mať na dlhý čas určujúce postavenie.

1. Zvuková rovina sa spracúva v 1. zväzku MČ (s. 9—190) v kapitolách o fonetike a fonológii s úzkym prepojením na problematiku grafického systému spisovnej češtiny a morfonológie.

1.1. Východiskom fonetických opisov základných i vyšších jednotiek zvukovej sústavy spisovnej češtiny je koncepcia M. Romportla, rozpracúvaná jeho „nasledovníkmi“ (na spracúvaní kapitoly o fonetike sa zúčastnil tím 8 autorov, resp. redaktorov; osobitne treba podčiarknuť redakčnú prácu J. Hůrkovej

v celej fonetickej a fonologickej časti MČ), ktorý vo svojich prácach dôsledne dopĺňal staršiu artikulačnú klasifikáciu systémom akustickej klasifikácie, ako sa uvádza v predhovore (s. 5). Tento projekt fonetického výskumu, ktorý M. Romportl — „súhrnne“ odpovedajúc na jespersenovskú otázku „genetisch oder akustisch“ — podrobne realizuje už v svojich starších prácach (napr. z r. 1962), nachádza v MČ svoje systematické vyznenie: k zložke artikulačnej a akustickej pristupuje ako „rovnocenný“ partner aj zložka percepčná, čím sa proces kódovania, prenosu, prijímania a dekódovania zvukovej reči opisuje ako komplexný komunikačný jav (porov. napr. konštatovania o vzťahu percepcie a produkcie reči: „Percepcie a produkce řeči tvoří nedílnou jednotu komunikačního procesu. Produkce je zpětnovazebně ověřována percepcí a správnost percepcie je zpětnovazebně ověřována aktualizací motorických vzorců řeči.“ s. 18). Tieto všeobecnolingvistické, komunikačné, interdisciplinárne súradnice úvah o fonetike sú najdôležitejším metodologickým podložením kapitoly o zvukovej stavbe reči — imponuje tu najmä kondenzovanosť, precíznosť a koncíznosť interpretácie výsledkov dlhoročných fonetických výskumov. Na tomto pozadí sa v prepojení na vzťah jazykového a mimojazykového, fyziologického, akustického, percepčného a komunikačného predkladajú základné charakteristiky fonetických javov: uvádzajú sa fyziologické príčiny fonologického „zaokrúhľovania“ akustických javov (s. 23 n.), uvažuje sa o uplatňovaní základných vlastností vnímania — najmä kategoriálnosti a kontinuálnosti — na jednotlivých úrovniach osvojovania jazykového systému (s. 23), upozorňuje sa na vzťah samohlások a spoluhlások (s. 26—27) a i.

Jedným zo základných problémov disciplín o zvukovej rovine je interpretácia diferencovaných hladín vzťahu jednotlivého a všeobecného vo fonických jednotkách, čo vyúsťuje do charakteristiky vzťahu fonetiky a fonológie a do rozboru zvukových prvkov so špecifickou úrovňou relácie jednotlivého a všeobecného. Pri tomto výskume treba podčiarknuť prepojenie „vyššieho“ (fonologického) a „nižšieho“ (fonetického) stupňa abstrakcie, hľadanie fonologických príznakov vo fonetických faktoch, paralel medzi fonémou a hláskou (a fónou ako jedinečným, neopakovateľným zvukom), identifikovanie foném v ich signálovom koreláte, resp. ďalšie („vyššie“) abstrahovanie a zovšeobecnenie vlastností hlások vo fonéme ako dištinktivnej jednotke (Kráľ — Sabol, 1989). Z tohto hľadiska sa nám zdá prepojenie fonetiky a fonológie v MČ menej intenzívne: konštatuje sa, že skúmaním zvukovej stránky jazyka sa zaoberajú dve vedecké disciplíny — fonetika a fonológia, pričom ide „o dva samostatné obory, ktoré se však navzájem doplňují a vzájemně využívají svých poznatků i metod“ (s. 11). Neúplné rešpektovanie diferencovaných úrovní vzťahu jednotlivého a všeobecného pri zvukových jednotkách vedie pri interpretácii ku „kríženiu“ prvkov z osobitných hladín abstrakcie: v tejto súvislosti nie je v MČ celkom zrejmy

štatút hlásky a variantu hlásky (k tomu porov. definície v Atlase slovenských hlások [Dvončová — Jenča — Král, 1969, s. 45—52]). „Precenenie“ fonetickej analýzy možno porovnať napr. pri opise neutrálnej samohlásky (s. 34), pri charakteristike rázu (s. 46) a i.; na jednu úroveň sa takto dostávajú zvukové prvky, ktoré reprezentujú základné pendanty na „hladine“ fonémy, ale aj varianty foném, alofóny, resp. aj zvukové elementy, ktoré majú len charakter osobitných hlások (ráz; pozri na obr. 10, s. 37; na s. 38 sa však vymedzuje repertoár českých spoluhlások pozostávajúci len z prvkov, ktoré na vyššej úrovni abstrakcie zodpovedajú osobitným fonémam). Takáto interpretácia prekvapuje o to viac, že v Romportlových prácach o vzťahu fonetiky a fonológie sa jednoznačne uvádza, že nijakou akustickou a čisto fonetickou analýzou nemožno určiť fonémy jazyka, na ich určenie je nevyhnutný fonologický rozbor; analýza môže iba vyjsť zo správne určených foném jazyka a hľadať ich fonetické (akustické) ekvivalenty a príznaky, ktoré ich navzájom rozlišujú (Romportl, 1973, s. 11—20). Fonologický „korektor“ by bol takto dostatočne presvetlil aj charakterizovanie hlások a ich variantov ako prvkov z diferencovaných úrovní abstrakcie. Z tohto hľadiska je trochu „nesúmerň“ opis samohlások a spoluhlások.

Dôležitým metodologickým postupom MČ je určenie hierarchie zvukových prvkov podľa ich funkcie v slabike; vychádza sa pritom zo zistenia, že slabika je základná (a pritom komplexná) jednotka súvislej reči (s. 26), z čoho potom vyplýva dominantné postavenie vokálov v procese artikulácie: „Reč je tvorená posloupností samohláskových artikulácií, v nichž souhlásky vystupují jako prvek pozměňující základní artikulační postavení samohláskové“ (ibid.). Uvedené konštatovanie má zásadný význam pre fonologické charakteristiky samohlások a spoluhlások; vzhľadom na funkciu v slabike je protiklad vokálu a konsonantu vlastne „nesúmerateľný“ — ide o protiklad zvukových jednotiek z rozličných úrovní (argumenty v práci Sabol, 1989, s. 45—46 a i.).

Zastavili sme sa len pri niektorých teoretických otázkach, ako vyplývajú z „všeobšiahlych“ úvah o fonetickom stupni abstrakcie v MČ, z ktorých vyžarujú indície pre ďalší výskum. Treba poznamenať, že „celosťnosť“ a dôslednosť opisu fonetických javov je preukazná vo všetkých kapitolách: pri údajoch o anatomickej, fyziologickej a fyzikálnej podstate komunikácie, pri charakteristike hlások a hláskových spojení, pri zvukovej stránke súvislej reči (tu sa v hutnej kapitole M. Romportla upozorňuje aj na súčinnosť zvuku a významu, na vzťah segmentálnej a suprasegmentálnej zložky, na faktory typické pre prozodické javy — suplementárnosť, komplexnosť — porov. konštatovanie: „... zvukové prostředky souvislé řeči nepůsobí izolovaně, ...se vzájemně doplňují a ovlivňují, někdy dokonce podmiňují“ — s. 91); pri opise suprasegmentov by si azda väčšiu pozornosť bola zaslúžila pauza a tempo.

V kapitole o spisovnej výslovnosti sa definujú základné termíny (ortoepia, ortofónia, výslovnostné štýly) a charakterizujú sa základné ortoepické javy češtiny v domácich a prevzatých slovách.

1.2. Spracovanie fonológie v MČ (autor K. Horálek) imponuje šírkou záberu na pomerne malej ploche: sú tu údaje o základných fonologických otázkach, je tu systematický opis fonológie spisovnej češtiny, fonologickej kombinatoriky (fonotaktiky), uvažuje sa o základných problémoch fonologickej štylistiky a predkladá sa charakteristika grafického systému spisovnej češtiny. V tejto časti MČ sú výrazné znaky autorovho rukopisu: pevné všeobecnolingvistické a filozofické východisko, interpretácia fonických javov v širokých súvislostiach jazykového systému, originalita viacerých riešení. „Svojráznosť“ postupu pri fonologickej analýze sa v MČ zavše prejavuje vo forme „nesúladu“ medzi interpretáciou zvukových abstrakcií I. stupňa (hlások) a zvukových abstrakcií II. stupňa (foném); tento fakt však — okrem iného — ukazuje možnosti rozličného výkladu zvukových javov podľa jednotlivých fonologických teórií, čo môže mať aj didaktický význam. Veď existujú dokonca fonologické koncepcie, podľa ktorých sa napr. teória dištinktívnych príznakov aplikuje na opis fonologického systému konkrétneho jazyka na základe rozlišovacej, resp. klasifikačnej funkcie binárnych dištinktívnych príznakov, ponímaných ako čisto klasifikačné prvky (porov. Horecký, 1975).

Teoretické podložie autorových úvah sa opiera o tézu o znakovom charaktere jazyka (s. 109 n.). Charakteristika fonológie na pozadí fonetiky („...se ve fonetice klade hlavní důraz na objektivně zjišitelná fakta, ve fonologii se pracuje víc s tzv. konstrukty a modely“ — s. 110) sa nám vidí trochu „jednostranná“ — o konštruktoch by sme skôr hovorili až na ďalšom stupni abstrakcie — na úrovni morfofonémy, skôr už gnozeologickej než ontologickej jednotky (na rozdiel od hlásky a fonémy; Sabol, 1989, s. 19). Zo základných fonologických pojmov by si zaslúžilo väčšiu pozornosť vymedzenie tzv. silných a slabých pozícií foném (resp. postavení maximálnej a minimálnej fonologickej diferenciacie — s. 110—111).

K fonologickým problémom ovplyvňujúcim aj interpretáciu dištinktívnych príznakov, aj ich konfiguráciu vo fonémach určitých skupín (typov) patrí otázka binárnych protikladov. Na rozdiel od koncepcie E. Paulinyho (1968; 1979), resp. na rozdiel od stanoviska „umírněného binarismu“ J. Vachka (1968), fonologická teória vo výkladoch MČ ide v obmedzení binárneho princípu ešte ďalej (s. 111). V tomto bode sa kriticky hodnotí teória dištinktívnych príznakov, ktorá jasne nerozlišuje medzi prípadmi, keď ide o tzv. privatívne protiklady a ostatné prípady (s. 113 — v slovenskej fonologickej teórii sa tu hovorí o polárne binárnych protikladoch; Pauliny, 1979, s. 86—87).

Pri postupoch na určovanie foném — ale rovnako aj napr. pri vymedzovaní

neutralizácií — sa MČ dost' „úzkostlivo“ opiera o grafický systém (s podobným postupom sa stretávame aj v slovenskej fonológii u E. Paulinyho, 1979, s. 91; výhrady k takémuto postupu Sabol, 1989, s. 137—138).

Dôležitým bodom fonologického opisu spisovnej češtiny na báze všeobecnej fonológie je aj otázka vzťahu centra a periférie vo fonologickej sústave, ktorá sa v českej jazykovede podrobne skúmala pri aplikovaní na prvky i vzťahy medzi nimi v rozličných jazykových rovinách (pozri napr. zborník *Travaux linguistique de Prague*, 2, 1966); situácia v českom a slovenskom vokalickej a konsonantickom podsysteme je tu veľmi podobná (Kráľ — Sabol, 1989). Za dôležité treba pokladať aj všeobecné otázky o fonologickej paradigmaticke a syntagmaticke; v MČ sa konštatuje, že „lineární posloupnost fonémů v morfémech a slovech (včetně gramatických tvarů slov) se nevytváří teprve v promluvách, je předem dána již v znakových jednotkách, které jsou součástí jazykového systému“ a že „proslovnostní uspořádání jednotek jazykového systému není totéž co posloupnost časová“ (s. 117) — syntagmatické vzťahy nie sú teda len záležitosťou reči, ale majú systémový charakter.

Pri výklade o fonológii češtiny (s. 122 n.) sa v MČ vychádza jednak zo vzťahu synchronie a diachronie, jednak zo štylistickej konfigurácie foném a z uvedeného vzťahu centra a periférie vo zvukovom systéme spisovnej češtiny. Pri vymedzovaní vokalickej podsystemy sa pracuje s tromi protikladmi (ostré — tupé, vysoké — nízke, krátke — dlhé); je tu však otázka vymedzenia samohlások (a á), ktoré sa zúčastňujú iba na opozícii podľa kvantity. Pri vzťahu príslušných šumových a sonórnych spoluhlások je — vzhľadom na fungovanie privatívnych, resp. polárne binárnych protikladov podľa špecifického charakteru príznaku znelosti v týchto skupinách foném — diskutabilné vymedzenie spoluhláskovej korelácie nazálnosti, ktorú uvádza aj J. Vachek (1968, s. 89—90).

Hoci sa v spisovnej češtine zďaleka nevyskytuje toľko typov neutralizácií fonologických protikladov ako v slovenčine, charakteristika podstaty tohto fonologického javu — s ohľadom na jeho dôležitosť pri opise fonologických sústav (N. S. Trubeckoj rozdiel medzi neutralizovateľnými a stálymi fonologickými protikladmi hodnotí ako „základný kameň“ v teórii fonologických systémov; Trubetzkoy, 1939, s. 70) — si zaslúžila väčšiu pozornosť. Aj definícia tohto termínu (označujú sa ním „různá více nebo méně důsledná poziční omezení v užívání fonémů — s. 151) vyznieva trochu zjednodušene.

Systematický charakter majú v MČ fonologické výklady o suprasegmentálnych prostriedkoch, ktoré sa analyzujú vo viacerých kapitolách. V týchto súvislostiach je zaujímavé rozlíšenie termínov makrosegment, mikrosegment, mezosegment a hypersegment (s. 116).

Podrobnejšie poznámky o grafickom systéme spisovnej češtiny (s. 164 n.) by si azda boli žiadali vyústenie do výkladu o pravopisných princípoch v češtine na pozadí vzťahu zvukových jednotiek (s diferencovanou úrovňou relácie jednotli-

vého a všeobecného) a prvkov grafickej sústavy, čo sa v slovenskej jazykovede už riešilo vo viacerých prácach (Sabol, 1989, s. 219—226; tam aj ďalšia literatúra). Niekoľko zásadných poznámok o vzťahu grafickej a zvukovej podoby jazyka (osobitne o prípadoch nezhôd medzi fonematickým a grafematickým „plánom“ jazyka, čo má svoj reflex v špecifických grafematických alternáciách) sa uvádza na s. 175—176 v oddiele o morfonológii a morfematike (jej autorom je M. Dokulil).

Spracovanie kapitol o zvukovej rovine v MČ potvrdzuje vysokú úroveň českej fonetiky a fonológie, fakt, že česká jazykoveda určujúcim spôsobom ovplyvňovala a ovplyvňuje vedecký pohyb v týchto disciplínach v lingvistickom svete. Ak sme upozorňovali skôr na diskusné miesta, ktoré ponúkajú „návody“ na ďalšie uvažovanie, robili sme tak s plným vedomím, že roztvárať tvorivé myslenie v priestore vedeckého poznávania môžu len originálne, koncepčné práce s pevným teoretickým zázemím, s hlbinným ponorom do skúmanej problematiky, s dôvernou znalosťou vecí, s bádateľskou akribiou, potvrdzujúce, že veda (a teda aj veda o jazyku, rovnako ako predmet jej skúmania) je dynamický a otvorený systém.

1.3. Oddiel, v ktorom sa uvažuje o morfonológii a morfematike (s. 173—190), je vynikajúcou, typicky „dokulilovsky“ kondenzovanou interpretáciou základných pojmov používaných v časti o tvorení slov a o formálnej morfológii v MČ.

Metodologickým podložením je autorovi vzťah formy a obsahu (porov. napr. jeho štúdiu z r. 1968), vzťah systému a jeho realizácie a „súvzťažný“ binarizmus. Pri poznámkach o segmentovaní slov a slovných tvarov na menšie bezprostredné zložky konštatuje, že analýza slovného tvaru na menší alebo väčší počet minimálnych funkčne významových elementov je „ve své podstatě lineární projekcí dvojí postupné binární analýzy na bezprostřední složky — slovotvorné na slovotvorný základ (bázi) a slovotvorný formant a tvaroslovné na tvarotvorný základ (bázi) a tvarotvorný formant“ (s. 177). Tento rozbor pokladá za „vlastní páteř morfologie“, a to ako derivačnej, tak aj flexívnej (ibid.). Uvedená analýza na bezprostredné zložky pripomína Horeckého termíny „tvarový okruh“ a „tvarový súbor“ (1964, s. 9—20; na terminologické paralely v MČ a v koncepcii J. Horeckého upozorňujeme preto, lebo v slovenskej jazykovede aj v školskej praxi sa jej termíny všeobecne používajú). Podľa kódovania významu či uplatňovania istej funkcie najmenšie znakové útvary (charakterizované z výrazovej a významovej stránky) nazýva morfami (v terminológii J. Horeckého ide o morfémy): segmenty slovného tvaru, ktoré majú určitý výraz, ale nie význam, pomenúva submorfami (sú to elementy nižšieho stupňa; v terminológii J. Horeckého ide o morfy); rozšírené varianty submorf s funkciou spájať morfy a ich komplexy v slove sa nazývajú konekty. Na rozdiel od morf, lineárnych jazykových jednotiek, morféma sa charakterizuje ako nelineárna, zovšeobecne-

ná jednotka, ktorej predstaviteľmi sú morfy (s. 180; pri hľadaní hraníc medzi morfémi a morfami sa môže — podľa nás — ukázať vhodným aj uplatnenie dialektického protikladu paradigmatických a syntagmatických vzťahov jazykových jednotiek). Dôležité je ďalej vyčlenenie protikladu alomorf danej morfémy (ide o také morfy, ktorých rozloženie je podmienené susednými morfami) a variantov danej morfémy (ide o také morfy, ktoré sa môžu navzájom zamieňať v tom istom morfeomatickom okolí — s. 181).

Precízne sa definujú aj ďalšie termíny: morfonologická alternácia, morfonéma, alternanta (základná, východisková — odvodená), smer alternácie, alternančný rad (neusporiadaná — usporiadaná dvojica), supletívna morfa a i. Na pozadí týchto termínov sa v zhustenej podobe (podrobnejšie pozri napr. Dokulil, 1962, s. 159—178) predkladajú typy alternácií (samohláskové alternácie, spoluhláskové alternácie, alternácie spoluhláskových skupín a alternácie zmiešaných skupín). Upozorniť tu treba najmä na stanovenie smeru alternácie v oblasti tvaroslovia (ide najmä o zavedenie pojmu väčšinovej/prevládajúcej/dominantnej podoby — s. 184). V súvislosti s alternáciami sa na ďalší výskum ponúka najmä ich precizovanie vo vzťahu k neutralizáciám fonologických opozícií a ich účasť na zvukovom „vznení“ morfémi a morf z hľadiska diferencovaných úrovní relácie jednotlivého a všeobecného (Sabol, 1989, s. 168—180).

1.4. Slovtvorná časť MČ (1. zv., s. 191—557) splňa dlhoročné očakávania odbornej verejnosti. Dokulilova priekopnícka teoretická práca (Dokulil, 1962 — ďalej TŠČ 1) i prvá časť realizácie jeho teoretických postulátov (Tvoření slov v češtině, 2, 1967 — ďalej TŠČ 2) vinou dlhej prestávky v publikovaní slovtvorného opisu ďalších slovných druhov pôsobili aj doteraz do istej miery pôsobia torzovitým dojmom. A tak sa vlastne až v MČ 1 prezentuje táto teoretická koncepcia v ucelenej podobe, prakticky aplikovanej na analýzu všetkých slovtvorne aktívnych slovných druhov. Navyše relatívne menší priestor, ktorý v porovnaní s obidvoma zväzkami TŠČ mali autori MČ 1 k dispozícii, si vyžiadal oveľa väčšiu koherenciu nielen v textovej realizácii, ale aj — ba predovšetkým — v dodržiavaní základných metodologických východísk.

Ak sa svojho času v slovenskej recenzii najmä TŠČ 2 oprávnene vyčítalo, že pri uvádzaní obrovského materiálu „systémové vzťahy sa v tomto materiáli utápajú, celý systém je málo skĺbený“ (Buzássyová, 1969, s. 103), autori slovtvornej časti sa tomuto úskaliu — i keď miestami za cenu určitého zjednodušenia, na ktoré poukážeme ďalej — v zásade vyhli. MČ je takto presvedčivým dôkazom toho, že Dokulilova derivatologická koncepcia aj po vyše 25 rokoch od svojho vzniku si stále udržuje explikatívnu silu a metodologickú adekvátnosť. Treba to konštatovať najmä preto, lebo za tých 25 rokov práve derivatológia zaznamenala v ČSSR aj v zahraničí veľmi dynamický vývoj a obohatila sa o množstvo nových metodologických prístupov i materiálových poznatkov.

V MČ 1 sa mnohé z nich registrujú, na viaceré sa nadväzuje, niektoré sa zabudovali do východiskového teoretického rámca, ten však zostal pevný, neporušený a neukázala sa potreba zásadne ho revidovať. Týka sa to najmä „najpôvodnejšej zložky Dokulilovej slovotvornej teórie a zároveň jej kľúčového bodu“ (Buzássyová, op. cit., s. 98) — pojmu onomaziologickej kategórie. Tento pojem zostal (napriek kritickým pripomienkam najmä zo strany sovietskej a poľskej derivatológie — porov. napr. Puzynina, 1978; Kubriakova, 1980) nielen nedotknutý, ale aj rozvinutý v snahe podoprieť jeho univerzálnu platnosť vo všetkých slovotvorných spôsoboch i slovných druhoch. Známa trichotómia mutačných, transpozičných a modifikačných onomaziologických kategórií, platná pre tvorenia slov deriváciou i kompozíciou, sčasti aj pre prechod slovných druhov (substantivizácia adjektív, lexikálna adverbializácia — s. 489—499) zostáva v MČ 1 vo vymedzení aj rozsahu totožná s vymedzením a rozsahom v TSČ 1, doplnená o kategóriu reprodukčnú pri tvorení slovíes od onomatopojí a delokutív (termín uvádzame podľa E. Benvenista, 1966; v MČ sa nepoužíva) a o kategóriu koordinačnú (pri konkrétnom opise tvorenia slov kompozíciou sa nazýva aj integračnou — s. 453) pri tvorení kompozít (s. 215).

No nielen tento najtrvalejší výdobytok Dokulilovej derivatologickej teórie, lež aj ďalšie jej základné zložky, vyložené v úvodnej kapitole *Obečné pojetí tvoření slov* (s. 193—230), bazírujú na východiskách rozpracovaných v TSČ 1. Predsa však nejde len o zostručnený prepis; treba súhlasiť s M. Komárkom (1989, s. 37), že „je zde patrna snaha o syntetické pojetí látky, o pojmové a terminologické zpřesnění a někdy i zjednodušení“. Ak sa napr. TSČ 1 a MČ 1 zhodujú v tom, že predmetom náuky o tvorení slov (slovotvorby) je nielen vlastné tvorenie nových slov, ale aj ich utvorenosť, v MČ 2 sa tento systémovo zakotvený dialektický vzťah vyjadruje aj v jeho priemete v reči ako vzťah produkcie a reprodukcie slova. Ak sa v TSČ 1 definuje slovotvorba ako „typologie motivované části slovní zásoby“ (s. 69), v MČ 1 sa slovotvorba v jednote procesuálneho a funkčno-štruktúrneho aspektu chápe komplexnejšie ako náuka o štruktúrnych vzťahoch slov v slovnej zásobe a o ich funkcii nielen v jazykovom systéme, ale aj v reči, v procese hovorenia a rozumenia. Tým sa výskumné pole derivatológie (v zhode napr. s chápaním, aké zastáva A. N. Tichonov, 1985) rozširuje takmer na celú slovnú zásobu. Ak sa v TSČ 1 aj v MČ 1 chápe slovotvorba ako oblasť tesne spätá s lexikológiou aj s gramatikou (opakuje sa tu aj termín derivačná morfológia), v MČ 1 sa viac zdôrazňuje aj vzťah slovotvorby a syntaxe, a to nielen pri kompozícii a transpozičnej derivácii, ale aj v širších súvislostiach: „V derivovaném a komponovaném slově se... jako v ohnisku kondenzují ty sémantické entity a relace, které se primárně vyjadřují ve struktuře věty, ovšem v morfológické transformaci“ (s. 196). Tu sa nadväzuje nielen na Dokulilove vlastné precízne úvahy o mieste slovotvorby v jazykovom systéme (napr. Dokulil, 1968), ale aj na práce iných českých a slovenských

lingvistov, ktorí upozornili na syntaktické súvislosti slovtvorby (Zimek, 1973; Buzássyová, 1974; Straková, 1985). V prehľade slovtvorných spôsobov a postupov sa v MČ 1 širšie než v TŠČ 1 vysvetľuje tvorenie slovies reflexivizáciou.

Stále problematickým sa nám zdá termín konverzia ako jedno z možných pomenovaní tzv. bezafixálnej derivácie typu *lovit* → *lov*⁰, *kámen* → *kamen(i)*. Termín je „přeřazený“, heterosémický, nazýva sa ním aj prostý prechod slovných druhov i sémantický vzťah slovies typu *kúpiť* — *prodat*. Škoda, že sa nevžil výstižný Dokulilov termín transflexia (Dokulil, 1962, s. 182).

Pregnantnejšie než v TŠČ 1 sa v MČ 1 vysvetľuje problematika základného slovtvorného vzťahu — fundácie a motivácie. Sú to dve stránky jednej mince, rozhodne však nie v tom zmysle, ako sa vysvetľujú v recenzii MČ 1, t. j. fundácia ako formálny, motivácia ako sémantický vzťah (Komárek, 1989, s. 37). Jeden i druhý aspekt má svoju sémantickú i formálnu stránku; dôležité a nové však je chápanie, podľa ktorého „vzťah fundace se uplatňuje především z hlediska mluvčího, při produkci a reprodukci slov, vztah motivace především z hlediska posluchače, při interpretaci slov“ (s. 208). Napriek tomuto jemnému rozlíšeniu i napriek autorite pôvodcu termínu fundácia J. Kuryłowicza (na Slovensku ho použil J. Horecký v učebnici lexikológie Ondrus — Horecký — Furdík, 1980, s. 85) sa nám zdá táto konverzívna dvojica pomenovaní toho istého vzťahu príliš nákladná. Väčšia rozšírenosť terminologického hniezda motivácia, motivujúci, motivovaný, motivovanosť, nemotivovaný, demotivácia, motivačný atď. pravdepodobne zapríčiní ústup termínu fundácia. Napokon aj sama slovtvorná časť MČ 1 sa začína vysvetľovaním protikladu medzi slovtvorne motivovanými a nemotivovanými útvarmi (s. 193). Naďalej sa teda pridrižujeme mienky o slovtvornej motivácii ako základnom formálno-obsahovom systemizačnom princípe v slovnej zásobe.

Tento princíp sa uplatňuje práve tak v slovtvorných hniezdach, ako aj v slovtvorných typoch a kategóriách. Slovtvorným hniezdam sa v MČ 1 venuje viac pozornosti ako v TŠČ 1. Možno v tom vidieť reakciu na výsledky posledných výskumov slovtvorného systému ako súboru slovtvorných hniezd (Tichonov, 1985). Aj tak má však zmienka o slovtvorných hniezdach (neprávom terminologicky stotožňovaných so slovtvornými paradigmami, s. 207; viac o tom pozri Buzássyová, 1987) v MČ 1 skôr ilustratívny charakter. Je to pochopiteľné; hniezdový opis slovnej zásoby si vyžaduje primárne lexikografický postup, komplementárny ku „klasickému“ opisu založenému na slovtvorných typoch a kategóriách.

MČ 1 je vynikajúcou realizáciou práve takéhoto klasického opisu. Predchádza mu podrobný výklad onomaziologickej štruktúry motivovaného slova a jej realizácie v slovtvornej stavbe slova. Táto realizácia je podľa MČ 1 (s. 215 — 216) slovtvornou syntézou; nie je to iba terminologický, ale do istej miery aj pojmový súvis s chápaním I. G. Miľoslavského (1980). Výsledkom slo-

votvornej syntézy je motivované slovo pozostávajúce z dvoch bezprostredných zložiek — slovotvorného základu a slovotvorného formantu. Široké chápanie slovotvorného formantu však podľa našej mienky znejasňuje analýzu slovotvornej štruktúry najmä pri kompozitách. Klasická je v MČ I definícia slovotvorného typu ako základnej jednotky slovotvorného systému, ako schémy slovotvornej stavby fundovaných slov, charakterizovaných príslušnosťou k rovnakému slovnému druhu, rovnakým sémantickým vzťahom k fundujúcim slovám a rovnakým formálnym vzťahom (slovotvorným postupom i formantom). Inováciou oproti TŠČ I je zavedenie pojmu slovotvorného významu ako všeobecného štruktúrneho významu slovotvorného typu. Pravda, za súčasného stavu derivatológie zďaleka nejde o nový pojem; naopak, slovotvorná sémantika je dnes už široko rozpracovanou derivatologickou oblasťou.

Teoretická kapitola slovotvornej časti MČ I vrcholí presným stanovením postupu slovotvornej analýzy. Tento postup pozostáva z ôsmich krokov: (1) určenie slovotvorného spôsobu, (2) slovný druh utvoreného slova, (3) všeobecná onomaziologická štruktúra, (4) slovný druh fundujúceho slova, (5) príslušnosť utvoreného slova do slovotvornej kategórie, (6) vymedzenie slovotvorného formantu a zaradenie do slovotvorného typu, (7) charakteristika lexikálno-sémantickej povahy fundovaného slova, (8) vlastnosti slovotvorného typu a podtypov. Tento postup sa ukázal vhodný nielen pre sústavný opis v recenzovanej knihe, ale overili sme si aj jeho didaktickú únosnosť, ba najnovšie sa ukazuje použiteľným aj pre počítačovú analýzu slovotvorného systému.

1.5. Niet tu miesta na detailnejšie hodnotenie opisu jednotlivých slovotvorných spôsobov, postupov, kategórií a typov. Bude potrebné sa k nim postupne vracaf, vyjasňovať si prípadné pochybnosti, domýšľať prípadné otvorené problémy. Otázky napríklad vzbudzuje pri opise substantív riešenie (či skôr nedoriešenosť) problematiky prefixálnych, prefixálno-sufixálnych a prefixálno-bezafixálnych derivátov. Diskutabilné je napr. tvrdenie, že predponové substantívne deriváty „svou povahou se vřazeni do kategorií vymykají“ (s. 232) a protirečivý výklad ich modifikačného alebo mutačného charakteru (porov. s. 312 a 315). Pri opise odvodzovania adjektív sa deadverbiálne adjektíva typu *dolní, podělný, zdejší, podkožní* na s. 316—318 vykladajú ako transpozičné, na s. 382 adjektíva toho istého typu (*pozdní, včerejší, horní*) ako mutačné. Pri tvorení sloviess možno diskutovať o tom, či záporové podoby (*nemluvit, nepsat*) naozaj možno chápať ako „vytváření záporného pojmenování“ (s. 388). Celkove však imponuje sústavnosť, metodologická ucelenosť a jednotnosť analýzy i syntézy mimoriadne zložitého a protirečivého, neraz aj viacerými spôsobmi interpretovateľného lexikálneho materiálu. Slovotvornú časť MČ možno hodnotiť ako vynikajúco realizovaný praktický dôkaz nosnosti a efektívnosti derivatologickej teórie M. Dokuliša.

2. Druhý zväzok, venovaný morfológickému opisu češtiny (ďalej MČ 2), prináša v porovnaní so slovotvornou časťou viac inovácií v celkovej koncepcii aj v detailoch spracovania. Nezvyčajné je už ostré rozdelenie opisu na dve časti: na funkčne tvaroslovie (predznamenáva nasledujúci syntaktický zväzok a pripravuje preň niektoré podklady) a formálne tvaroslovie (naopak, nadväzuje na morfonologickú a morfematickú časť prvého zväzku a konkretizuje jej východiská pri výklade paradigmatického systému). Zdanlivo sa tým rozbíja celistvosť opisu jednotlivých slovných druhov, ba mohlo by sa namietnuť, že sa takto opúšťa princíp jednoty obsahu (funkcie) a formy (výrazu). Kompozícia tradičných morfológických opisov však ukazuje, že táto ruptúra medzi analýzou sémanticko-gramatických vlastností a flexívnej paradigmaticky pri jednotlivých slovných druhoch objektívne existovala a prakticky viedla k „juxtapozícnému“ opisu slovných druhov bez akcentovania funkčných a formálnych súvislostí medzi nimi. Napokon podobný, i keď svojský postup sa uplatnil aj v poľskej akademickej gramatike vydelením dvoch osobitných (podľa našej mienky však nevelmi šťastne nazvaných) častí morfológického dielu (Flexia. Paradigmatika; porov. Ondrejovič — Bosák — Buzássyová, 1987, s. 161—164). Postup uplatnený v MČ 2 podstatne prispieva k jednoliatosti výkladov na oboch úrovniach. Relatívna samostatnosť oboch úrovní sa prejavuje okrem iného v zriedkavej potrebe opakovania niektorých konštatácií v oboch častiach; v časti *Formálne tvaroslovie* (s. 251—495) zväčša ide o pripomenutie najzákladnejších funkčných črt analyzovaných tvarov, prípadne sa prepojenosť oboch častí zaisťuje odkazmi. Ide teda o postup nielen metodologicky zaujímavý (a rozhodne nie samoučelný), ale aj kompozične zdôvodnený.

2.1. Centrom myšlienkovvej architektúry MČ 2 a vari aj jej najzávažnejším vedeckým výdobytkom je interpretácia jednej zo základných „všeobecnojazykovedných otázok, ktoré možno nazvať večnými“ (Ružička, 1961, s. 65) — problematiky slovných druhov. Hoci sa táto koncepcia kryštalizovala v prácach M. Komárka a J. Kořenského už od sedemdesiatych rokov (Žaža, 1989, s. 42), v slovenskej jazykovede sa jej novšie takmer nevenovala pozornosť. Pritom východiská, ktoré vedú k takejto koncepcii, sú prekvapujúco jednoduché. Hoci si autori uvedomujú a podrobne rozvádzajú ťažkosti, ktoré bránia vo vypracovaní uspokojivej klasifikácie, predsa konštatujú, že „při uplatnění různých klasifikačních postupů se dochází... v podstatě k téže soustavě slovních druhů nebo alespoň k soustavám velmi blízkým“ (s. 15). Ukazuje sa, že „obtíže spojené s hledáním vhodných kritérií klasifikace netkvějí v nedostatečnosti lingvistické teorie, ale daleko spíše v podstatě jazyka samého“ (ibid.) Keďže však „slovní druhy v žádném případě nepředstavují vzájemně izolované, neprostupné třídy slov“, klasifikácia s tým musí rátať a „zahrnovat principy přesahu mezi slovními druhy, musí vystihovat typy posunů v syntaktických funkcích a ve významech, a to ve vzájemných vztazích funkční a významové stránky“ (ibid.). Takto sa

konštituuje „teorie slovných druhů založena na syntéze tvaroslovných a funkčních hledisek“ (s. 16).

Axiomaticky sa vychádza z existencie štyroch základných slovných druhov: substantív, adjektív, verb a adverbii (resp. cirkumstantív). Tie tvoria jadro sústavy slovnodruhových znakov s najvyšším stupňom gramatického zovšeobecnenia. Vyznačujú sa jednotou významu a funkcie (substantívum — subjekt a objekt, adjektívum — atribút, sloveso — predikát, adverbium — adverbiale), resp. významovej bázy (symbolicky označenej veľkým písmenom: S, A, V, C) a funkčného príznaku (symbolicky označeného indexom v podobe malého písmena: s, a, v, c). Jednota bázy a funkčného príznaku sa môže označiť totožnosťou slovnodruhového symbolu a funkčného indexu S^s (*kos zpívá/chytil kosa*), A^a (*černý kos*), V^v (*kos zpívá*), C^c (*pracuje zadarmo*). Nezhoda oboch pojmov (napr. S^v: tento pták je *kos*; C^a: místo *nahore*) je výrazom sekundárnych, prípadne aj terciárnych funkcií základných slovných druhov. Na tomto základe môže dôjsť k slovnodruhovej transpozícii, ktorá môže mať charakter gramatický alebo slovotvorný. Analogicky možno vyložiť aj existenciu a fungovanie slovných druhov nezakladných, a to nadstavbových, ktoré svojimi funkčnými vlastnosťami napodobňujú sústavu neslovesných základných slovných druhov (ide o číslovky a zámená), ďalej nesamostatných, pri ktorých nemožno stanoviť ich vlastný kategoriálny všeobecný význam (predložky, spojky, častice), a napokon citosloviec ako špecifických prostriedkov bezprostredného vyjadrenia vzťahu hovoriaceho k základným zložkám komunikačnej situácie.

Toto chápanie sa nám zdá dynamické a operatívne, zbavené jednostrannosti zapríčinennej vyzdvihovaním len jedného (či už syntaktického alebo sémantického) kritéria, vhodné na vysvetlenie mnohých problémov nielen funkčnej morfológie, ale aj slovotvorby (súvis medzi touto koncepciou a východiskami Dokulilovej koncepcie onomaziologických kategórií je napokon zreteľný: porov. TŠČ 2, s. 43 a MČ 1, s. 212) a syntaxe. Blízko k nemu mal na Slovensku F. Miko (1981), ktorý ukázal aj možnosti didaktickej aplikácie podobnej koncepcie.

2.2. V porovnaní s výkladom slovných druhov na prvý pohľad azda nepôsobí natoľko novátorsky všeobecná charakteristika gramatických, resp. morfológických kategórií. Chápu sa ako gramatické prostriedky, pomocou ktorých slovnodruhové znaky fungujú. Ich zdanlivá nehomogénnosť sa ukazuje v inom svetle, ak sa ponímajú ako primárne štrukturačné, organizujúce prostriedky. Ak sa slovným druhom priekajú predovšetkým odrazové a komunikačné funkcie, gramatické kategórie komplementárne s nimi plnia funkcie štrukturačné. Pravdaže, existujú aj kategórie s výrazne komunikačným, resp. odrazovým charakterom (slovesný spôsob, gramatický rod a číslo podstatných mien, slovesný vid), aj tie však v menšej-väčšej miere majú črty organizačného princípu. Podobný výklad nie je neznámy ani v slovenskej jazykovede — porov. napr. delenie

gramatických kategórií na odrazové a klasifikačné u J. Oravca (Oravec — Bajžíková — Furdík, 1988, s. 19).

V podrobnejších výkladoch jednotlivých slovných druhov (v tradičnom poradí, hoci by podľa nášho názoru bolo bývalo možné radiť slovné druhy v súlade s ich funkčnou závažnosťou) sa ich definície nelíšia podstatne od definícií v *Morfológii slovenského jazyka* (1966 — ďalej MSJ); odlišnosti sú vo vnútorných proporciách výkladov a najmä v chápaní gramatických kategórií. Pri substantívach treba upozorniť najmä na spracovanie kategórie pádu, ktorý sa chápe ako funkčne viazaný gramatický prostriedok s dištinktívnou schopnosťou rozlišovať jednotlivé funkcie substantíva v základových vetných štruktúrach (ďalej ZVS) a ich derivátoch. Uplatňuje sa tu známa koncepcia komplexnej výrazovej štruktúry pádu rozpracovaná J. Kořenským (1972). Jej výhodou je práve tá zdôrazňovaná komplexnosť: neredukuje analýzu tejto kategórie len na bezpredložkové pády, ako sa to zaužívalo v slovenskej lingvistickej tradícii. Možno síce diskutovať o tom, či v konštrukcii predložkového pádu „hraje určujúci úlohu predložka, kdežto význam pádu je... faktorom prívodným“ (Žaža, 1989, s. 43), umožňuje to však vyhnúť sa chápaniu predložkového pádu ako „nadstavby“ (MČ 2 sa od takéhoto chápania výslovne dištancuje — porov. s. 66) a neponechať ho v podstate neinterpretovaný. Analýza sémantiky pádu vychádza zo substantívnych funkcií S^s a S^c (subjekt, objekt, adverbialé) a konštituuje sémantické pole založené na dvojici funkčno-sémantických črt integrácie a hierarchizácie. Tá zahŕňa štruktúračno-orientačné črty: a) postupnosť genéza → kvalitatívny zásah → inertný zásah, b) zameranosť, c) zahrnutosť, d) katalýza. Nominatív je v tomto poňatí čisto integračný pád, adverbálny genitív môže plniť všetky hierarchizačné funkcie, pričom má (spolu s adnominálnym genitívom) osobitnú črtu kvantitatívnosti; datív je charakterizovaný zameranosťou, akuzatív postupnosťou zásahov, lokál črtou katalýzy (porov. aj Kamiš, 1987), inštrumentál črtou zahrnutosti. Nasleduje podrobná sémantická interpretácia pádov späťých s funkciou S^s; pravda, porovnanie s inými koncepciami (napr. Běličová, 1982) by mohlo viesť aj k iným výsledkom.

2.3. Obsahom bohatá je charakteristika slovesa. Vyzdvihuje sa jeho gramatická univerzálnosť: „Sloveso je schopno funkčne i tvarovne zaujímať i pozície substantívni, adjektívni a adverbialní“ (s. 129). Chápe sa ako jediný slovný druh, ktorého tvary môžu byť tvorené aj viac ako jednou výrazovou jednotkou; tvoreniu analytických tvarov sa v časti *Formálne tvaroslovie* venuje značný priestor (s. 408 n.). V centre pozornosti sú samozrejme tvary verba finita (VF) ako špecificky slovesnej tvarovej sústavy. Práve VF sa pripisuje schopnosť valencie ako gramatickej zložky, podmienenej sémantickou zložkou — intenciou. Valenčno-intenčné vlastnosti sloves sa vyvodzujú z ich syntakticky relevantných významových komponentov. Valenčné typy sa však vymedzujú ináč, než sa to zaužívalo v slovenskej lingvistickej tradícii (naposledy Kačala, 1988).

V lexikálnom význame VF sa hľadá sémantický nukleus, ktorý robí sloveso schopným budovať valenčné štruktúry. Ak ho obsahuje, môžu nastať tri prípady: a) v gramatickom vetnom vzorci (GVV) nemožno vyjadriť pravovalenčný člen (*Svitá. Den umírá.*); b) v GVV je vyjadrenie pravovalenčného člena obligatórne; c) v GVV je vyjadrenie pravovalenčného člena potenciálne. Ak sloveso tento sémantický nukleus neobsahuje (ide o sponové sloveso), jeho význam je intencne pasívny, hoci gramatická (usúvzťažňovacia) valencia je pri ňom prítomná (s. 134). V morfolologickej časti sa valenčno-intenčným vlastnostiam slovesa viac pozornosti nevenuje. Zato sa pomerne podrobne charakterizuje slovesné podstatné meno, hoci sa jednoznačne uznáva jeho substantívna povaha; zdôrazňuje sa však jeho schopnosť byť súčasťou slovesno-mennej konštrukcie, chápanej ako analytický predikát schopný konkurovať predikátu konštituovanému motivujúcim slovesom príslušného verbálneho substantíva. Značná pozornosť sa venuje aj verbálnym adjektívam a najmä neurčitku, ktorý je „vedle VF najvýznamnejší formou slovesnou“ (s. 131).

Gramatické kategórie slovíes sa analyzujú v tradičnom „školskom“ poradí (osoba, číslo, čas, spôsob, rod, vid), sama analýza je však v mnohých smeroch originálna. Metodologický prístup je v mnohom blízky prístupu tzv. leningradskej školy, resp. A. V. Bondarka o gramatických kategóriách ako súčasti širšie chápanej gramatickej kategoriálnosti, resp. funkčno-sémantických kategórií (napr. Bondarko, 1978, s. 141 n.). Takto sa v MČ 2 vymedzuje napr. číslo ako gramatický prostriedok v rámci funkčno-sémantického komplexu kvantovosti, čas v rámci funkčného poľa temporálnosti, spôsob v rámci modálnosti, slovesný rod ako vyjadrovateľ diatézy; nehovorí sa však explicitne v rámci kategórie osoby o personálnosti, resp. pri vide o aspektuálnosti.

2.4. Hoci substantíva a slovesá zaujímajú v MČ 2 centrálné miesto, závažné a často novátorské sú prístupy autorov aj k iným slovným druhom. Pri opise adjektív sa značná pozornosť venuje odlišeniu kvalitatívnych a relačných adjektív; v rámci kvalitatívnych sa vzájomne vymedzujú adjektíva deskriptívne (*chromý, hluchý, holý*) a kvalifikačné (*mladý, krátky, svetlý*). Upozorňuje sa na významové prechody medzi kvalitatívnymi a relačnými adjektívami; podľa nášho názoru sú tieto prechody jednosmerné, od relačných ku kvalitatívnym, nikdy nie naopak (porov. Oravec — Bajžíková — Furdík, 1988, s. 85—88). Pri opise adverbii sa nerozoznávajú ako v slovenskej gramatickej tradícii (od čias F. Míku, 1961) okolnostné a vlastnostné príslovky, lež vydeľujú sa tradičné sémantické skupiny prísloviak miesta, času, spôsobu (v širokom zmysle slova, zahŕňajú aj kvalitu, mieru, zreteľ a pod.) a príčiny. Možno diskutovať, či je opodstatnené vyčleňovať túto poslednú skupinu; súhlasíme s J. Šikrom (1987, s. 17), podľa ktorého „vyjadrenie príčiny nie je primárnou lexikálno-sémantickou vlastnosťou týchto prísloviak a možno ju zistiť len niekedy v rámci textu“. Možno mať výhrady aj voči „diplomatickému“, v skutočnosti vnútorne

protirečivému vyčleneniu tzv. predikatív (MČ 2, s. 20 a 196), hoci sa zdá, že sa táto skupina v češtine vyčleňuje zreteľnejšie než v slovenčine.

Veľmi podnetné sú výklady o nadstavbových slovných druhoch — číslovkách (resp. kvantitatívach) a zámenách (resp. deiktikách). Kým číslovky sa členia oveľa podrobnejšie ako v slovenských gramatikách vrátane MSJ (dôvod je systémový aj teoretický), vo vydelení zámen je rozdiel v tom, že sa vymedzuje sústava deiktických slov (pronomínalií), ktorých jadrom sú tradičné zámená, ale patria k nim aj proadverbiá (zámenné príslovky) a pronomeráliá (zámenné číslovky). Prístup slovenských gramatik je tu jednoznačnejší; zahŕňajú aj tieto skupiny do slovného druhu zámen ako deiktické koreláty pomenovacích slovných druhov (Pauliny, 1981, s. 130; Oravec — Bajžiková — Furdík, 1988, s. 110).

2.5. Z opisu nesamostatných slovných druhov zaujme najmä výklad predložiek; ich sémantika sa poníma ako „jakýsi sémantický mikrosvet, ktorý zčasti pripomína, zčasti svou jemnosťou prekonáva sémantiku globálnych ZVS a do jistej miery i sémantiku vzťahů složitějších větných útvarů“ (s. 199). Podrobne je rozpracovaný aj mechanizmus vzniku a fungovania sekundárnych predložiek. Spojky sa zasadzujú do sústavy lexikálnych spájacích prostriedkov spolu so spojivými výrazmi, relatívami a korelatívami. Sémantické vzťahy (koordinácia a subordinácia, resp. dominácia) a gramatické vzťahy (parataxa a hypotaxa) sú v zásade symetrické; asymetria sa vymedzuje v podobnom rozsahu ako v slovenských gramatických prácach, pravda, s dodatkom, že v týchto prípadoch „parataxe i hypotaxe mají k sobě poměrně blízko“ (s. 218). Pri časticách sa zdôrazňuje ich expresivita a aktualizácia funkcia; ich klasifikácia, založená na funkčno-sémantických dištingtívnych črtách, je podrobnejšia ako napr. klasifikácie v MSJ alebo v iných základných slovenských gramatických príručkách. Zaujímavé sú formulované aj poznatky o citoslovciach (napr. primárnosť komunikačnej funkcie pred konštrukčnou), aj závažné osobitosti v ich klasifikácii (vyčleňovanie vnútorne diferencovanej skupiny kontaktočných citoslovci). Spracovanie formálneho tvaroslovia by si zaslúžilo osobitnú štúdiu. Treba v ňom vyzdvihnúť nielen precízne, detailne premyslené morfonologicko-morfematické východiská, ale aj výklad dynamiky systému formálnej morfológie, otázok variantnosti, vzťah variantnosti a spisovnej normy, hodnotenie variantov, vystihnúť základných vývojových tendencií unifikáčnych, diferenciacnych a demokratizačných, ako aj úvahy o činiteľoch ovplyvňujúcich voľbu variantov.

Hoci A. Jedlička nebol priamym členom autorského kolektívu (bol jedným z recenzentov MČ 2), je zrejme, že tieto pasáže boli v mnohom inšpirované myšlienkami z jeho práce *Spisovný jazyk v současné komunikaci* (Jedlička, 1978, najmä s. 123—137). Sám opis komplikovaného deklinačného a konjugačného systému češtiny by sa dal charakterizovať úsilím o integrovanú, prehľadnú interpretáciu, ktorej jadro tvorí rad prehľadných tabuliek. Detailný verbálny

opis, častý v príručkách tohto druhu, sa v mnohom zastúpil aj didakticky výhodnou vizuálnou názornosťou.

3. Záverečný diel akademickej gramatiky českého jazyka prináša systematický opis súčasnej českej syntaxe. Zo skúseností s veľkými gramatikami je známe, že syntax sa neraz hodnotí ako najdôležitejšia časť gramatického opisu. V niektorých prípadoch sa to uvádza explicitne, inde to vyplýva z pomerov syntaktickej časti k ostatným častiam. Napr. nová poľská akademická gramatika (Gramatika współczesnego języka polskiego, Warszawa 1984) je koncipovaná tak, že ako prvý vyšiel zväzok syntaktický, druhý morfológický a na zväzok venovaný opisu zvukovej stránky poľského jazyka doteraz čakáme. A nejde tu len o chronologické, ale celkové koncepčné usporiadanie tejto gramatiky, odvíjajúcej výkladu aj v iných svojich častiach v zásade cez syntaktický filter (porov. Ondrejovič — Bosák — Buzássyová, 1987, s. 151 n.). MČ vyšla síce v „tradičnom“ poradí, ale najrozsiahlejším je syntaktický zväzok.

Predložený syntaktický opis v zásade zodpovedá tomu, čo sa očakáva od gramatiky, ktorá sa koncipovala ako akademická. Je to skutočná syntéza, v ktorej našiel svoj odraz predchádzajúci a súčasný stav jazykovednej bohemistiky, ale zároveň aj svetovej lingvistiky. Nemá normatívny charakter a neusiluje sa proklamovať bohatstvo opisovaného jazyka uvádzaním dokladov a ilustrácií. Dôraz sa tu kladie v súlade s moderným chápaním na deskripciu systému jazyka a jeho fungovania, pričom sa spĺňa aj požiadavka explicitnosti v tom zmysle, že sa neopisujú len možnosti jazyka, ale aj jeho obmedzenia, a to v miere blízkej úplnosti.

Spracovanie syntaktickej časti ďalej potvrdzuje, že niekedy aj neveľký počet metodologických inovácií môže mať pre celkový opis ďalekosiahle dôsledky, najmä ak autori nestrácajú ambíciu dať verejnosti dielo vnútorne konzistentné a podľa možnosti vyrovnané. O syntaktickom zväzku MČ to platí do dôsledkov. Ak si pritom uvedomíme, že na ňom participovali dvadsiati dvaja autori s vyhranenými koncepciami, nemožno neoceniť ani redaktorské, upravovacie a zjednocovacie práce na autorských textoch. Redaktormi tohto zväzku boli František Daneš, ktorý mal rozhodujúci podiel na vypracovaní koncepcie celého zväzku, Zdeněk Hlavsa, vedúci autorského kolektívu, a Miroslav Grepl ako tretí hlavný redaktor.

Syntaktický zväzok je rozdelený na dvanásť častí a aj v tomto kompozičnom členení sa zrači vlastná koncepcia diela. Jednotlivé kapitoly nasledujú za sebou v tomto poradí; 1. Úvod (s. 7—20), 2. Predikát. Základové a rozvité vetné štruktúry (s. 21—40), 3. Vetné členy (s. 41—169), 4. Typy základových vetných štruktúr (s. 170—232), 5. Modifikácia propozície (s. 233—305), 6. Komunikačné zložky výpovede (s. 306—390), 7. Zmnoženie syntaktickej pozície (s. 391—435), 8. Vetné ekvivalenty (s. 436—441), 9. Súvetie (s. 442—548), 10. Aktuál-

ne členenie (s. 549—599), 11. Slovosled (s. 600—621), 12. Textová syntax (s. 622—715). Okrem toho je tu pomerne rozsiahla bibliografia, podrobný register a takisto register spájacích prostriedkov v súvetí (s. 716—738).

3.1. V úvode sa cieľ syntaxe definuje v súlade s moderným chápaním ako systematický opis a výklad výrazovej, významovej a komunikačnej štruktúry jazykových jednotiek. Zdôrazňuje sa predovšetkým systém, ale aj fungovanie jednotiek. Vzhľadom na to je pochopiteľné, ak sa potom syntax ako časť gramatiky zaoberá predovšetkým tými jednotkami, ktoré okrem samostatnej funkcie charakterizuje aj ustálená forma. Tieto výpovede sa tu nazývajú vetami alebo vetnými výpoveďami. Výpovede, ktoré nemajú verbum finitum (VF), sa radia k vetným ekvivalentom — majú síce schopnosť plniť výpovednú funkciu tak ako vety centrálnej povahy, ale táto ich samostatná platnosť často vyplýva len z kontextu alebo zo situácie.

Význam vety sa rozdeľuje medzi dve oblasti: kognitívnu a komunikačno-pragmatickú. Kognitívne zložky vyplývajú najmä z propozičného obsahu („konfigurácie obsahových entít predstavujúcich myšlienkový odraz nejakej skutočnosti“, t. j. „stav vecí“), ďalšie sa vykladajú ako modifikácie tohto základu.

Na sémantickej rovine sa rozlišujú dve úrovne: úroveň myšlienkových obsahov (univerzálna logicko-sémantická štruktúra) a úroveň významov znakových jednotiek daného jazyka (jazyková štruktúra obsahovej roviny), čo má svoj začiatok v známej štúdií F. Daneša a M. Dokulila (1958), kde sa význam určuje ako „obsah v zrkadlení formy“.

Syntaktické vzťahy sa vykladajú v termínoch dominácie a zmnoženia. Dominujúci vzťah (z inej strany determinatívny) sa odráža v morfológickom stvárnení dominovaných členov: v zhode alebo vo výbere pádu. Ak dominácia nie je morfológicky vyjadrená, hovorí sa o vzťahu primkynania. Syntagma sa vzhľadom na to definuje ako štruktúra skladajúca sa z jedného alebo (ak ide o valenčnú syntagmu) niekoľkých dominovaných členov a člena, ktorý ich dominuje. So syntagmou koordinatívneho typu sa tu teda neráta.

Veta sa predstavuje ako výrazovo (formálne gramaticky) i sémanticky ucelebná štruktúra, ktorej organizačným centrom je predikát. Tie zložky (vetné členy), ktorých prítomnosť vyžaduje predikát, vytvárajú spolu s predikátom základovú vetnú štruktúru (ZVŠ). V MČ sa ZVŠ triedia podľa počtu a vetnočlenskej náplne členov na 9 skupín s plnovýznamovými slovesami a 4 skupiny so sponovým predikátom. Ako otvorená však ostáva otázka, ako interpretovať vety typu *Dážď ustáva. Rokovania prebehli za zatvorenými dvermi. Spustil sa lejak. Je skutočne dosť dôvodov pokladať tieto štruktúry za bezsubjektové s analytickými predikátormi napriek tomu, že je tu prítomná pozícia *Snom?**

Predikáty sa ďalej veľmi podrobne triedia podľa syntakticky relevantných formálnych a významových vlastností na viaceré skupiny. Pri výklade o spono-

vom predikáte v prechodníkovom tvare sa zaznamenáva veta *Jsouce hosty, musili se zdržet projevu nevole*; vyvoláva však otázku, do akej miery sú reálne konštrukcie takéhoto typu.

Valenčné pozície sa členia na obligatórne (predikátom nevyhnutne vyžadované), potenciálne (lexikálne nemusia byť realizované) a fakultatívne. Najmä hranica medzi obligátornými a potenciálnymi členmi je neostrá. Vo valenčnej problematike ostávajú ešte mnohé otázky nedoriešené; zrejme má pravdu Z. Hlavsa (1986, s. 30), keď tvrdí, že „sama obligatôrnost je tiež zrejme vlastností stupňovitou“. Valencii na rovine gramatickej formy zodpovedá intencia na rovine významovej štruktúry vety. Pracuje sa s participantmi i sémantickými rolami, lebo niekedy jeden participant plní dve roly, napr. konštrukcia typu *Eva sa uvidela v zrkadle* sa vykladá ako kumulácia dvoch rolí (agens a paciens v subjektovom participante), čo je zrejme v súlade aj s chápaním E. Paulinyho.

Autori MČ presvedčivo dokazujú, že nie všetky pozície majú rovnakú hodnotu. Rangovo najvyšší je subjekt (z jeho hľadiska sa podáva dej), druhé miesto zaberajú komplementy (všetky obligatórne členy vyžadované predikátom okrem subjektu) a tretie suplementy (rozvíjajúce vetné členy).

3.2. Je známe, že opis vlastností vetných členov tradične predstavuje jednu z hlavných úloh syntaxe. Zvyčajne však takýmto výkladom chýbala jednotnosť, preto sa MČ pri výklade vetných členov ako základného ukazovateľa pridrižiava ich postavenia vo vete (vetnom ekvivalente alebo fráze) vzhľadom na príslušnú ZVŠ, t. j. vlastne valenčných a intenčných vlastností predikátu. Tento prístup podľa autorov najlepšie umožňuje opísať syntax ako usporiadaný systém. Tradičnému vetnočlenskému triedeniu sa približuje len klasifikácia komplementov. Príslovkové určenie, zvyčajne chápané ako jedna kategória, sa takto nevyhnutne rozpadá na dva syntaktické členy podľa toho, či je komplementom alebo suplementom. MČ však tu nejde do dôsledkov a tieto dve úlohy príslovkového určenia vykladá spolu. V uvedenom chápaní, pravdaže, nevyčleňuje ako osobitný vetný člen ani doplnok. Podľa autorov táto kategória sa nejaví významovo ani formálne natoľko jednotná, aby sa všetky prípady dali bez ťažkostí spojiť. Problém sa rieši tak, že menná časť prísudku (pri sponě *byť*) sa vykladá ako predikativ. Prípady valenčnej povahy, napr. *Peter vyzeral unavený/unavene. Petra vymenovali za námestníka* sa interpretujú ako komplementy príslušných sloviess (kvalifikačné komplementy). Iné (nevalenčné, tzv. určujúce doplnky) sa priradujú k adverbiálnym určeniam, a to k novo vyčlenenému druhu — k určeniam sprievodných okolností (*Robotníci sa vracali vyčerpaní*).

3.3. Hlavné typy ZVŠ sú dané valenciou slovesných predikátov. Typy týchto štruktúr sa v MČ formulujú ako gramatické vetné vzorce, t. j. v pojmoch slovných druhov a morfológických kategórií. Najvyššie sa tu ráta s trojčlennými predikátmi. Iné sú možné len výnimočne (*Robotníci preložili tovar z lode na*

vlak.) alebo sa vykladajú ako transformáty ZVŠ s tromi pozíciami. Napr. veta *Ján nám povedal o svojom bratovi, že píše básne* zodpovedá podľa uplatňovaných zásad vzorcu Sn — VF — Sd — Sl — že SENT, možno ju však odvodiť z vety *Ján nám povedal, že jeho brat píše básne*, ktorá zodpovedá vzorcu Sn — VF — Sd — že SENT. Poznamenajme, že na s. 203 sa konštrukcie s analytickým predikátom *poskytnúť pomoc, dať súhlas* interpretujú ako trojvalenčné. Prednosť by sme dali ich chápaniu ako dvojvalenčných štruktúr bez pozície *Sak*. Nie je jasné ani to, prečo prípady *Je vidět hory. Bylo slyšet výbuchy* sa uvádzajú pod vzorcom *byť_{3 sg n}*. Komplement v akuzative je obligatórny. Na s. 215 sa prípady *Bol začiatok januára. Bola streda* hodnotia ako subjektové štruktúry. Sotva však možno súhlasiť s tým, keď sa takto hodnotia aj typy *Bolo po žatve. Je po všetkom* a pod.

3.4. V časti o modifikácii propozície sa autori venujú hierarchizácii propozície, problematike kladu a záporu a vetám s modálnymi charakteristikami nutnosti, možnosti a zámeru. Možnosť stvárniť tú istú sémantickú štruktúru rôznymi syntaktickými formami slúži na tzv. hierarchizáciu propozície. Hierarchizáciou sa niektoré komponenty propozície zvyrazňujú, iné sa v rôznej miere odsúvajú do úzadia, preto sa tu mohol uplatniť aj (resp. skôr) termín perspektivizácia. (Táto problematika je v českej jazykovede podrobne rozpracovaná najmä u F. Daneša a M. Grepla, ale aj u ďalších autorov.) Vzťahy medzi participantmi sémantickej štruktúry a im zodpovedajúcimi syntaktickými pozíciami sa vykladajú ako vzťahy diatézy (rovnaký termín používajú aj členovia syntakticko-typologickej skupiny v Leningrade). Rozlišujú sa primárne a sekundárne diatézy, len sekundárne sa pokladajú za derivované. Formálne ukazovatele, ktoré ich signalizujú, prejavujú sa najmä na VF: patria sem najmä syntaktické konštrukcie s reflexívnou slovesnou formou, s formou *byť* + trpné prídastie, *mať* + trpné prídastie atď. K tomu aspoň jednu konfrontačnú poznámku: použitie reflexívnej formy v slovenčine na rozdiel od češtiny pripúšťa syntaktickú rolu agensa; porov. napr. *Nakoniec sa pieseň spievala všetkými účastníkmi*.

3.5. V MČ sa rozlišujú dva základné, vnútorne ďalej diferencované typy hierarchizácie sémantickej štruktúry vety. Je to deagentizácia, založená na odsúvaní spravidla personického agensa alebo nositeľa z primárnej pozície podmetu, a dekauzativizácia, ktorá je zasa odsúvaním participantu s rolou kauzátora, t. j. nepersonického pôvodcu zmeny zo syntactickej pozície podmetu. Autori tu rozvíjajú a prehľbujú chápanie hierarchizácie v tom zmysle, ako sa podáva v publikácii Grepl — Karlík (1983; porov. Ondrejovič, 1986).

Veľmi podrobne sa sleduje problematika kladu a záporu, osobitne jemné sú výsledky výskumu fungovania tejto kategórie v rôznych otázkach, dopĺňovacích, zisťovacích, rečníckych, tzv. podivových atď.; v tomto rámci sa autori MČ venujú aj problematike voluntatívnej modalit. Detailne sa preberajú najmä

prostriedky na vyjadrenie nutnosti s jej odmietaním nevyhnutnosti, očakávanosti a potrebnosti, kategórie možnosti (priamej možnosti a dovolenia) a kategórie zámeru, kde sú to najmä významy úmyslu a záujmu. Táto časť sa oproti zvyčajným výkladom o modalite takisto významne prehĺbuje.

3.6. V ďalšej kapitole, ktorá je v gramatikách tohto typu tiež úplne „nová“, sa vykladajú otázky komunikačnej zložky výpovede. Veľmi inštruktívne sa ukazuje, že ľudia komunikujú nielen preto, aby pomocou jazyka „zobrazovali“ a opisovali fragmenty sveta, aby vo výpovediach vyjadrovali, čo si o ňom „myslia“, ale aj preto, aby sa prostredníctvom toho, čo vo výpovediach produkovaných v danom komunikačnom akte o svete vyjadrujú, a prostredníctvom toho, ako to vyjadrujú, pokúšali meniť vzťahy iných ľudí k svetu (vrátane seba samých), ich postavenie vo svete, aby ovplyvňovali a menili ich postoje, eventuálne ich ďalšiu jazykovú i neязыkovú činnosť.

K podstatným znakom výpovede patrí to, že všetky majú nejaký vecný (propozíčný) obsah a vyznačujú sa vždy nejakou komunikačnou (výpovednou) funkciou, t. j. platia ako oznámenie, otázka, výzva, rada, návrh, výstraha, ponuka, výčitka, námietka, odmientnutie atď. V značnej miere sa tu preberá problematika, ktorá je známa zo západných prác o podmienkach úspešnej a zmysluplnej komunikácie, o vzájomnej kooperácii medzi komunikantmi a pod. Ide tu teda o veľké rozšírenie výkladov zvyčajne sa obmedzujúcich na oznámenie, otázku, rozkaz a želanie. Znovu však máme poznámku k typovým vetám. Niektoré z nich, najmä pri výklade performatívnych predikátov pôsobia umelo a mysliteľné sú len za osobitných podmienok. To bolo treba pri opise uviesť (napr. *Nabízím ti, že tě doprovodím.*).

Do tejto časti autori zaraďujú aj problematiku tzv. istotnej modalily (vyjadrenie plnej istoty, vysokého stupňa presvedčenia o platnosti/neplatnosti, stredný stupeň presvedčenia o platnosti/neplatnosti), ďalej otázky orientácie výpovede k partnerom komunikačného aktu (sociálny vzťah medzi hovoriacim a adresátom), vzťahu propozíčného obsahu k miestu komunikačného aktu, k okamihu komunikačného aktu atď.

3.7. V kapitole o zmnožovaní syntaktických pozícií sa vychádza z toho, že každú skladobnú dvojicu možno obsadiť viacerými členmi bez toho, aby niektorý z týchto členov bol dominovaný iným členom danej skupiny. Rozlišuje sa pritom koordinácia a adordinácia. Kým jednotlivé zložky koordinatívnej skupiny (viacnásobného vetného člena) označujú rôzne referenty, adordináčna skupina je konštruovaná tak, že sa jej zložky vzťahujú k tomu istému referentu. Vyjadrovanie koordináčného vzťahu sa uskutočňuje juxtaopozíciou (*Nestačil odpovedať na otázky, poznámky, pripomienky.*), parataxou, ale okrajovo aj hypotaxou. Hypotaxa je síce typickou formou na vyjadrenie dominácie, ale uplatňuje sa aj tu, čo je slovenskej gramatickej tradícii dávnejšie známe pod názvom nepravá hypotaxa (napr. Paulíny — Ružička — Štolc, 1968). Autori

podrobne preberajú jednotlivé významové vzťahy medzi členmi koordinačných skupín, parataktické vyjadrovanie dominačných vzťahov, čo je zasa nepravá parataxa (*Medené spojky sú drahé a nevhodné → a preto nevhodné*), vzťah koordinatívnej skupiny k iným členom, elipsám v tejto skupine a pod. Hodné pozornosti je, že autori požiadavku spoločných lexikálno-sémantických vlastností koordinovaných členov nepokladajú za gramatickú otázku. Napr. vetu *Pred domom ležal pes a slovník* pokladajú za vetu gramaticky normálnu, hoci aj „obsahom podivnú“, akoby daná „podivnosť“ vyplývala len zo zvláštnosti zobrazovanej skutočnosti. Otázku kompatibilnosti slovesa a jeho participantov nemožno však dosť dobre vylučovať za hranice jazyka. Takéto výpovede sa hojne využívajú v niektorých žánroch umeleckej literatúry.

Zložkami adordinačnej skupiny sú najčastejšie substantíva (*Želal si mat' syna, dediča svojho majetku.*), ktoré môžu byť spojené splývavo (bez pauzy) alebo nesplývavo (s pauzou). Nesplývavo pripojený člen sa bežne nazýva apozíciou. V chápaní, ktoré sa uplatňuje v MČ, nejde však o osobitný vetný člen, ale o istý typ vzťahu. Ako ukazujú aj autori na konci kapitoly, je tu ešte dosť otvorených problémov, opis adordinačných, resp. apozičných skupín pokladajú za jednu z najzložitejších úloh českej syntaxe.

3.8. Vetné ekvivalenty sa členia na jednotky: a) s konštatačnou výpovednou formou, b) s imperatívnou a interogatívnou formou, c) semiinterakčné syntaktické jednotky. Tieto ekvivalenty viet sa vykladajú prostredníctvom potencionalizovanosti predikátov, na začiatku ktorých sú eliptické konštrukcie a na konci samostatné štruktúry podložené vlastnými vzorcami. V ďalšom môže ísť aj o potencializáciu komplementov. Avšak kritériá, na základe ktorých možno odlišiť elipsu od samostatnej štruktúry s osobitným vzorcom, sú veľmi rôznorodé. Podľa MČ základným kritériom je tu možnosť alebo nemožnosť nepríznakového použitia štruktúry. Ak takáto „obohatená“ štruktúra pôsobí v komunikačnom kontexte príznakov, nejde o elipsu. Skutočne platí, že použitie konštrukcie *Toto je budova, obchod s potravinami* by bolo silne príznakové, a teda nie je na mieste hovoriť tu o elipse, všetky prípady nie sú také jasné. Na s. 438 sa napr. tvrdí, že genitívne konštrukcie majú bližšie k elipse, kým datívne k samostatným konštrukciám. Typ *Bez slov* (pod kreslenými obrázkami v humoristických časopisoch) a *Môjmu milovanému učiteľovi* (zápis do denníka) sú v tomto ohľade rovnocenné. Ide tu zrejme viac o sociálnu normu, obvyklosť príslušných konštrukcií.

4. Kapitola o súvetí sa člení na tri základné časti: a) úvod, b) typy súvetných spojení podľa druhu medzipropozíčných vzťahov, c) štruktúra súvetia.

4.1. V úvodnej časti sa podáva definícia súvetia, vymedzujú sa základné vzťahy medzi vetnými propozíciami, určujú sa hranice medzi jednoduchou vetou a súvetným spojením viet, vysvetľuje sa princíp parataxy, hypotaxy

a charakterizuje sa korelatívne spojenie viet. Za najvýraznejší znak rozlišujúci priraďovacie spojenie viet s rovnakým podmetom od jednoduchej vety s viacnásobným prísudkom sa pokladá spoločné alebo samostatné rozvítie predikátu. Spoločne rozvítené slovesá sa hodnotia ako časti viacnásobného prísudku, a to bez zreteľa na to, či sú alebo nie sú významovo blízke, napr. *Vosy vykusujú a vysávajú prežrále ovoce*. Určovanie hraníc medzi jednoduchou vetou a súvetím sa tu teda opiera o identifikáciu stupňa zomknutosti syntaktickej konštrukcie. K tomu však možno poznamenať, že v zásade rovnaký typ predstavujú i konštrukcie, v ktorých slovesá majú spoločný podmet (*Brat vstal a odišiel.*). Vysvetlenie by si žiadalo aj odlišné hodnotenie konštrukcií s explicitne neopakovaným VF ako zložkou slovesného predikátu (a) *musí prohlubovat a zdokonalovat svou činnost*; b) *...budou aktivně působit při výchově členů a stále důsledněji usilovat...*) a konštrukcií s explicitne neopakovanou sponou pri spojení dvoch alebo viacerých predikativov. V prvom prípade hodnotenie vychádza z vyššie uvedeného kritéria, a preto sa konštrukcia (a) hodnotí ako jednoduchá veta s viacnásobným prísudkom, konštrukcia (b) ako súvetné spojenie, kým v druhom prípade ide podľa autora o niekoľkonásobný predikát aj vtedy, keď sú predikativy samostatne rozvítené.

Pri výkladoch o parataxe sa konštatuje, že prostriedkom vyjadrenia priradenosti sú priraďovacie spájacie výrazy. Žiadalo by sa však uviesť aj kritériá, na základe ktorých možno rozlišovať parataktické spojky od hypotaktických.

Obsahovým ťažiskom kapitoly o súvetí je časť o typoch súvetných spojení viet podľa druhu medzipropozíčných vzťahov. Nejde teda o klasifikáciu súvetí, ale o klasifikáciu spojení viet v rámci súvetia. Tento postup pokladáme za veľmi výhodný najmä preto, že umožňuje postihnúť konštrukčné osobitosti súvetných spojení viet vnútri zloženého súvetia. Rozlišuje sa päť základných typov medzipropozíčných vzťahov: a) externé medzipropozíčné vzťahy, b) inkorporácia jednej propozície do inej propozície, c) križenie a splyvanie propozícií, d) usúvzťažnenie propozície s obsahom nominálneho výrazu, e) analytická (súvetná) forma jednej propozície.

Uvedená klasifikácia medzipropozíčných vzťahov, a teda aj súvetných spojení, sa značne odlišuje od tradičnej klasifikácie (jednoduchých) súvetí na priraďovacie a podraďovacie. Jej základom je rozdiel v stupni tesnosti, resp. voľnosti sémantického vzťahu. Najvýraznejší je tento rozdiel medzi súvetným spojením viet, v ktorom vyjadrenie obsahu jednej vety je vyžadované predikátom druhej vety (typ b), a spojením, v ktorom takáto závislosť jednej vety od druhej nie je (typ a).

V rámci medzipropozíčných externých vzťahov sa ďalej rozlišuje sémantická (obsahová) paralelnosť propozícií a medzipropozíčná sémantická závislosť. Spojenia, v ktorých sa realizuje sémantická paralelnosť propozícií, v podstate zodpovedajú tradičným pravým priraďovacím súvetiam, kým spojenia so sé-

manticky závislými propozíciami sa zhodujú s podradovacými súvetiami s prísluvkovými vedľajšími vetami a kauzalitnými typmi nepravých priradovacích súvetí.

Inkorporované propozície sa delia na enunciatívne a opisné pomenovacie. Enunciatívne sú vety známe pod názvom obsahové vedľajšie vety. Opisné pomenovacie propozície sú opisné pomenovania s vetnou formou: (*ten*) *kdo se bojí...* K opisu týchto viet poznamenávame, že sa nejednotne vykladá funkcia zámena začleňujúceho propozíciu do inej propozície. Pri substantívnych vetách sa toto zámeno pokladá za oporné a hodnotí sa ako vetný člen, naproti tomu pri adverbialných vetách sa pokladá za odkazovacie a jeho spojenie so vzťažným zámenom sa hodnotí ako korelatívne (s. 450).

Na križení (prieniku) propozícií je založené také súvetné spojenie viet, v ktorom niektorý participant jednej propozície v príslušnej sémantickej role je referenčne totožný s participantom druhej propozície v inej sémantickej role. Ide o súvetné spojenie, v ktorom jedna z viet má funkciu „predmetového doplnku“. Ako splývanie propozícií sa zasa označuje také súvetné spojenie viet, v ktorom je referenčne totožný agens (nositeľ) oboch propozícií, čiže jedna z viet má platnosť „podmetového doplnku“. Nazdávame sa, že oba typy súvetných spojení by bolo výhodnejšie prebrať v rámci časti o medzipropozíicnej sémantickej závislosti. Fakt, že sa propozície čiastočne prekrývajú, nepokladáme za natoľko závažný, aby sa na jeho základe mal tento typ vyčleniť ako rovnocenný s ostatnými základnými typmi, navyše je táto konštrukčná črta prítomná aj v rámci spojení so sémanticky závislými propozíciami (*Poslal syna, aby mu kúpil noviny.*), resp. s inkorporovanou propozíciou (*Rozkázal mu, aby odišiel.*). Pri usúvzťažnení propozície s obsahom nominálneho výrazu sa rozlišujú spojenia, v ktorých sa realizuje determináčny vzťah, a spojenia s adordinačným vzťahom. Determinujúce vetné propozície sa delia na restriktívne a nerestriktívne. Od nerestriktívnych propozícií sa odlišujú nepravé vedľajšie vety (vzťažné). Posledný osobitne vyčlenený typ súvetných spojení viet sa vyznačuje tým, že nejde o spojenie propozícií, ale len o jednu propozíciu, vyjadrenú spojením viet (v zmysle dvoch jednotiek s VF). To oprávňuje vyčleniť tento typ ako jeden zo základných typov, ak nie postaví ho do opozície k ostatným typom. Ide o spojenia viet, z ktorých jedna je ekvivalentom mena v sponovomennom prísudku alebo vetnom základe.

Kým v časti o medzipropozíicných vzťahoch sa charakterizujú elementárne prvky súvetí (súvetné spojenia viet), v časti o štruktúre súvetia sa opisuje stavba súvetia ako celku, t. j. ako samostatnej syntaktickej konštrukcie s výpovednou platnosťou. Za základné kritérium delenia súvetí sa berie spôsob vyjadrenia medzivetného vzťahu (hypotaxa a parataxa). Podľa toho, ktorý z princípov sa v stavbe súvetia uplatňuje ako základný, delia sa súvetia na podradovacie a priradovacie. Na rozdiel od tradičného postupu sa ako prvá opisuje štruktúra

podradovacieho súvetia. Berie sa totiž do úvahy fakt, že (pravé) podradovacie súvetie je realizáciou len jednej výpovede, a je teda v hierarchii syntaktických konštrukcií nižšie ako priraďovacie súvetie. Znamená to teda, že sa podradovacie súvetie ako celok môže stať zložkou priraďovacieho súvetia na tej úrovni, ako je hlavná veta. Ako podradovacie sa vymedzuje súvetie s jednou hlavnou a dvoma alebo viacerými vedľajšími vetami. Priraďovacie súvetie sa vymedzuje ako spojenie: a) jednoduchých viet, b) podradovacích súvetí, c) jednoduchých viet s podradovacími súvetiami.

Charakterizované spracovanie časti o štruktúre súvetia lepšie vystihuje základné funkčné rozdiely medzi súvetnými jednotkami, než je to pri základnom delení súvetí na jednoduché a zložené. Zvýrazňuje sa ním funkčná totožnosť priraďovacieho súvetia s jednoduchou vetou na jednej strane a blízkosť priraďovacieho súvetia k textovému spojeniu viet na druhej strane. Pre úplnosť opisu mali by sa však pri klasifikácii brať do úvahy aj nepravé vedľajšie vety.

4.2. Kladne treba oceniť, že kapitola o aktuálnom členení nasleduje až za kapitolou o súvetí (na rozdiel od doteraz bežného zaraďovania tejto témy k výkladom o jednoduchej vete). Kapitola je založená na dnes už závažných výsledkoch výskumu tohto javu; systematizujú sa tu doterajšie poznatky a interpretujú sa z jednotného hľadiska.

V prvej časti kapitoly sa vykladajú základné pojmy. Za základné zložky aktuálneho členenia sa pokladá téma (o čom sa hovorí) a réma (čo sa hovorí). Okrem tejto dvojice pojmov sa pracuje aj s pojmami známa informácia — nová informácia a kontextovo zapojená informácia — kontextovo nezapojená informácia; ďalšími základnými pojmami sú pojmy výpovedná dynamickosť, vrstva aktuálneho členenia a objektívne a subjektívne poradie. K charakteristike ostatných dvoch pojmov poznamenávame, že pri objektívnom a subjektívnom poradí nejde podľa nášho názoru o dva základné typy aktuálneho členenia, ale skôr o dva základné spôsoby jeho vyjadrovania.

Druhá časť kapitoly o aktuálnom členení sa týka vzťahov medzi aktuálnym členením a sémantikou. Charakterizujú sa základné vrstvy aktuálneho členenia, základná stupnica výpovednej dynamickosti, určuje sa vzťah aktuálneho členenia k slovnodruhovému významu, ako aj k syntaktickej stavbe vety, rieši sa otázka členitosti výpovede na zložky aktuálneho členenia.

Osobitne upozorňujeme najmä na časť o základnej stupnici výpovednej dynamickosti v češtine, t. j. o poradí sémantických prvkov výpovede z hľadiska ich funkcie v aktuálnom členení (niekedy sa hovorí o komunikačnej váhe). Najvšeobecnejšie sa dá stupnica výpovednej dynamickosti formulovať ako stupnica s dvoma členmi: scéna — špecifikácia; scénické prvky majú nižší stupeň výpovednej dynamickosti ako špecifikujúce prvky. Výskum v tejto oblasti prináša stále nové a nové zistenia, ale aj nové problémy, preto opis stupnice výpoved-

nej dynamickosti má skôr charakter náčrtu. Je to však náčrt dostatočne informatívny.

Popri pravidelnom členení výpovede na časť tematickú a rematickú jestvujú aj výpovede, v ktorých sa vyjadruje len jedna z týchto zložiek. Pochybnosti vyvolávajú „tematické“ výpovede, pretože (ak odhliadneme od apoziopézy) je sám pojem tematická výpoveď protirečivý — vypovedať znamená niečo (o niečom) povedať. Preto napr. vo vetnom spojení *Eva? Ta odjede s horolezeckou výpravou na Kaukaz* pokladáme za primeranejšie hodnotiť výraz *Eva?* ako overovaciu otázku (napr. na otázku *Čo robí Eva?*); v tomto prípade by to však nebola téma, ale réma výpovede.

V tretej časti kapitoly o aktuálnom členení sa opisuje vzťah medzi aktuálnym členením a kontextom. Ide predovšetkým o charakteristiku tematickej zložky výpovede. Ukazuje sa, že aj prvky tejto zložky výpovede sú diferencované z hľadiska stupňa výpovednej dynamickosti, pričom možno rozlišovať medzi centrálnym prvkom a sprievodnými prvkami témy. K názornosti výkladu tejto časti dobre prispievajú príklady zo súvislého úseku textu.

V poslednej časti kapitoly o aktuálnom členení sú sústredené niektoré osobitné problémy: aktuálne členenie otázky, podradovacieho súvetia, vytýčenie do protikladu (tzv. druhá inštancia). Pri výklade aktuálneho členenia otázky sa vyskytla závažnejšia tlačová chyba (s. 593), ktorá predbežne neinformovanému čitateľovi sťažuje, resp. znemožňuje pochopenie veci.

4.3. Nasledujúca kapitola o slovoslede sa trochu vymyká z celkovej štruktúry práce tým, že súhrne vykladá javy, ktoré sa preberajú osobitne aj na iných miestach (v častiach o atribúte a aktuálnom členení). Jej vyčlenenie je však plne zdôvodnené, pretože umožňuje globálny prístup k skúmanému javu, zistenie pomeru slovosledných činiteľov a ich hierarchie. Nazdávame sa, že rovnako ako slovosledu mohla sa venovať osobitná kapitola aj súhrnnej charakteristike funkcií vetnej intonácie.

Obsahom kapitoly o slovoslede je charakteristika slovosledných činiteľov, základného slovosledu, slovoslednej variability a stabilizácie. Podrobnejšie sa opisuje tzv. základný slovosled, t. j. slovosled v kontextovo nezapojenej výpovedi. Základom tohto slovosledu je umiestnenie zložiek výpovede na sémantickej stupnici výpovednej dynamickosti. Závažné je konštatovanie, že i keď sa základná stupnica VD realizuje spravidla slovosledne, nemožno ju označiť za slovosledný pojem. Vzťah medzi základnou stupnicou VD (základnou vrstvou aktuálneho členenia) a slovosledom nie je jednoznačný: zmena v aktuálnom členení spravidla vyvoláva zmenu v slovoslede a naopak, ale neplatí to dôsledne.

V osobitnej časti kapitoly o slovoslede sa opisujú súčasné slovosledné tendencie v češtine. Zaujímavé je najmä zistenie, že do písomných prejavov všetkých funkčných štýlov, najmä popularizačného, prenikajú niektoré slovosledné ten-

dencie typické pre hovorené prejavy. Platí to najmä o stredovom postavení slovesa ako rematického centra, ako aj o antepozícii aktualizovaného zhodného prívlastku. Dynamické tendencie sa zisťujú i v postavení príkloniek.

4.4. Obsahom poslednej kapitoly syntaktického oddielu MČ je textová syntax. Kapitola sa člení na tri časti; v prvej sa podáva všeobecná charakteristika textu, v druhej sa opisujú realizácie a modifikácie syntaktických konštrukcií v texte a v tretej sa charakterizujú prostriedky koherencie textových jednotiek.

V prvej časti sa vykladajú základné pojmy teórie textu (komunikačný akt, textový vzorec, obsahová štruktúra textu, téma, informačné jadro, zmysel textu, koherencia a kohézia textu), charakterizuje sa celková stavba textu, jeho členenie na nižšie jednotky a podáva sa klasifikácia textov. Rozlišujú sa dva základné druhy členenia textov: prehovorové (promluvové) a obsahové členenie. Za prehovorové sa pokladá také členenie, ktoré vzniká diferenciaciou vlastného autorského textu a reprodukováných prehovorov. Obsahové členenie je lineárne (začiatok — stred — koniec) a nelineárne (vertikálne), založené na „obsahovej hierarchii častí textu“. Podstata tzv. nelineárneho členenia nie je z výkladu celkom jasná; za takéto členenie by sa mohlo pokladať napr. aj členenie na vlastnú autorskú reč a reprodukovanú reč.

Hoci výklad členenia textu je značne kondenzovaný (nepoužíva sa exemplifikácia, s niektorými pojmami — nevlastná priama reč, polopriama reč a pod. — sa pracuje ako so známymi), poskytuje dobrý celkový pohľad na danú problematiku. To isté platí aj o časti, v ktorej sa podáva klasifikácia druhov textu. Osobitne sa charakterizuje výstavba dialogického textu ako druhu „komplexného textu“. Sleduje sa tu tematické členenie dialógu, jazyková výstavba replík, najmä tých, ktoré majú charakter otázky a odpovede, odraz mimojazykových zložiek komunikácie v texte a pod. Ide o všestranný, detailný a na exemplifikácii založený opis dialógu.

V druhej časti kapitoly o textovej syntaxi sa vychádza z konštatovania, že syntaktické konštrukcie sa v texte veľmi často nerealizujú v svojej základnej systémovej podobe. Obsahom tejto časti je práve opis textových modifikácií systémovej podoby syntactickej konštrukcie. Rozlišujú sa dva základné druhy týchto modifikácií: a) neúplná realizácia syntactickej konštrukcie, b) doplnenie, obohatenie základnej konštrukcie.

Z redukovaných podôb základnej syntactickej konštrukcie (elipsa, apoziopéza) sa podrobne charakterizuje textová elipsa. Jej špecifickosť sa vymedzuje v konfrontácii s príbuznými konštrukciami, najmä s vetnými ekvivalentmi. Ako základné kritérium klasifikácie textovej elipsy sa oprávnene uplatňuje syntactické kritérium. Podľa neho sa elipsy delia na elipsy časti syntactickeho člena (a), dominujúceho syntactickeho člena (b), dominovaného obligatórneho/potenciálneho syntactickeho člena (c). Pri charakteristike elipsy časti syntactickeho člena by bolo vhodné zaujať stanovisko aj k takým konštrukciám, v ktorých sa

koordinujú významové zložky zložených syntaktických členov, pričom formálne, resp. neplnovýznamové sloveso sa neopakuje (*budu pracovať a vydávať; nechci ani nemohu prísť*).

Z doplnujúcich zložiek modifikujúcich základné syntaktické konštrukcie pri ich realizácii v texte sa komplexne charakterizujú voľne pripojené a vložené výrazy v texte. Sú to výrazy, ktoré obohacujú základné jednotky o prvky z inej tematickej oblasti, tvoriace vedľajšiu prehovorovú líniu v texte. Ide v podstate o jednotky tradične nazývané parentézou. Pri výklade tohto voľného (nesúvetného) pripojenia sa prejavuje úsilie o všestrannú charakteristiku a vymedzenie vo vzťahu k blízkym javom (súvetným a textovým spojeniam viet); jednako je zaradenie viacerých spojení do tohto typu sporné. Potvrďuje to aj odlišné hodnotenie konštrukcií typu *Koupelen, doviedl se Benda, bylo v jeho sídle pět*, ako aj konštrukcii typu *Jak nám oznámili naši zpravodajové, kongres bude odložen* v tejto kapitole a kapitole o súvetí (s. 507—508).

Osobitná časť sa venuje charakteristike textovej realizácie jednej vety ako základnej syntaktickej konštrukcie vo viac než jednej základnej textovej jednotke (jednej výpovedi), a to na základe syntaktického procesu vyčleňovania (parcelácie) alebo pričleňovania (kompletácie). Napr. *Včera jsem viděl Pavla. S holkou. Moc pěknou*. Ide o komplexnú a detailnú charakteristiku tohto javu. Tzv. parceláty (kompletanty) sa opisujú z rozmanitých hľadísk: z hľadiska druhu výrazu, ktorým sú vyjadrené, spôsobu spojenia s bázovým komponentom, ako aj ich syntaktickej funkcie.

Obsahom tretej časti kapitoly o textovej syntaxi je opis základných druhov prostriedkov koherencie (spojitosti) textových jednotiek: tematických, lexikálnych a pripájacích. Tematické nadväzovanie sa realizuje v tzv. tematických postupnostiach — rozličných druhoch tematických vzťahov medzi výpoveďami súvislého textu. Základný druh tematickej postupnosti sa zakladá na princípe, že sa za tému danej výpovede zvolí taký sémantický prvok, ktorý je nejako obsiahnutý v predchádzajúcom kontexte (známa informácia). V rámci tohto základného druhu sa rozlišuje niekoľko typov tematických postupností, a to podľa toho, aký sémantický prvok z predchádzajúceho kontextu sa tematizuje; môže to byť réma alebo téma predchádzajúcej výpovede, celá predchádzajúca výpoveď a pod.

Charakteristika lexikálnych prostriedkov koherencie sa zakladá na klasifikácii vzťahov, do ktorých vstupujú „predmety reči“ pomenované daným výrazom v texte a jemu predchádzajúcim výrazom. Rozlišujú sa dva základné druhy týchto vzťahov: a) vzťah identity alebo rozličnosti, b) vzťah známosti. Lexikálne prostriedky koherencie sa potom primárne delia podľa toho, ktorý z daných vzťahov vyjadrujú. Hlavnou prednosťou takto založeného opisu je systematickosť a z nej vyplývajúca možnosť detailnej charakteristiky.

V značne zhustenom výklade o pripájacích konektoroch sa tieto prostriedky

koherencie textu charakterizujú jednak z hľadiska ich zaradenia k príslušnému slovnému druhu, no najmä z hľadiska sémantických vzťahov medzi textovými jednotkami, ktoré vyjadrujú. Konštatuje sa, že centrom kategórie pripájacích konektorov je skupina výrazov formálne totožných s priraďovacími spojkami, avšak okrem nich alebo spolu s nimi vystupujú v tejto funkcii aj iné slová, ktorých slovnodruhové zaradenie v niektorých prípadoch nie je jednoznačné. Osobitná pozornosť sa venuje opisu konektorov, ktoré sa uplatňujú pri spájaní rozsiahlejších textových jednotiek, ako sú prostriedky časového a priestorového situovania, prostriedky priraďovania jednotlivých zložiek výpočtu, vyjadrovania konfrontačných, vysvetľovacích a iných vzťahov medzi textovými jednotkami.

Kapitola o textovej syntaxi predstavuje dobre štruktúrovaný celok, v ktorom jednotlivé javy majú jasne vymedzené miesto. Treba to oceniť tým viac, že v doterajších opisoch javov zaraďujúcich sa do textovej (nadvetnej) syntaxe nám takýto zreteľný systémový prístup chýba.

5. Ak sme spočítali, že gramatický opis sa v MČ realizuje na 1900 stranách textu, je len prirodzené, že sme sa nemohli venovať všetkým otázkam, ktoré sa tu spracúvajú. Najmä ak text je písaný tak ako tu — úsporne, maximálne kondenzovane a bez „oddychových“ dokladových partií. Ako sme už uviedli na viacerých miestach, domnievame sa, a zreteľne to vyplýva z celého nášho textu, že MČ predstavuje dielo skutočne v mnohom priekopnícke a reprezentatívne, má vysokú teoretickú úroveň, premyslenú kompozíciu a vyznačuje sa detailnou prepracovanosťou. Pre tieto svoje kvality môže dobre poslúžiť ako prameň a inšpiračný zdroj aj pri opise slovenčiny, pri konfrontácii slovenčiny a češtiny a môže sa stať aj impulzom na dovŕšenie gramatiky slovenského jazyka akademického typu.

*Filozofická fakulta UPJŠ
Prešov, Gottwaldova ul. 1*

*Jazykovedný ústav E. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

*Filozofická fakulta UK
Bratislava, Gondova 2*

Bibliografia

- BĚLIČOVÁ, H.: Sémantická struktura věty a kategorie pádu. Praha, Academia 1982. 164 s.
BENVENISTE, E.: Les verbes délocutifs. In: Benveniste, E., Problemes de linguistique générale. Paris. Gallimard 1966, s. 277—285.
BONDARKO, A. V.: Grammatičeskoje značenie i smysl. Leningrad, Nauka 1978. 175 s.
BOSÁK, J. — BUZÁSSYOVÁ, K. — KOČIŠ, F. — ONDŘEJOVIČ, S.: Metodologické aspekty novej gramatiky ruštiny. Jazykovedný časopis, 32, 1981 s. 173—186.

- BUZÁSSYOVÁ, K. (rec.): Tvoření slov v češtině I.—II. Praha 1962—1967. In: Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 98—103.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava, Veda 1974, 240 s.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Vozmožnosti i granicy modelirovanija na urovne slovoobrazovateľnych paradigm. In: Sopotavitelnoje izučenje slovoobrazovanija slavianskich jazykov. Red. G. P. Neščimenko. Moskva, Nauka 1987, s. 14—19.
- DANEŠ, F. — KOMÁREK, M. a kol.: Teoretické základy synchronni mluvnice spisovné češtiny. Slovo a slovesnost, 36, 1975, s. 18—46.
- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.
- DOKULIL, M.: Dialektika výrazu a významu v morfologické struktuře slova v slovanských jazycích. In: Československé přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze. Red. B. Havránek a i. Praha, Academia 1968 (a), s. 17—26.
- DOKULIL, M.: Zur Frage der Stelle der Wortbildung im Sprachsystem. Slovo a slovesnost, 29, 1968 (b), s. 9—16.
- DOKULIL, M.: K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvláště transpozice. Slovo a slovesnost, 43, 1982, s. 257—271.
- DOKULIL, M. — DANEŠ, F.: K tzv. významové a mluvnické stavbě věty. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků. Red. A. Dostál, Praha, Nakladatelství ČSAV 1958, s. 231—246.
- DVONČOVÁ, J. — JENČA, G. — KRÁL, A.: Atlas slovenských hlások. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 109 s. + 62 obr. tab.
- FILIPEČ, J. — ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985, 284 s.
- FURDÍK, J.: K sémantickej a komunikačnej funkcii slovo tvornej motivácie. In: Príspevky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů, Záhřeb 1978. Red. Š. Ondruš — S. Wollmann. Praha, Ústav pro českou a světovou literaturu 1978, s. 77—87.
- GREPL, M. — KARLÍK, P.: Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty. Brno, Univerzita J. E. Purkyně 1983. 104 s.
- HLAVSA, Z.: Pojetí syntaxe v současných akademických mluvnicích. In: Typy opisów gramatycznych języka. Red. M. Basaj. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, Wydawnictwo PAN 1986, s. 25—37.
- HORECKÝ, J.: Morfematická štruktúra slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.
- HORECKÝ, J.: Generatívny opis fonologického systému spisovnej slovenčiny. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 4. Z príležitosti VII. slavistického kongresu vo Varšave. Red. L. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 5—41.
- JEDLIČKA, A.: Spisovný jazyk v súčasnej komunikácii. 2. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1978. 227 s.
- KAČALA, J.: Sémantika slovesa a intencia slovesného deja (k jazykovému vyjadreniu kategórie času a priestoru). Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 129—143.
- KAMIŠ, K.: Lokál a jeho problematika v súčasnej spisovnej češtině a slovenštině. Praha, Univerzita Karlova 1987. 209 s.
- KOMÁREK, M.: Príspevky k české morfologii. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Philologica. 41. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1978. 152 s.
- KOMÁREK, M.: Nad 1. svazkem akademické Mluvnice češtiny. Slovo a slovesnost, 50, 1989, s. 32—42.
- KOŘENSKÝ, J.: Komplexní popis výrazové struktury pádu substantiva v češtině. Praha, Academia 1972. 98 s.
- KOŘENSKÝ, J.: Dynamika myšlení o dynamice jazyka a řeči. Jazykovědné aktuality, 24, 1987, č. 3—4, s. 80—87.
- KRÁL, A. — SABOL, J.: Fonetika a fonológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 388 s.
- KUBRIAKOVA, E. S.: Semantika proizvodnogo slova. In: Aspekty semantičeskich issledovanij. Red. N. D. Aruťunova — A. A. Ufimceva. Moskva, Nauka 1980, s. 81—155.
- MIKO, F.: Súčasná jazykoveda a možnosti modernizácie jazykového vyučovania. In: K modernizácii vyučovania slovenského jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 36—81.
- MILOSLAVSKIJ, I. G.: Voprosy slovoobrazovateľnogo sinteza. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1980. 296 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

- ONDREJOVIČ, S.: (rec.) Grepl, M. — Karlík, P., Gramatické prostriedky hierarchizace sémantické struktury věty. In: *Slavica Slovaca*, 21, 1986, s. 85—88.
- ONDREJOVIČ, S. — BOSÁK, J. — BUZÁSSYOVÁ, K.: *Moderná gramatika súčasnej poľštiny*. Jazykovedný časopis, 38, 1987, s. 151—171.
- ONDRUS, P. — HORECKÝ, J. — FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk*. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- ORAVEC, J. — BAJZÍKOVÁ, E. — FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk*. Morfológia. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 232 s.
- PAULINY, E.: *Fonológia spisovnej slovenčiny*. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 126 s.
- PAULINY, E.: *Slovenská fonológia*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 213 s.
- PAULINY, E.: *Slovenská gramatika*. Opis jazykového systému. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.
- PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: *Slovenská gramatika*. 5 vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.
- PUZYRNINA, J.: *Transpozycja, mutacja, modyfikacja*. *Poradnik Językowy*, 1978, č. 5, s. 193—199.
- ROMPORTL, M.: *Zvukový rozbor ruštiny (K akustické klasifikaci ruských hlásek)*. Praha, Universita Karlova 1962. 257 s. + 26 tab. příl.
- ROMPORTL, M.: *Studies in phonetics*. Prague, Academia 1973. 217 s.
- RUŽIČKA, J.: *Zo základnej problematiky slovných druhov*. *Slovenská reč*, 26, 1961, s. 65—84.
- SABOL, J.: *Syntetická fonologická teória*. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989. 253 s.
- STRAKOVÁ, V.: *Morfematická strukturace sémantických obsahů*. *Nástin derivační typologie*. Praha — Třinec, Ústav pro jazyk český 1986. 150 s.
- ŠIKRA, J.: *Sémantika slovenských prísloviak*. [Autoreferát kandidátskej dizertácie.] Bratislava 1987. 28s.
- TEŠITELOVÁ, M. a kol.: *Kvantitatívni charakteristiky súčasnej češtiny*. Praha, Academia 1985. 250 s.
- TICHONOV, A. N.: *Slovoobrazovatelnyj slovar russkogo jazyka*. Moskva, Russkij jazyk 1985. 2 zv. 856 s. + 886 s.
- Tvoření slov v češtině*. 2. Odvozování podstatných jmen. Red. F. Daneš — M. Dokulil — J. Kuchař. Praha, Academia 1967. 780 s.
- Travaux linguistiques de Prague*. 2. Les problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue. Red. J. Vachek. Prague, Academia 1966. 287 s.
- TRUBETZKOY, N. S.: *Grundzüge der Phonologie*. In: *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*. 7. 1939. 271 s.
- VACHEK, J.: *Dynamika fonologického systému súčasnej spisovnej češtiny*. Praha, Academia 1968. 154 s.
- ZIMEK, R.: *Sootnošenije slovoobrazovanija i sintaksisa s točki zrenija transformacionnoj grammatiki*. In: *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů (Varšava 1973)*. Red. B. Havránek. Praha, Academia 1973, s. 311—318.
- ŽAŽA, S.: *Nad 2. svazkom akademické Mluvnice češtiny*. *Slovo a slovesnost*, 50, 1989, s. 42—49.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СИНТЕЗ СОВРЕМЕННОГО ЧЕШСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

В статье подчеркивается оригинальный вклад авторов новой трехтомной академической грамматики современного чешского языка (*Mluvnice češtiny*. Red. J. Petr. Praha, Academia 1986—1987. 3. zv.). Эту грамматику характеризует высокий теоретический уровень, продуманная композиция и детальная разработанность; она представляет собой многолетний синтез некоторых традиционных, но преимущественно новых мыслей и методов в сфере словообразования, семантического синтаксиса, формальной морфологии и фонологии. Авторы статьи тоже сравнивают концепцию этой грамматики с некоторыми достижениями словацкой грамматической теории.

SPRÁVY A POSUDKY

ŽIVOTNÉ JUBILEUM JÁNA BOSÁKA

Ak sa v posledných rokoch v našich časopisoch nápadne zvyšuje frekvencia jubilejných príspevkov venovaných päťdesiatym narodeninám, znamená to, že príslušníci strednej generácie slovenských jazykovedcov prichádzajú do rokov, v ktorých sa u nás zaužívalo prvé životné a vedecké bilancovanie. Keď sa dňa 28. júla 1989 dožíva päťdesiatky samostatný vedecký pracovník Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV PhDr. Ján Bosák, CSc., je to príležitosť zamyslieť sa nad tým, čím prispel do slovenskej jazykovedy, ale aj do organizácie vedeckého života ďalší člen tejto generácie. Generácie, ktorej príslušníci v nejednom prípade prežívali, žiaľ, svoju vedeckú „mladosť“ z rozličných príčin prídľho. Napriek tomu dnešná stredná generácia slovenských jazykovedcov obohatila poznatky o slovenskom jazyku, ale aj poznatky všeobecnojazykovedného a metodologického charakteru nie nevýznamnou mierou.

Ján Bosák sa narodil v Lišove (okr. Zvolen) v robotníckej rodine. Po maturite na Jedenásťročnej strednej škole v Šahách študoval v r. 1958—1963 na Filozofickej fakulte UK v Bratislave slovenský a ruský jazyk. Po skončení základnej vojenskej služby nastúpil v r. 1964 do Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV (vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka), kde pracuje doteraz. Prešiel v ňom postupne cestou zvyčajnou aj pre dnešných adeptov vedy — študijným pobytom, internou aspirantúrou aj jednotlivými klasifikačnými stupňami vedeckých pracovníkov. V r. 1974 obhájil kandidátsku dizertačnú prácu *Zásady analýzy substantívnych, adjektívnych a verbálnych morfém v súčasnej spisovnej slovenčine*. (Knižne vyšla až po desiatich rokoch r. 1985 ako dvojtitul v edícii Jazykovedné štúdie 19. *Východiská morfémovej analýzy. Morfematika, slovtvorba*: autorkou druhej časti monografie je K. Buzássyová). V r. 1980 získal J. Bosák titul PhDr.

Aj keď J. Bosák vo svojom životopise zvyčajne neuvádza, že pred štúdiom na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského absolvoval dva semestre na Elektrotechnickej fakulte SVŠT, nazdávame sa, že tento životopisný údaj tu môžeme spomenúť jednak preto, že do ústavu nastúpil v období prvej fázy matematizácie spoločenských vied (do vtedajšieho oddelenia matematickej jazykovedy, ktoré viedol prof. J. Horecký, jubilantov školiteľ a doterajší vedúci oddelenia), no predovšetkým z hľadiska jeho bádateľskej orientácie. Štúdiom na technike uňho prinajmenej vzbudilo záujem o využívanie počítačovej techniky v lingvistických analýzach. Zaiste prispelo aj k črte, ktorá je charakteristická pre jeho jazykovednú prácu vôbec — úsiliu o pokiaľ možno exaktné vymedzenie si pojmového aparátu, ktorým sa približuje k objektu svojho bádania, či už sú to morfémy a iné jednotky a segmenty menšie ako slovo, alebo — v lexikologicky zameraných štúdiách — vlastnosti príznačné pre súbory lexikálnych jednotiek relevantné štýlovo, resp. komunikačne.

Prvým publikovaným príspevkom J. Bosáka je štúdia o frekvencii foném v neodbornom texte *Frequency of Some Phonemes and Letters in Slovak and Numerical Expression of Some Phonemic Relations* (1965). Je to zostručená verzia diplomovej práce, ktorú J. Bosák vypracoval pod vedením prof. E. Paulinyho. Mal šťastie aj na iných učiteľov, ktorí boli nielen v jeho očiach dobrými učiteľmi (R. Krajčovič, L. Ďurovič, J. Svetlík). Od svojich lingvistických začiatkov až podnes J. Bosák zameriava svoju pozornosť na výskum súčasného spisovného jazyka. Takmer paralelne s touto oblasťou ide jeho záujem o teoreticko-metodologické otázky marxistickej jazykovedy. Orientácia na metodológiu je výrazná aj v štúdiách, ktoré vznikli v súvislosti s výskumnou aj organizačnou prácou

v Medzinárodnej komisii pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov, v ktorej pracoval od r. 1978 ako stály expert, od r. 1983 je členom tejto komisie. Práve táto práca prehlbuje u jubilanta záujem o vývin spisovného jazyka nielen v synchronii, ale aj v diachronickej dimenzii.

Prvou bádateľskou oblasťou, do ktorej J. Bosák výrazne a osobnostne zasiahol, je morfeematická či presnejšie morfémová analýza. Táto téma bola predmetom jubilantovej kandidátskej dizertačnej práce. Handicap oneskoreného knižného publikovania málo ubral tejto práci na aktuálnosti a vedeckej presvedčivosti. Recenzenti spravodlivo ocenili jej prednosti; úsilie o konzistentné skĺbenie povrchovej segmentácie slovných tvarov so zmysluplným postulovaním zodpovedajúcich entít v hĺbkovej štruktúre, dôsledné rozpracovanie princípov morfeematickej analýzy a najmä mimoriadne hodnotnú analýzu vybraných koncepcií morfeematickej analýzy, resp. chápaní morfémy, ktorá núti zainteresovaných odborníkov, aby sa znova vracali k večne sporným a zdanlivo vyriešeným problémom a kriticky ich prehodnocovali vo svetle nových súvislostí a poznatkov. V našich slovenských súvislostiach sa žiada dodať, že J. Bosák dostačujúco ocenil a do kontextu medzinárodnej vedy uviedol, čím prispela do vývinu názorov na morfému slovenská lingvistika. Vlastný autorov prínos sa, zrejme, najlepšie docení až vtedy, keď sa na Slovensku začne pracovať na novom kompletnom gramatickom syntetickom diele (materiál, analyzovaný na vtedajších prístupných počítačoch, je doteraz nepublikovaný).

Schopnosť riešiť lingvistické problémy aj vo všeobecnej teoreticko-metodologickej rovine preukázal J. Bosák už v spomenutej práci venovanej vymedzeniu morfémy a morfeematickej analýze, pri ktorej uplatnil aj také súvzťažné pojmy ako systém a štruktúra, obsah a forma (pričom zohľadňuje aj protirečivosť tohto vzťahu) a aplikuje tu aj kategórie materialistickej dialektiky — kategóriu všeobecného a jednotlivého a podstaty a javu. Špeciálne metodologicky sú orientované jubilantove štúdie, ktoré vznikli v kontexte hodnotenia a prehodnocovania rozličných lingvistických orientácií z pozície marxistickej jazykovedy: *Engels a jazykoveda* (1974), *Nová etapa v rozvoji marxistickej jazykovedy* (1977), *Z novších diskusií o štrukturalizme a jeho koreňoch* (1977 — spoluautor J. Horecký), *Kategórie marxistickej dialektiky a jazykoveda* (1978). Zmysel pre hodnotenie metodológie, ale aj pre hodnotenie toho, ako lingvisti aplikujú zvolené metódy výskumu a opisu jazykových javov, preukázal J. Bosák v rozhľadových štúdiách (koncipovaných v spoluautorstve), napr. *Nové podnety zo sovietskej derivatológie* (1975), *Metodologické aspekty novej gramatiky ruštiny* (1981), *Moderná gramatika súčasnej poľštiny* (1987).

V poslednom desaťročí sa jubilant sústredenejšie zamerával na výskum pohybu v slovnej zásobe, a to najmä v súvislosti s prácou na kolektívnom syntetickom diele *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989); je spoluautorom koncepcie a spoluredaktorom tohto diela. Významne doň prispel aj ako autor výkladov o hovorovosti, knižnosti, slangovosti a o kompozitách. Usiluje sa interpretovať tieto pojmy dôsledne z pozície komunikačného prístupu, teda s rešpektovaním špecifiky jednotlivých komunikačných sfér a aj s ohľadom na štruktúru pomenovaní (preto napríklad spája výklad o hovorovosti v spätosti s výkladom o univerbizácii). Ide mu najmä o to, aby sa v lingvistickom výklade pokiaľ možno adekvátne odrážal pohyb v jazykovej realite — posuny od slangovosti k hovorovosti, z hovorovosti do neutrálnej pozície, aj posuny do knižnosti — porov. *Odras dynamiky jazykového vývinu na prehodnocovaní knižného štýlu* (1981), *Hovorovosť ako dynamický faktor* (1984), *Slang v súčasnej jazykovej situácii* (1985). V nadväznosti na dynamiku slovnej zásoby a v súvislosti s novým výskumným projektom *Slovenčina v súčasnej komunikácii* pracuje na doktor-skej dizertácii z problematiky komunikácie v súčasnej slovenčine.

Z príspevkov venovaných problematike spisovného jazyka, z ktorých viaceré súvisia s činnosťou J. Bosáka v Medzinárodnej komisii pre slovanské spisovné jazyky pri MKS, sa žiada vyzdvihnúť rozsiahlejšiu prehľadovú kapitolu o slovenskom jazyku, ktorou jubilant prispel do zborníka *Formirovanie slavianskych literaturných jazykov: teoretickéjše problémy* (1983), ako aj nový pohľad na dielo S. Czambela cez opis jazykovej situácie na prelome storočia (*Das Werk Samo Czambels in der*

Sprachsituation der Jahrhundertwende, 1984), resp. *Spoločenské a lingvistické zdroje purizmu* (1986). Cenné je aj jubilatovo pohotové informovanie o jednotlivých zasadnutiach tejto komisie, v ktorom čitateľ môže nájsť veľa podnetov na domýšľanie problematiky výskumu slovenčiny v kontexte slovanských spisovných jazykov. Hodnotná je aj recenzná činnosť J. Bosáka, ktorá zasahuje pomerne široké spektrum prác našich a zahraničných lingvistov z okruhu morfológie, morfológie, slovotvorby, teórie spisovného jazyka, vzťahu jazyka a spoločnosti a i.

Hoci sa už viac rokov nestretávame s jubilatovým menom pri popularizovaní jazykovedných poznatkov, na začiatku svojej vedeckej dráhy — ako to vidieť z bibliografie — bol v tejto oblasti mimoriadne aktívny, publikoval veľké množstvo drobných popularizačných príspevkov v dennej tlači a pripravil aj desiatky päťminútových relácií v rozhlasovom vysielaní pre školy. V styku s praxou zostal ako dlhoročný jazykový redaktor a lektor v encyklopedickom časopise *Pyramida* (v r. 1974—1988), kde zároveň získaval pôvodný, nezredigovaný materiál náučno-popularizačnej sféry pre svoj najnovší výskum.

Napokon, ale rozhodne nie na poslednom mieste z hľadiska dôležitosti, žiada sa vyzdvihnúť jubilatovu záslužnú vedecko-organizačnú prácu. J. Bosák je od r. 1971, teda už bezmála dvadsať rokov výkonným redaktorom *Jazykovedného časopisu*. Popri hlavnom redaktorovi prof. J. Horeckom aj on sa významne pričínil o to, že tento časopis má novú teoreticko-metodologickú orientáciu, a najmä o to, že v posledných rokoch v ňom pribúdajú aj príspevky autorov z príbuzných vedných disciplín a články, ktorými sa rozvíja dnes taká potrebná diskusia o metodologických otázkach jazykovedy a iných aktuálnych problémoch. Po mnoho rokov (od r. 1973) má ako člen ústavnej rady na starosti kultúrno-politickú a edičnú činnosť. Isto netreba pripomínať, aká náročná a nefahká je táto práca najmä v dnešných zložitých podmienkach; záslužná je aj jubilatova angažovaná politická činnosť a množstvo práce, ktorú vykonal pre pracovisko. V posledných desiatich rokoch bol zodpovedným riešiteľom metodologických úloh zaradených do štátneho plánu základného výskumu. Od r. 1983 je členom pravopisnej komisie, od r. 1985 členom komisie pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác v odbore slovenský jazyk. Pôsobil aj v orgánoch Predsedníctva SAV, v rokoch 1983—1987 bol sekretárom Oddelenia spoločenských vied SAV, v rokoch 1985—1987 bol aj členom pracovnej skupiny pre prognózu spoločenských vied (niektoré námety sú naznačené v štúdiu *Prognózovanie a jazykoveda*, 1986). V súvislosti s prípravou XI. medzinárodného zjazdu slavistov, ktorý sa bude konať v Bratislave, bol v r. 1988 poverený funkciou sekretára Medzinárodného komitétu slavistov. Isto sa pritom vzali do úvahy jeho veľmi dobré organizačné schopnosti.

Želáme mu do tejto náročnej funkcie, ako aj do práce, ktorú vykonáva vo funkcii tajomníka Komisie podpredsedu SAV pre slavistiku, koordinujúcej slavistický výskum v SSR, veľa elánu a síl, aby sa aj jeho pričinením chystané vrcholné slavistické podujatie v Bratislave vedeckou, organizačnou i spoločenskou úrovňou dôstojne zaradilo k predchádzajúcim rokovaniam slavistov.

J. Bosák pracuje už 25 rokov vo výskume slovenského jazyka a dosiahol tu pozoruhodné výsledky. Jeho doterajšiu vedeckú prácu, bohatú vedecko-organizačnú činnosť aj politickú angažovanosť ocenilo Predsedníctvo SAV udelením striebornej Čestnej plakety Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách. Blahoželáme kolegovi J. Bosákovi k tomuto vysokému oceneniu v odbore a úprimne mu pri životnom jubileu želáme pevné zdravie a dostatok energie do ďalšej vedeckovýskumnej práce aj veľa radosti v osobnom živote.

K. Buzássyová

SÚPIS PRÁC JÁNA BOSÁKA ZA ROKY 1965—1988

Bibliografia jazykovedných prác J. Bosáka je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú (poľotučne) knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a zborníkoch, za nimi

(obyčajným typom písma) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tom istom časopise v tej istej rubrike, sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise. V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť.

1965

Frequency of Phonemes and Letters in Slovak and Numerical Expression of Some Phonemic Relations.

— Jazykovedný časopis, 16, 1965, s. 120—134.

1966

Bibliografia kvantitatívnej lingvistiky. [1. Kvantitatívni lingvistika 1962. Novinky literatury — Spoločenské vedy. Řada 6. Jazykoveda — Literárni veda 1964, s. 457—488. — 2. Kvantitatívni lingvistika 1963. Tamže, 1965, s. 225—254.] — In: Slovenská reč, 31, 1966, s. 171—172 (ref.).

1967

Ešte raz Tarzan. Ako čítať Slovník slovenského jazyka. — Ľud, 26. 10. 1967, s. 5 (k používaniu slova *plížiť sa* v preklade románu Tarzan a k jeho spracovaniu v slovníku).

Narodil sa „Čingischán“. — Kultúrny život, 22, 1967, č. 24, s. 12 (kritika podoby „Čingischán“, použitej namiesto podoby Džingischán v preklade románu V. Jana Čingischán, Bratislava 1967).

Nový Babylon na Balatone? — Smena, 13. 4. 1967, s. 4 (posudok jazykovej stránky jedného turistického prospektu vydaného v Maďarsku).

Zauner, A.: Praktická príručka slovenského pravopisu, 3. vyd. Martin 1966. — In: Kultúra slova, 1, 1967, s. 59—60 (ref.).

Jazyková poradňa. 4. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava 1966. — In: Kultúra slova, 1, 1967, s. 27—28 (ref.).

Chcete dokonale ovládať materinský jazyk? — Smena, 14. 2. 1967, s. 6 (informácia o novom časopise Kultúra slova, ktorý začal vychádzať r. 1967).

Občiansky preukaz. — Ľud, 10. 2. 1967, s. 5. — Tamže: Klinčeky (11. 2., s. 5). — Platňa (12. 2., s. 5). — „Behom“ (16. 2., s. 5). — Pani (17. 2., s. 5). — Pani doktorka (19. 2., s. 5). — O bolestiach (21. 2., s. 3). — Rožok (23. 2., s. 5). — Pečeň, nie „játra“ (3. 3., s. 5). — Predávať na dobierku (4. 3., s. 5). — Latka, nie „latka“ (5. 3., s. 5). — Slobodnému mužovi „na Trnavsku“ (7. 3., s. 3). — Pokrývky na nádoby (8. 3., s. 5). — Selce, v Selciach, zo Seliec (9. 3., s. 5). — Hrať — hrá, nie „hraje“ (10. 3., s. 5). — Odpovedať na listy (19. 3., s. 5). — Góly — „bránky“ (21. 3., s. 3). — O internáte (22. 3., s. 5). — Medaila, o medaile, zlaté medaily (23. 3., s. 5) — Manévre (24. 3., s. 5). — Dačo o hokeji (25. 3., s. 5). — Na konci s dychom (26. 3., s. 5). — Tále — na Táloch (28. 3., s. 3). — Nepoužívajte slovo „postrádať“ (19. 4., s. 5). — Poblíž? (20. 4., s. 5). — Obdivovať niekoho, niečo (21. 4., s. 5). — „Strádania“ s autostrádou (22. 4., s. 5). — Predložka cez (23. 4., s. 5). — Nad tým všetkým kraľuje... (25. 4., s. 3). — O kúpeľoch (26. 4., s. 5). — Pozor na nápisy! (27. 4., s. 5). — Strela — striel (28. 4., s. 5). — Navyše, nie navyac (29. 4., s. 5). — Rada pre inzerujúcich (1. 5., s. 5). — Dačo z Tarzana (2. 5., s. 3). — Problémy? (3. 5., s. 5). — Garáž (4. 5., s. 5). — Skloňujete Bohemians? (6. 5., s. 5). — Darček — darčeky (8. 5., s. 5). — Salón — salónik (10. 5., s. 3). — Žltok — bielok (11. 5., s. 5). — Bláznivý apríl (12. 5., s. 5). — Rozmaznávať deti (13. 5., s. 5). — V amfiteátri (14. 5., s. 5). — Kolo — koleso (16. 5., s. 3). — Vážení čitateľa (30. 5., s. 3). — Huby (31. 5., s. 5). — Kílb — kíbové spojenie (1. 6., s. 5). — Husi leteli (2. 6., s. 5). — Písanie veľkých písmen (3. 6., s. 5). — Majsterka — pani majstrová (3. 6., s. 5). — Dorábač — dorábačky (13. 6., s. 3). — Hámre (14. 6., s. 5). — „Zohľadniť“? (15. 6., s. 5). — Dakedy je ťažké... (25. 6., s. 5). — Zvonček, nie „zvonok“ (27. 6., s. 3). — O cudzích slovách (28. 6., s. 5). — Džingischán (29. 6., s. 5). — Dnes je teplo (11.

7., s. 3). — Pomliaždenina, nie „pohmoždenina“ (13. 7., s. 5). — Pery, nie „rty“ (14. 7., s. 5). — Kefa, nie „kartáč“ (15. 7., s. 3). — Tragicky zahynúť (16. 7., s. 5). — Stopy krvi (18. 7., s. 3). — Miestne názvy (19. 7., s. 5). — Jež — ježko (20. 7., s. 5). — Pri vode (21. 7., s. 5). — Kanadský Francúz (22. 7., s. 5). — „Odbíjaná“ (23. 7., s. 5). — Opečiatkovať obed (25. 7., s. 3). — Kopete „nártom“? (26. 7., s. 5). — Prečo nie „máslo“? (27. 7., s. 5). — Na prípravu potrebujeme... (28. 7., s. 5). — Šejker (29. 7., s. 5). — Hladovať — hladujú (30. 7., s. 5). — Steinerova ulica (1. 8., s. 3). — Prietrž — „kyla“ (2. 8., s. 5). — Prečo vreckovka? (3. 8., s. 5). — Pozor na obrov! (4. 8., s. 5). — Miestne názvy (6. 8., s. 5). — Pomliaždiť (rozmliaždiť) ovocie (8. 8., s. 3). — Počítač (9. 8., s. 5). — Dojčiť dojča (10. 8., s. 5). — Claudiino tajomstvo (12. 8., s. 5). — KAROLA DŽŮS (13. 8., s. 5). — České Budějovice (19. 9., s. 3). — Móda na zimu (20. 9., s. 5). — Máte po dovolenke? (21. 9., s. 5). — Prečo to bolo? (22. 9., s. 5). — Mimo súťaže (23. 9., s. 5). — Obchod s ovocím (24. 9., s. 5). — Čo je baedeker? (26. 9., s. 3). — „Trnkobranie“ (27. 9., s. 5). — Nevieme skloňovať? (28. 9., s. 5). — „Kácať“? (29. 9., s. 5). — Odteraz (30. 9., s. 5). — Stolík a stolček (1. 10., s. 5). — Ešte zdrobneniny (3. 10., s. 3). — Gustávovo vzdelanie (4. 10., s. 5). — V internáte (5. 10., s. 5). — Ešte o Bohemianse (6. 10., s. 5). — Takto nie! (7. 10., s. 5). — Zapchaný komín (8. 10., s. 5). — Dačo z výslovnosti (10. 10., s. 5). — Dánčina (12. 10., s. 5). — „Truhlár“ Kuznecov (13. 10., s. 5). — Pozrite sa (14. 10., s. 5). — Jazykovedci radia (15. 10., s. 5). — O rode (17. 10., s. 3). — Ech, Tarzan! (18. 10., s. 5). — „Poblíž“? (18. 11., s. 5). — Alexander, nie „Aleksandr“ (19. 11., s. 5). — O zbytočnom riadení (23. 11., s. 5). — Hmla — hmľistý (25. 11., s. 5). — Čo je veľa (26. 11., s. 5). — „Prevádzať“ hádzanú? (28. 11., s. 3). — Prečo nie „lakýrnik“? (29. 11., s. 5). — Púhy = knižné slovo! (3. 12., s. 5). — Džezový festival (3. 12., s. 5). — Zasa zdrobneniny (5. 12., s. 3). — Na deň i na sviatok (6. 12., s. 5). — Čo robia futbalisti? (7. 12., s. 5). — Aký „polštár“? (8. 12., s. 5). — Platíte pri pokladni? (13. 12., s. 5). — Stromček — stromčeky (16. 12., s. 5). — Pozlátka, nie „pozlátko“ (17. 12., s. 5). — Z čoho pijeme? (19. 12., s. 3). — Dbajte o svoju reč! (20. 12., s. 5). — Hupnúť a hupkať (21. 12., s. 5). — Korčule, nie „brusle“ (22. 12., s. 5). — Celý rad... (29. 12., s. 5).

Po dvanásť raz v Dolnom Kubíne. — Kultúra slova, 1, 1967, s. 25–26 (správa o 12. Hviezdoslavovom Kubíne, konanom v dňoch 5.—9. 10. 1966 v Dolnom Kubíne).

1968

Dôležitá zmena v pravopise. — *Lud*, 1. 5. 1968, s. 7.

Slovenčina s obrázkami. [Mistrič, J.: Slovenčina pre každého. Bratislava 1967.] — In: Kultúra slova, 2, 1968, s. 56–57 (ref.).

Rétorika je rečníctvo. — P 24 — Pravda na weekend, 1, 1968, č. 6, s. 6.

Insitné umenie. — In: Jazyková poradňa. 5. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 91–92.

Žítok a bielok. — *Lud*, 2. 1, 1968, s. 3. — Tamže: „Podieľať sa“? (5. 1., s. 5). — Kto odvádza (6. 1., s. 5). — Kráľova ulica — súdružka Kráľová (7. 1., s. 5). — Na budúci rok (9. 1., s. 3). — Tkanivo, nie „tkáň“ (10. 1., s. 5). — Svetovosť a meravosť (11. 1., s. 5). — Zbytočné uskutočňovanie (12. 1., s. 5). — „Kominár“ (13. 1., s. 5). — Dvihat — zdvihnúť (zodvihnúť) (14. 1., s. 5). — Zasa — zas — zase (16. 1., s. 3). — Takmer a skoro (17. 1., s. 5). — Nešťastný celý rad! (18. 1., s. 5). — Čo s kohútikom (19. 1., s. 5). — Mladší ako ja (20. 1., s. 5). — Nehanbime sa za škatuľu! (21. 1., s. 3). — Pritisnúť — pritisnutý (23. 1., s. 3). — Zháňať — zohnať (24. 1., s. 5). — Pyžama (1. 2., s. 5). — Urobiť skúšky (3. 2., s. 5). — Čajka, nie „racek“ (4. 2., s. 5). — Viete (6. 2., s. 3). — Palace (7. 2., s. 5). — Otep — otepi (8. 2., s. 5). — Tie medaily! (20. 2., s. 3). — Rezignovať na funkciu (9. 4., s. 3). — Druhý význam rezignácie (11. 4., s. 5). — Tie — tieto (12. 4., s. 5). — Nešiel som — nešli sme (13. 4., s. 5). — Obecný nie je všeobecný! (14. 4., s. 5). — Naposledy o Bohemianse? (16. 4., s. 3). — Dnešný dátum (17. 4., s. 5). — Pokladať i považovať (18. 4., s. 5). — „Ťkvapene“? (19. 4., s. 5). — Klin — vklínený (20. 4., s. 5). — Ako

sa to robí (20. 4., s. 5). — Kto zaspal? (23. 4., s. 3). — Navyše (24. 4., s. 5). — Štúdium — študijný (25. 4., s. 5). — Juliska — na Juliske (26. 4., s. 5). — Houpačka = „húpačka“? (27. 4., s. 5). — Pevný ako skala, pevný ako oceľ (28. 4., s. 5). — „Permanentné“ chyby? (30. 4., s. 3). — „Horkokrvné“ ženy? (9. 6., s. 5). — Veľa ráz, mnoho ráz (11. 6., s. 3). — Bazaly — na Bazaloch (12. 6., s. 7). — Cudzí chlieb (13. 6., s. 5). — Ešte jedno „tko“ (7. 8., s. 7). — Cestujete, priatelia? (8. 8., s. 5). — Dokedy „kotník“? (9. 8., s. 5). — Čo máte na pitie? (11. 8., s. 5). — Mäkčeň zmení význam! (13. 8., s. 3). — Čo na to páni učiteľia (14. 8., s. 7). — Podľa zásad rovnosti (15. 8., s. 5). — „Kuchať“? Nikdy! (16. 8., s. 5). — „Dielčia“ správa? (17. 8., s. 5). — Naše reprezentačné mužstvo (18. 8., s. 5). — Nehievate sa, Horehronci? (20. 8., s. 3). — Dakto nosí parochňu (21. 8., s. 7). — Ako písať české slová v slovenskom texte? (22. 8., s. 3). — Kto zaspal? (31. 8., s. 4). — Ako môže (1. 9., s. 4). — Dokedy zelení? (3. 9., s. 4). — Hrubou chybou (4. 9., s. 4). — Spoliehajte sa na vlastný rozum (5. 9., s. 5). — Apelujeme na Vás (6. 9., s. 5). — Pionierská ulica? (7. 9., s. 5). — „Rtenka“? (8. 9., s. 5). — Pipi-pipi (10. 9., s. 3). — Dubčekova ulica (11. 9., s. 7). — Evanjelium svätého Matúša (12. 9., s. 5). — Zbytočnú čiarku (13. 9., s. 5). — Dubčekovo námestie (14. 9., s. 5). — Striptíz, nie „striptýz“ (15. 9., s. 5). — „Slávisti“ v Prahe (17. 9., s. 3). — Porovnávacie dejiny (18. 9., s. 7). — Atléti „atakujú“? (19. 9., s. 5). — Popijame burčiak (20. 9., s. 5). — Železná disciplína (21. 9., s. 5). — Mimo + okrem (po druhý raz) (22. 9., s. 5). — „Kyselé“ mlieko? (24. 9., s. 3). — Zbor národnej bezpečnosti (25. 9., s. 7). — Mimo + okrem (26. 9., s. 7). — Vrecko — vreckovať (27. 9., s. 5). — „Hudba ide pop“? (28. 9., s. 5). — Požití alkohol (29. 9., s. 5). — Klinčeky (1. 10., s. 3). — Cirkulár (cirkulárka) (2. 10., s. 7). — „Pre“, „pre“, „pre“... (3. 10., s. 5). — Ešte raz „pre“ (4. 10., s. 5). — Čo spravil mäkčeň! (5. 10., s. 5). — Oberačky (8. 10., s. 3). — Na slovíčko. Očná optika! (7. 11., s. 5). — Na slovíčko, slovanisti! (8. 11., s. 5). — Veru zbytočne (9. 11., s. 5). — Haló, Avion? (12. 11., s. 3). — Pamiatka a upomienka (13. 11., s. 7). — Hovorte pokojne! (14. 11., s. 5). — Zväz (15. 11., s. 5). — Táto jeseň (16. 11., s. 5). — Rekordy pri telefóne (20. 11., s. 5). — Ako spraví „tygra“? (22. 11., s. 5). — Čo tie nohavice? (23. 11., s. 5). — Prior (v Priore) (26. 11., s. 3). — Hmla — hmlistý (27. 11., s. 7). — Vraj „úroda detí“! (28. 11., s. 5). — Džez — džezový (29. 11., s. 5). — „Klec“ zas padla (30. 11., s. 5). — Kto je „odvislý“ (3. 12., s. 3). — Show? Schau? Šou? (5. 12., s. 5). — Víkend (5. 12., s. 5).

1969

Návrat ku koreňom. — Kultúra slova, 3, 1969, s. 65—67.

Mistrik, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava 1969. — In: Jazykovedný časopis. 20, 1969, s. 205—208 (rec.).

Dopíňovacia škola reči. [Jazyková poradňa. 5. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava 1968.] — In: Kultúra slova, 3, 1969, s. 252—253 (ref.).

Prague Studies in Mathematical Linguistics. 1., 2. Red. L. Doležal et al. Prague 1966, 1967. — In: Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 193—195 (ref.).

Muzikál a počítač. — Lud. 5. 2., 1969, s. 7. — Tamže: „Batoľa“? (6. 2., s. 5). — Čo sa tam „cpete“ (7. 2., s. 5). — Ryba chladla (8. 2., s. 5). — Návod na niečo (11. 2., s. 3). — Taký ľudský titulok? (12. 2., s. 7). — Politika rasovej odlúčenosti (13. 2., s. 5). — Poznáte tú populárnu speváčku? (14. 2., s. 5). — Otroctvo (15. 2., s. 5). — „Salám“, „salám“... (18. 2., s. 3). — Plecnice na nohavice! (19. 2., s. 7). Espresso (20. 2., s. 5). — Zahodíme raz „strádania“! (21. 2., s. 5). — Potemkinove dediny (22. 2., s. 5). — Čaro krištáľu (25. 2., s. 3). — „Stezkami“ zálesákov? (26. 2., s. 7). — O jednom zlozvyku (27. 2., s. 5). — Uhol — uhoľ (28. 2., s. 5). — Predať — predávať (1. 3., s. 5). — Aký „rajstrik“? (4. 3., s. 3). — Nešiel som, nešli sme (30. 4., s. 7). — Kengura, už nie „kenguru“! (5. 5., s. 5). — Od kengury k bufetu (6. 5., s. 3). — Medvieda — medvediatá (7. 5., s. 7). — Bratislavská líra — talianska líra (8. 5., s. 5). — Nédajú sa zastaviť? (9. 5., s. 7). Šala, do Šale (13. 5., s. 3). — Na koho tá chyba padne... (14. 5., s. 7). — Psia búda (15. 5., s. 5).

— Bivakujete? (16. 5., s. 5). — Eskimák — eskimácky (17. 5., s. 5). — Guma, gumová obuv (20. 5., s. 3). — Vypadlo nám á! (21. 5., s. 7). — Hlásku „ü“ nemáme! (22. 5., s. 5). — Menčester, menčestrový (23. 5., s. 5). — Poradník, nie „poradovník“ (24. 5., s. 5). — Fanúšik — fanúškovia (27. 5., s. 3). — Vefa, prevefa (28. 5., s. 7). — Loďžia (29. 5., s. 5). — Debut — debutant (30. 5., s. 5). — Jedno tak, druhé inak? (31. 5., s. 5). — Pýtické slová (4. 6., s. 5). — Bistro (5. 6., s. 5). — Gril (6. 6., s. 5). — Viete, čo je skanzen! (7. 6., s. 5). — Šansón, nie „šanzón“! (11. 6., s. 7). — Nepreberajme zbytočne! (12. 6., s. 5). — Futbalisti Dózsua Újpest (13. 6., s. 5). — Všetko naopak! (14. 6., s. 7). — Dokedy športovci! (17. 6., s. 3). — Chyby nie sú večné! (18. 6., s. 7). — Kto otvára dvere (19. 6., s. 5). — Priateľom trampom (20. 6., s. 5). — Kemping — kempovať (21. 6., s. 5). Denne striptíz (24. 6., s. 3). — Ako v Kocúrkove? (25. 6., s. 7). — Muzikál, nie „musical“! (26. 6., s. 5). — „Jazdenky“ nemáme! (27. 6., s. 5). — Čítajú nás v Smene? (28. 6., s. 5). — Prepánajána! (1. 7., s. 3). — Nová budova Tália (2. 7., s. 7). — Ležadlové vozne (3. 7., s. 5). — Okrúhle výročie — okrúhly stôl (4. 7., s. 5). — Čo máte na pitie? (5. 7., s. 7). — V motore a v kufri (8. 7., s. 3). — Tak čo máte na leto? (9. 7., s. 7). — Suveníry, darčeky (10. 7., s. 5). — Donesieme „kartáčky“? (11. 7., s. 5). — Na leto — nátierky! (12. 7., s. 5). — Pri vode, pri brehu (15. 7., s. 3). — Kata — Katka, ľata — latka (16. 7., s. 7). — Pani doktorka, nie „pani doktor“! (17. 7., s. 5). — Slovenčina a TATRATOUR (18. 7., s. 5). — Každý peknej panej (19. 7., s. 7). — Kabátik a fanúšik (22. 7., s. 3). — Knižka na zamyslenie (23. 7., s. 7). — Pyrrhovo víťazstvo (24. 7., s. 5). — Chutné desiate (25. 7., s. 6). — Stolíky, schodíky, hříbiky (26. 7., s. 5). — Kto „presčasuje“ a kto „cezčasuje“? (29. 7., s. 3). — Skôr než odidete (30. 7., s. 7). — Ešte raz o pop-music (26. 8., s. 3). — Golier, nie „limec“ (3. 12., s. 5). — Darček, darčeky (4. 12., s. 9). — Team — a či „tým“? (5. 12., s. 5). — Džús, nie „džuz“! (6. 12., s. 5). — Takto jazyk neobohatíme! (9. 12., s. 5). — Ešte raz! (10. 12., s. 5). — Prečo nie „režizér“? (11. 12., s. 9). — „Team“ = tím (12. 12., s. 5). — Dovoliť a zvoliť (13. 12., s. 5). — Rip je večný (16. 12., s. 5). — „Salám“, „salám“ (17. 12., s. 5). — Mali by sme mať (19. 12., s. 5). — Hurbanovo — Hurbanovčania (20. 12., s. 5). — Perugia, perudžský, Perudžan (23. 12., s. 9). — Kominár — kominárik (29. 12., s. 5).

Päťdesiatka jazykovedca. — *Eud*, 26, 2. 1969, s. 7 (k 50. narodeninám G. Horáka).

1970

Kučera, H. — Monroe, G. K.: A Comparative Quantitative Phonology of Russian, Czech, and German. New York 1968. — In: *Jazykovedný časopis*, 21, 1970, s. 110—112 (rec.).

Kompendium slovenskej štylistiky. [Mistrík, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava 1970.] — In: *Kultúra slova*, 4, 1970, s. 283—284 (ref.).

Stručný prehľad fonetiky. [Kajanová-Schulzová, O.: Úvod do fonetiky slovenčiny. Bratislava 1970.] — In: *Kultúra slova*, 4, 1970, s. 359—360 (ref.).

Slabá pomoc slovenským rečníkom. [Holman, J.: Malá príručka pre rečníkov. Prel. Š. Uhlík. Bratislava 1970.] — In: *Kultúra slova*, 4, 1970, s. 250—253 (rec.).

Pochováme mákčie ľ? — *Eud*, 3. 1. 1970, s. 5. — Tamže: Pop zarába na klasiku? (4. 1., s. 5). — Zahodme raz „stráдания“! (13. 1., s. 5). — Forsytovská sága a Forsytovci (4. 3., s. 5). — Ale behom! (5. 3., s. 9). — Čítanie na voľné chvíle (6. 3., s. 5). — Prečo už nie „cowboy“? (11. 3., s. 5). — Darcovia krvi (12. 3., s. 9). — Zamorí nás „ovšem“? (13. 3., s. 5). — Čo robievali básnici? (14. 3., s. 5). — Dostať kúpiť (17. 3., s. 5). — Čo sa nemôže odovzdávať? (19. 3., s. 9). — Čo sa neodváža? (20. 3., s. 5). — O Buffalovi Billovi (21. 3., s. 5). — Nielen o Buffalovi Billovi (24. 3., s. 5). — Prečo práve Bohemiansu (25. 3., s. 5). — „Neni sú“, „neni sú“... (26. 3., s. 5). — Slnčné lúče (27. 3., s. 5). — Belgicko, Anglicko, Taliansko (2. 4., s. 9). — Všemúdry a vtipný LEX! (3. 4., s. 5). — Všetko len „oblubujeme“? (7. 4., s. 5). — Na vašu dovolenku (12. 6., s. 5). — Slnčné lúče (13. 6., s. 5). — Prečo sála (nie „sál“) (16. 6., s. 5). — Chuť do práce (17. 6., s. 5). — „Gulátý“ stôl? (19. 6., s. 5). — Nepoužívajte slovo „nádražie“! (20. 6., s. 5).

— Spoliehať sa (23. 6., s. 5). — Čo znamená manažér? (24. 6., s. 5). — „Horúci“ favorit? (25. 6., s. 8). — Podpredseda, nie „miestopredseda“ (26. 6., s. 5). — Prečo nie „papršleky“? (27. 6., s. 5). — Prečo nie „tvorčí“? (30. 6., s. 5). — Začalo sa leto (1. 7., s. 5). — Basketbalový štadión (2. 7., s. 8). — Manzardka (3. 7., s. 5). — Hryzí, nie „kúsať“ (4. 7., s. 5). — Prečo nie „režizér“? (1. 9., s. 5). — Obchod s nábytkom (4. 9., s. 5). — O burčiaku (8. 9., s. 5). — Prečo len huta? (9. 9., s. 5). — Škôlka a školkári (10. 9., s. 8). — Zapriahnúť a „napriahnúť“ (11. 9., s. 5) — „Rezultovať gól“? (12. 9., s. 5). — „Horkokrvní Švédí“? (15. 9., s. 5). — Králik obecný (16. 9., s. 5). — „Aký je starý“? (17. 9., s. 8). — Čo značí „stripovať“? (18. 9., s. 5). — „Oberáte víno“? (19. 9., s. 5). — Dajte „pokojským“ pokoj! (22. 9., s. 5). — Fúzač (23. 9., s. 5). — Porciovaný syr (24. 9., s. 8). — Večná chyba „dielčí“ (25. 9., s. 5). — Čabianska klobása (26. 9., s. 5). — Predsa oberali hrozno (29. 9., s. 5). — Opierame sa o živú reč (30. 9., s. 5). — Prečo typovať i tipovať? (1. 10., s. 8). — Kyjev — kyjevský (2. 10., s. 5). — Zverník, nie „obora“ (3. 10., s. 5). — Upokojujúce a povzbudzujúce (6. 10., s. 5). — Na čo nám je „snap“ (7. 10., s. 5). — Prečo nie vždy „k“ (8. 10., s. 8). — Čo je teda priehlavok? (9. 10., s. 5). — Ešte raz Obchod s nábytkom (10. 10., s. 5). — Prečo nie vždy „prečo“? (13. 10., s. 5). — „Na západe nič nového“ (14. 10., s. 5). — Čo si natierame na chlieb? (15. 10., s. 8). — Čo je to „máta peprná“? (16. 10., s. 5). — Do tretice „Obchod obuvou“ (17. 10., s. 5). — Po druhý raz v Priore (20. 10., s. 5). — V Priore s chybami? (21. 10., s. 5). — Chyby v Zrnku slovenčiny (22. 10., s. 8). — Nevravte „tieto“ (23. 10., s. 5). — Vlastné mená na -o (24. 10., s. 5). — Cirkulár (cirkulárka) (27. 10., s. 5). — Nové pamätne tabule (3. 11., s. 5). — „Kto šetri — má za tri“ (4. 11., s. 5). — „Tyger“ a „Eskymo“ (5. 11., s. 8). — Dakto nosí parochňu (17. 12., s. 8).

1971

Insitné umenie. — In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 93—94. — 2. vyd. 1974 (so zmeneným stránkovaním).
Pravidelne a pravidelný. — *Lud*, 8. 1. 1971, s. 5. — Tamže: Zjazdová trať (9. 1., s. 5). — Zosilňovač, nie „zosilovač“ (12. 1., s. 5). — Prečo dávame prednosť domácim slovám? (13. 1., s. 5). — Na tento rok (14. 1., s. 8). — Rok 1971 (15. 1., s. 7). — Blondín, blondinka (16. 1., s. 5). — Valo — Vala (ako Jano — Jana) (20. 1., s. 5). — Oveľa (omnoho) viac (21. 1., s. 8). — „Naviac“ a navyše (22. 1., s. 5). — Disneyho film (23. 1., s. 5). — Všetko len „obfubujeme“? (26. 1., s. 5). — Zvykneme si na chyby? (27. 1., s. 5). — Na Disneyho filmy (28. 1., s. 9). — Prestaňme s „vylepšovaním“! (29. 1., s. 5). — Tále — na Táloch (30. 1., s. 5). — Zásobovať tovarom a obchodovať s tovarom (2. 2., s. 5). — Charlieho filmy (ako Disneyho filmy) (3. 2., s. 5). — Súrodenci Skotnickovci (4. 2., s. 9). — Čo sa neodváža? (2. 3., s. 5).

1972

Worth, D. S. — Kozak, A. S. — Johnson, J. B.: *Russian Derivational Dictionary*. New York 1970. — In: *Jazykovedný časopis*, 23, 1972, s. 82—85 (rec.).

1974

Zásady analýzy substantívnych, adjektívnych a verbálnych morfév v súčasnej spisovnej slovenčine. Autoreferát dizertácie na získanie vedeckej hodnosti kandidáta filologických vied. Bratislava, Slovenská akadémia vied — Jazykovedný ústav Ľ. Štúra, Vedecké kolégium jazykovedy SAV 1974. 24 s.

Engels a jazykoveda. — Jazykovedný časopis, 25, 1974, s. 158—166, rus. res. s. 167.

Zaunerova príručka po štvrtý raz. [Zauner, A.: *Praktická príručka slovenského pravopisu*. 4. vyd. Martin 1973.] — In: *Kultúra slova*, 8, 1974, s. 283—286 (rec.).

XXIV. Seminar za strane slaviste. — *Slavica Slovaca*, 9, 1974, s. 102—103 (správa o seminári pre zahraničných slavistov, konanom v dňoch 30. 7.—18. 8. 1973 v Zadare a v Sarajeve).

1975

Nová etapa v rozvoji marxistickej jazykovedy. — Kultúra slova, 9, 1975, s. 321—326.

Nové podnety zo sovietskej derivatológie. — Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 51—71, rus. res. s. 71—72 (spoluautori J. Furdík, K. Buzássyová).

Buzássyová, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava 1974. — In: Slovenská reč, 40, 1975, s. 184—188 (rec.).

Sila dobrého príkladu. [1. Zoznam vrchov na Slovensku. Bratislava 1974. — 2. Zoznam vžitých názvov riek a vodných plôch sveta. Bratislava 1974. — 3. Zoznam štátov a krajín sveta. Bratislava 1974. — 4. Zoznam vžitých slovenských názvov miest sveta. Bratislava 1974.] — In: Kultúra slova, 9, 1975, s. 248—252 (rec.).

1976

Renesancia morfológie. — Slavica Slovaca, 11, 1976, s. 306—314, rus. res. s. 314.

Moderný pohľad na funkčný model. [Kráf, Á.: Model rečového mechanizmu. Bratislava 1974.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 22, 1976/77, s. 246—248 (ref.)

Kubriakova, E. S.: Osnovy morfológičeskogo analiza (na materiale germanskich jazykov). Moskva 1974. — In: Jazykovedný časopis, 27, 1976, s. 70—73 (rec.).

Významná konferencia o novej teórii spisovného jazyka. — Jazykovedný časopis, 27, 1976, s. 181—186 (správa o konferencii o teórii spisovného jazyka, konanej v dňoch 21.—23. 1. 1976 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

1977

Z nových diskusií o štrukturalizme a jeho koreňoch. — Jazykovedný časopis, 28, 1977, s. 63—75, rus. res. s. 75 (spoluautor J. Horecký).

Východiská segmentácie slovných tvarov. — Jazykovedný časopis, 28, 1977, s. 32—38, rus. res. s. 38.

Morfémy a subformy. — In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 45—51.

Mistrík, J.: Retrográdný slovník slovenčiny. Bratislava 1976. — In: Slovenská reč, 42, 1977, s. 242—244 (rec.).

Medzinárodné kolokvium o jazykovej kultúre v Libliciaciach. — Kultúra slova, 11, 1977, s. 25—29 (správa o kolokviu konanom v dňoch 15.—17. 6. 1976 v Domove vedeckých pracovníkov ČSAV v Libliciaciach).

1978

Katégorie marxistickej dialektiky a jazykoveda. — Jazykovedný časopis, 28, 1978, s. 105—111, rus. res. s. 111.

Theoretical and Methodological Principles in the Segmentation of Words. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 5. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1978, s. 51—59.

Chvála prekladateľskej tvorivosti. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 115—118.

Dve podnetné ukrajinské práce. [1. Klymenko, N. F.: Systema afixalnogo slovotvorenna súčasnoji ukrajinskoji movy. Kyjiv 1973. — 2. Morfolohična budova súčasnoji ukrajinskoji movy. Red. M. A. Žovtobruch et al. Kyjiv 1975.] — In: Slavica Slovaca, 13, 1978, s. 292—295 (rec.).

Kapitoly o slovenčine. Red. J. Kačala. Bratislava 1976. — In: Slovenská reč, 43, 1978, s. 114—117 (ref.).

Malá encyklopédia zemepisu sveta. [Malá encyklopédia zemepisu sveta. Zost. P. Mariot. Bratislava 1976. — Dotlač 1977.] — In: Kultúra slova, 12, 1978, s. 369—371 (rec. z jazykovedného hľadiska).

Sympóziu o marxistickej jazykovede v Olomouci. — Jazykovedný časopis, 29, 1978, s. 90—93 (správa o sympóziu konanom v dňoch 7.—9. 9. 1977).

VII. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 250—253 (správa o zasadani Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitete slavistov, konanom v dňoch 21.—23. 9. 1977 v Budyšíne, NDR).

1979

Katégorie marxistickej dialektiky a jazykoveda. — In: *K marxistické metodologii v jazykovědě. (Sborník referátů a diskusních příspěvků z celostátní konference o marxistické jazykovědě uspořádané vědeckými kolegií ČSAV a SAV 7.—9. 9. 1979 v Olomouci.)* Red. Š Peciar — J. Popela. Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV — Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV — Kabinet cizích jazyků ČSAV 1979, s. 78—87.

Skoumalová, T.: Status tzv. kmenotvorných přípon slovesných v slovanských jazycích, zvláště v ruštině. Praha 1976. — In: *Slavica Slovaca*, 14, 1979, s. 79—82 (rec.).

Slavičková, E.: Retrográdní morfematický slovník češtiny. Praha 1975. — In: *Slovenská reč*, 44, 1979, s. 54—57 (rec.).

Malá zemepisná encyklopédia ZSSR. Sprac. kolektiv autorov. Zost. Š. Očovský. Bratislava 1977. — In: *Kultúra slova*, 13, 1979, s. 280—283 (rec. z jazykovedného hľadiska).

Vedecká konferencia o marxizme a pozitivizme. — *Jazykovedný časopis*, 30, 1979, s. 195—197 (správa o konferencii konanej v dňoch 12.—14. 3. 1979 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

1980

Obsahová a výrazová stránka segmentácie slovných tvarov. — *Jazykovedný časopis*, 31, 1980, s. 115—119, rus. res. s. 119.

Z analýzy sufixálnych morfém. — In: *Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník.* Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 43—46.

Analýza nemotivovaných segmentov pri adjektívach. — *Slovenská reč*, 45, 1980, s. 206—213.

O spoločných tendenciách v rozvíjaní jazykovej kultúry. — *Kultúra slova*, 14, 1980, s. 199—203.

O nových tendenciách v jazykovej kultúre. — *Pravda*, 7. 5. 1980, s. 5.

Kowalik, K.: Budowa morfologiczna przymiotników polskich. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1977. — In: *Slavica Slovaca*, 15, 1980, s. 91—93 (rec.).

Na ceste k novej teórii spisovného jazyka. [Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava 1979.] — In: *Kultúra slova*, 14, 1980, s. 373—275 (rec.).

IX. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky. — *Slovenská reč*, 45, 1980, s. 180—183 (správa o zasadani Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitete slavistov, konanom v dňoch 5.—9. 11. 1979 v Mogilanoch pri Krakove).

Vedecká konferencia o sémantike. — *Jazykovedný časopis*, 31, 1980, s. 199—202 (správa o konferencii konanej v dňoch 14.—17. 1. 1980 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach; spoluautori F. Kočíš, K. Buzássyová).

Priekopník modernej jazykovedy. K šesťdesiatke Jána Horeckého. — *Pravda*, 10. 1. 1980, s. 5.

1981

Asémantické prvky v štruktúre slova. — In: *Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike (Smolenice, 14.—17. januára 1980).* Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 193—196.

Odraz dynamiky jazykového vývinu na prechodnocovaní knižného štýlu. — *Jazykovedný časopis*, 32, 1981, s. 151—154.

Metodologické aspekty novej gramatiky ruštiny. — *Jazykovedný časopis*, 32, 1981, s. 173—186 (spoluautori K. Buzássyová, F. Kočíš, S. Ondrejovič).

- Krupa, V.: Jednota a variabilita jazyka. (Systémový prístup a tzv. exotické jazyky.) Bratislava 1980. — In: Slovenská reč, 46, 1981, s. 372—374 (rec.).
- Nad Slovníkom cudzích slov. [Ivanová-Šalingová, M. — Maníková, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava 1979.] — In: Slovenská reč, 46, 1981, s. 114—122 (rec.).
- Zinkiewicz-Tomanek, B.: Struktura słowotwórcza przymiotników motywowanych wyrażeniem przyimkowym we współczesnym języku rosyjskim. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1978. — In: Slavica Slovaca, 16, 1981, s. 101—103 (ref.).
- Podnetná príručka z jazykovej kultúry. [Skvorcov, L. I.: Praviľno li my govorim po russki? Moskva 1980.] — In: Kultúra slova, 15, 1981, s. 311—313 (ref.).
- X. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky. — Slovenská reč, 46, 1981, s. 309—314 (správa o zasadani Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitete slavistov, konanom v dňoch 28.—30. 10. 1980 v Bratislave).

1982

- Lenín a jazyková kultúra v ZSSR. — Kultúra slova, 16, 1982, s. 321—326.
- Kto preloží vtip? — Smena na nedelu, 17 (35), 1982, č. 47, s. 1, 6 (spoluúčastník besedy J. Kamenistého s pracovníkmi Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV o slovenčine).
- Aktuálne o jazyku. [Horecký, J.: Spoločnosť a jazyk. Bratislava 1982.] — In: Nové slovo, 24, 1982, č. 51, s. 20—21 (ref.).
- Morfemna struktúra slova. Red. M. M. Peščak. Kyjiv 1979. — In: Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 193—195 (rec.).
- Studia Academica Slovaca. 10. Prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. Š. Ondruš. Bratislava 1981. — In: Slovenská reč, 47, 1982, s. 373—376 (rec.).

1983

- Slovackij jazyk. — In: Formirovanije slavjanskich literaturnych jazykov: teoretičeskije problemy. Sbornik obzorov. Red. F. M. Berezin a i. Moskva, INION AN SSSR 1983, s. 119—142.
- Smerom k spoločnosti. [Horecký, J.: Spoločnosť a jazyk. Bratislava 1982.] — In: Kultúra slova, 17, 1983, s. 52—55 (rec.). — Autorov referát o tej istej publikácii uverejnený v r. 1983: Spoločnosť a jazyk. — Večerník, 4. 2. 1983, s. 3.
- Ďalšia kniha o preklade. [Rybák, J.: Kapitoly o jazyku a prekladaní. Bratislava 1982.] — In: Kultúra slova, 17, 1983, s. 310—312 (rec.).
- Krčmová, M.: Běžně mluvený jazyk v Brně. Brno 1981. — In: Slovenská reč, 48, 1983, s. 251—253 (rec.).

1984

- Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1.—4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 107—116 (spoluautor-ka K. Buzássyová).
- Hovorovosť ako dynamický faktor. — Slovenská reč, 49, 1984 s. 65—73.
- Das Werk Samo Czambels in der Sprachsituation der Jahrhundertwende. — Zeitschrift für Slawistik, 29, 1984, s. 879—882.
- K prehodnocovaniu hovorovosti z hľadiska dynamiky súčasnej slovenčiny. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1.—4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 141—144.
- O tak nazývajemých interfiksach v slovacrom jazyke v sopostavlenii s russkim. — In: Sopostavitel-

- noje izučenje slovoobrazovanja slavianskích jazykov. Tezisy međunarodnogo simpoziuma (dekabr 1984 g.). Red. G. P. Neščimenko — Z. M. Volockaja. Moskva, Nauka 1984, s. 11—13.
- Užitočná pomôcka. [Krupa, V. — Genzor, J. — Drozdík, L.: Jazyky sveta. Bratislava 1983.] — In: Nové slovo, 26, 1984, č. 12, s. 15 (ref.).
- Aký slovník cudzích slov? [Klímeš, L.: Slovník cizích slov. Praha 1981. — 2. vyd. 1983.] — In: Slovenská reč, 49, 1984, s. 304—306 (rec.).
- Jazyk a štýl publicistiky. Zborník príspevkov z vedecko-praktickej konferencie o jazyku a štýle v tlači, rozhlase a televízii. Domov vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach 8.—9. apríla 1982. Red. J. Mistrik, Bratislava 1982. — In: Kultúra slova, 18, 1984, s. 366—368 (ref.).
- Vedecká konferencia o teoretických otázkach marxistickej jazykovedy. — Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 187—190 (správa o konferencii konanej v dňoch 21.—23. 11. 1983 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).
- Cesty rozvíjania marxistickej jazykovedy. — Zprávy ČSAV, 1984, č. 2, s. 26—27 (správa o konferencii o teoretických otázkach marxistickej jazykovedy, konanej v dňoch 21.—23. 11. 1983 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).
- IX. medzinárodný zjazd slavistov. — Jazykovedný časopis, 53, 1984, s. 69—73 (správa o zjazde konanom v dňoch 6.—14. 9. 1983 v Kyjeve; spoluautori V. Blanár, K. Buzássyová, J. Horecký, J. Oravec, J. Sabol).

1985

- Východiská morfémovej analýzy. (Morfematika. Slovtvorba.) 1. vyd. Bratislava, Veda 1985. 136 s. (spoluautorka K. Buzássyová).**
- Ref.: 1. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 96—98. — 2. Kubriakova, E. S.: Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Serija 6. Jazykoznanije. 3. 1986, s. 94—99. — 3. Skoumalová, Z.: Významný slovenský dvojtítul z oboru morfémovej a slovtvornej analýzy. — Slovo a slovesnosť, 47, 1986, s. 297—307. — 4. Straková, V.: Slavica, 55, 1986, s. 78—83. — 5. Baláž, G.: Slavica Slovaca, 22, 1987, s. 304—307. — 6. Krupa, V.: Slovenská reč, 52, 1987, s. 123—124. — 7. Kowalik, K.: Studia linguistica Polono — Slovaca. 1, Red. K. Rymut et al. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1988, s. 215—222.
- Vymedzenie tzv. interfixov z hľadiska kategórie forma — obsah. — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21.—23. novembra 1983). Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 153—157.**
- Slang v súčasnej jazykovej situácii. — In: Studia Academica Slovaca. 14. Prednášky XXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1985, s. 69—80.**
- Štyridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 129—167 (spoluautori K. Buzássyová, L. Dvonč, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočiš, M. Majtán, J. Mistrik, I. Ripka, E. Sekaninová).**
- Ideologické a odborné aspekty preberania slov. — Pravda, 30. 1. 1985, s. 5.
- Slang v súčasnej jazykovej situácii. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 4, s. 10—12 (tézy prednášky konanej dňa 21. 5. 1985 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Martincová, O.: Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha 1983. — In: Slovenská reč, 50, 1985, s. 370—373 (rec.).**
- XI. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky v Berlíne. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 54.—56 (správa o zasadani Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitete slavistov, konanom v dňoch 1.—4. 11. 1983 v Berlíne).
- Konferencia o česko-slovenských jazykových vzťahoch v období socialistického rozvoja (Štířin 16.—18. 10. 1984). — Slovenská reč, 50, 1985, s. 248—251 (správa).

1986

- Prognózovanie a jazykoveda. — *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 113—123, rus. res. s. 123.
- Spoločenské a lingvistické zdroje purizmu. — In: *Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17.—19. apríla 1985. Venované XVII. zjazdu KSČ.* Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 61—68.
- Jazyková politika a jazyková kultúra v socialistickej spoločnosti. — *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 3—9. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: *Slovenská reč*, 51, 1986, s. 135—142 (spoluautori J. Horecký, F. Kočíš, J. Kačala, K. Buzássyová).
- Zhrnutie a závery. — In: *Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17.—19. apríla 1985. Venované XVII. zjazdu KSČ.* Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 348—358 (spoluautori K. Buzássyová, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočíš).
- Kráf, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava 1984. — In: *Slovenská reč*, 51, 1986, s. 371—374 (rec.).
- Jiráček, J.: Adjektiva s internacionálnymi sufixálnymi morfy v súčasnej ruštině v porovnaní s češtinou. Brno 1984. — In: *Slavica Slovaca*, 21, 1986, s. 296—298 (rec.).
- Jubilant Viktor Krupa. — *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 172—173 (k 50. narodeninám).

1987

- Aktuálnosť a revolučnosť Októbra 1917. — *Jazykovedný časopis*, 38, 1987, s. 105—108, rus. res. s. 108.
- O tak nazývajemých interfixach v slovackom jazyke v sopostavení s ruskim. — In: *Sopostaviteľnoje izučenieje slovoobrazovanija slavianskich jazykov.* Red. G. P. Neščimenko. Moskva, Nauka 1987, s. 10—14.
- O vymedzení univerbizácie. — *Slovenská reč*, 52, 1987, s. 231—237, nem. res. s. 237.
- Slang ako dynamický faktor. — In: *Sborník přednášek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24.—27. ledna 1984.* Red. L. Klimeš. Pedagogická fakulta v Plzni 1987, s. 20—26.
- Moderná gramatika súčasnej poľštiny. — *Jazykovedný časopis*, 38, 1987, s. 151—171, rus. res. s. 171 (spoluautori S. Ondrejovič, K. Buzássyová).
- Semantičeskije i strukturnyje predposilki univerbizacii. — In: *Abstracts der Sektionvorträge und Rundtischgespräche. XVI. Internationaler Linguistenkongress. Berlin, 10.—15. August 1987.* Organisiert unter der Schirmherrschaft des CIPL. Herausgeberkomitee. Berlin, Mai, 1987 (parallelné angl. znenie), s. 68.
- Izvori Šturove kodifikacije slovačkog kniževnog jezika. — In: *Medjunarodni naučni skup Vuk Karadžić i njegovo delo u svome vremenu i danas. Rezimea.* (Paralelný franc. názov.) Beograd, Medjunarodni slavistički centar, filološki fakultet 1987, s. 12.
- Klymenko, N. F.: Slovtvorča struktura i semantika skladnych sliv u sučasnij ukrajinskij movi. Kyjiv 1984. — In: *Slavica Slovaca*, 22, 1987, s. 85—87 (rec.).
- Krátky, stručný, informativny. [Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. Bratislava 1987.] — In: *Nové slovo*, 29, 1987, č. 44, s. 14 (ref.).
- Jóna, E.: Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej. Bratislava 1985. — In: *Jazykovedný časopis*, 38, 1987, s. 91—92 (rec.).
- Životné jubileum sovietskej lingvistiky. — *Jazykovedný časopis*, 38, 1987, s. 189—190 (k 60. narodeninám E. S. Kubriakovovej).
- Jubilant Ivor Ripka. — *Jazykovedný časopis*, 38, 1987, s. 178—179 (k 50. narodeninám).

1988

- Razgovornosť kak dinamický faktor. Prel. G. A. Romanovová. — In: *Novoje v zarubežnoj lingvisti-*

ke. 20. Teorija literaturnogo jazyka v rabotach učonych ČSSR. Red. N. A. Kondrašov. Moskva, Progress 1988, s. 243—252.

Vzťahy slovenčiny a češtiny a ich výskum v novej etape. — Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 113—119, rus. res. s. 119.

Nové prístupy v opise slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 35, 1988/89, s. 97—100.

[Diskusný príspevok na seminári o koncepčných a organizačných otázkach komplexného (interdisciplinárneho) výskumu človeka, konanom v dňoch 28.—29. 6. 1988 v Malých Vozokanoch.] — In: Ku koncepčným a organizačným otázkam komplexného výskumu človeka. Red. D. Kováč. Bratislava, Ústav experimentálnej psychológie SAV 1988, s. 64—65.

O potrebe sociolingvistikého výskumu v slovenčine. — Zápisník slovenského jazykovedca, 7, 1988, č. 1, s. 3—5 (tézy prednášky konanej dňa 11. 11. 1987 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Aktuálne otázky interdisciplinárneho výskumu v spoločenských vedách. Red. J. Výrost. Košice 1986. — In: Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 87—89 (rec.).

Mistrič, J.: Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine. Bratislava 1985. — In: Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 92—93 (ref.).

Dielo Vuka Karadžiča za jeho života a dnes. — Slovenská reč, 53, 1988, s. 373—375 (správa o medzinárodnom sympóziu konanom 14.—20. 9. 1987 v Belehrade, Novom Sade a Tršiči [juhoslávial] pri príležitosti dvojtého výročia narodenia Vuka Stefanoviča Karadžiča).

Životné jubileum slovakistu L. N. Smirnova. — Slovenská reč, 53, 1988, s. 301—303 (k 60. narodeninám).

Redakčná činnosť

Jazykovedný časopis, 22, 1971 — 39, 1988 (člen red. rady, výkonný redaktor).

Pyramída, 4, 1974/75, č. 45 — 17, 1987/88, č. 204 (jazykový redaktor a lektor).

Spisovný jazyk a jazyková kultúra. Zborník štúdií sovietskych lingvistov. Bratislava, Veda 1978. 112 s. (výkonný redaktor).

Slovenská reč, 47, 1982 — 53, 1988 (člen red. rady).

Zostavil L. Dvonč

KONFERENCIA O JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCIÍ

Cieľom konferencie *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii*, ktorú v dňoch 23.—25. mája 1988 v Smoleniciach usporiadal Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, bolo uzavrieť výskum dynamiky slovnej zásoby slovenčiny a zistiť, ktoré výsledky môžu byť podnetom pre ďalšiu výskumnú tému, pre výskum jazykovej komunikácie na Slovensku. Prediskutovať ciele a metódy tohto výskumu bolo ďalším zámerom konferencie.

Pri hodnotení výskumu slovnej zásoby slovenčiny sa ukázalo, že tento výskum splnil vytýčený cieľ. Ako zdôvodnila vo svojom základnom referáte K. Buzássyová, podarilo sa ukázať, ktoré základné faktory podmieňujú pohyb v jednotlivých typoch pomenovaní, ale aj ktoré znaky sú charakteristické pre sémantické a štýlové procesy, pre súčasný vývin paradigmatických (menej syntagmatických) vzťahov v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny. Ukázalo sa, ako sa reálne prejavuje pohyb v slovnej zásobe, ako sa slovná zásoba reštrukturalizuje pôsobením takých charakteristických vlastností, ako je konkurenčnosť jednotlivých pomenovacích i slovotvorných typov, ako aj variantnosť a funkčná diferenciacia.

E. S. Kubriakovová (Institút jazykoznanija Moskva) venovala pozornosť dynamickým tendenciám pri jazykovej komunikácii predovšetkým v súvislosti so slovnou zásobou a tvorením slov. Osobitne si všimla dynamické tendencie v pomenovacej oblasti a poukázala predovšetkým na

tri z nich: prenikanie syntaxe do pomenovacích procesov (najmä tvorenie viacsovných pomenovaní), zvyšovanie podielu malých pomenovacích typov a zvyšovanie zložitosti v sémantickej štruktúre pomenovaní. Zdôraznila však, že jazyková komunikácia môže byť úspešná, len ak sa zachováva **vyváženosť** medzi stálymi a menlivými prvkami a ak sa zachovávajú formy spoločné jazykovému spoločenstvu.

Typy neologizačných procesov a ich prejavy v jednotlivých štýlových oblastiach skúmala O. Martinová. Pozorovala inovácie štýlových prostriedkov a variantnosť medzi štýlmi a štýlovými vrstvami. Konštatovala, že často prenikajú profesionálne výrazové prostriedky do publicistického vyjadrovania. — Z iného hľadiska pozoroval dynamiku J. Findra. Porovnával posuny v stylistickom hodnotení slov v Slovníku slovenského jazyka a v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Zistil prejavy stability i prejavy narušovania stability, konštatoval silnejúce napätie medzi normou a úzom, medzi syntagmatickou a paradigmatickou osou. Zdôraznil, že nové javy si hľadajú primerané miesto v systéme.

V. N. Telijová (Institút jazykoznanija Moskva) venovala pozornosť expresívnym pomenovaniám a predložila ich model, v ktorom sa vo vzájomnej súvislosti uplatňujú prvky gramatické, opisné, hodnotiace a motivačné, ale aj emocionálne a stylistické. — M. Nábělková upozornila na vysoké funkčné zaťaženie adjektív, vyplývajúce z konkurenčných vzťahov k atributívnym pádom. Ide o expanziu vzťahových adjektív v súčasnej slovenčine, ktorej dôsledky sa prejavujú aj v prekonávaní obmedzení pri odvodzovaní adjektív.

V oblasti jazykovej komunikácie boli referáty a diskusie zamerané na tri základné okruhy: objekt skúmania, komunikačné procesy a komunikačný priestor.

Za základný objekt pri skúmaní jazykovej komunikácie J. Horecký označil komunikačnú kompetenciu. Vymedzil ju ako interiorizovaný a socializovaný systém verbálneho správania, uložený v jazykovom vedomí hovoriaceho i počúvajúceho. Jazykové vedomie preto tvorí ďalší objekt výskumu. Treba skúmať predovšetkým obsah jazykového vedomia, ktoré možno modelovať ako banku dát, t. j. ako súhrn údajov — pomenovaní a operačnú jednotku — gramatiku, v ktorej sú pravidlá na manipulovanie s pomenovaniami. V jazykovom vedomí sú isté neuraľgické body, v ktorých sa prejavuje kolísanie, variantnosť, často ako zárodok nového vývinu.

Do jazykovej komunikácie (resp. do jazykového vedomia) patrí podľa J. Dolníka aj hodnotiacia zložka, t. j. schopnosť vyjadrovať svoje postoje k jednotlivým jazykovým prostriedkom i komunikačným procesom. Jazykovú komunikáciu možno hodnotiť z hľadiska adekvátnosti (podľa stupňa možnosti rekonštruovať zamýšľanú štruktúru textu), úspešnosti (podľa dosiahnutého stupňa zmeny v myslení recipienta) a efektívnosti (podľa miery premietnutia záujmu recipienta do cieľa komunikácie).

Ďalším základným objektom výskumu je komunikačná udalosť. Podľa koncepcie pracovnej skupiny v Ústave pre český jazyk ČSAV, ktorú predložila J. Hoffmannová, komunikačná udalosť má tri dimenzie: subjektovo-objektovú, pragmatickú a tematicko-obsahovú. Tieto dimenzie však nemožno izolovať, ani chápať lineárne. Preto treba konštruovať model komunikačnej udalosti v podobe poznávacej procedúry, ktorá zachycuje priebeh komunikačnej udalosti (produkcii i recepciu textu), ale aj stavbu textu. Ďalej treba venovať pozornosť efektu, téme a zmyslu komunikačnej udalosti. Nevyhnutná je aj typologizácia komunikačných udalostí.

O. Müllerová oboznámila prítomných s výsledkami, ale aj problémami systematického výskumu ústnej komunikácie, ako je napr. získavanie materiálu a jeho spracúvanie. — J. Skácel rozviedol problematiku skúmania radiacích rečových aktov: vzťah jazyka a radiacích spoločenských procesov, typologizáciu radiacích aktov s dôrazom na ich jazykovú stránku, možné aplikácie výsledkov pri automatizácii riadenia. — P. Gavora referoval o metódach a výsledkoch skúmania pedagogickej komunikácie ako dialogickej komunikácie s prevahou otázok na strane učiteľa a odpovedí na strane žiaka. — J. Muránsky zhodnotil výsledky (najmä svoje) výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny, ktorý prebiehal podľa koncepcie E. Paulinyho.

Podrobne sa osvetľovala problematika komunikačného priestoru. J. Kořenský ho definoval ako prvok nadradený nad komunikačné sféry. Iní autori namiesto tohto pojmu používali pojem komunikačná oblasť — ako nadradený situácii — a v jej rámci pojem komunikačná udalosť (O. Müllerová). Pevné miesto v tomto okruhu problémov má pojem komunikačnej sféry. Podrobne ho analyzoval J. Bosák. Vyčlenil dve základné sféry: sféru verejného celospoločenského styku a bežného styku, a to na základe kritéria oficiálnosti a verejnosti. V komunikačnej sfére verejného styku podľa tém vymedzil ďalej tieto okruhy: hospodárska, spoločenská, politická a organizačná činnosť; masová informácia a propaganda; veda a popularizácia vedy; organizovaná výuka; umelecká literatúra; estetické pôsobenie (divadlo, film, časť televízie a rozhlasu a i.).

Do okruhu komunikačného priestoru treba však zahrnúť aj problematiku teritoriálneho i sociálneho rozloženia komunikačných procesov. I. Řipka v tejto súvislosti upozornil na skúsenosti z výskumu nárečí a poukázal na potrebu využívať sociolingvistické metódy v dialektológii. — J. Chloupek vymedzil typické vlastnosti profesijnej reči a zdôraznil jej rýchle prenikanie do publicistického vyjadrovania i silnejúce tendencie k spisovnosti. — J. Hubáček referoval o svojich výsledkoch pri skúmaní funkcie slangu v komunikácii. Upozornil najmä na také vlastnosti slangu, ako je rozšírenosť, výrazná neukončenosť a motivovanosť. — P. Oďaloš charakterizoval slangové prvky vo vyjadrovaní narkomanov.

M. Krčmová zdôraznila potrebu skúmať prvky hovorených prejavov ako súhrn idiolektov. — V. Budovičová žiadala venovať pozornosť jazykovej komunikácii v kontakte češtiny a slovenčiny. — D. Slančová referovala o svojom výskume postojov k jazyku na území mesta Prešova. — V. Straková vysvetlila pojem komunikačný deficit.

Viaceri referenti sa dotkli problematiky normy. J. Šikra zhrnul doterajšie názory a na príkladoch zo slovnej zásoby zdôvodnil rozdiely v norme vo vzťahu k jazyku a k reči. Poukázal aj na vzťah normy k vedomiu (individuálnemu i spoločenskému). Dospel k vymedzeniu normy ako súhrnu pravidiel na používanie jazykových prostriedkov. — J. Kořenský nastolil požiadavku, podľa ktorej by norma mala byť základným konceptom pri výklade jazykových prejavov pomocou jednotiek jazyka i reči. — K. Buzássyová charakterizovala predovšetkým komunikačné normy protikladmi uzavretosť — otvorenosť, statickosť — dynamickosť a stav — fungovanie systému. — J. Bosák zdôvodnil potrebu skúmať komunikačné normy. — R. Brabcová sledovala vytváranie normy v bežnom jazyku.

V prevažnej väčšine referátov sa popri základnej problematike naznačili aj isté bádateľské postupy, pričom nechýbali ani mierne skeptické hlasy. Celkove kladný prístup k nastolenej problematike bol zdôraznený nielen referátmi a diskusnými príspevkami, ale aj aktívnou účasťou pracovníkov všetkých akademických i vysokoškolských jazykovedných (častočne aj nejazykovedných) pracovísk. Pozoruhodná a sľubná bola najmä účasť mladých vedeckých pracovníkov a tvorivá diskusia i atmosféra konferencie. Materiály z konferencie vyjdú v samostatnom zborníku.

J. Horecký

SIDOROV, J. V.: *PROBLEMY REČEVOJ SISTEMNOSTI*. Moskva, Nauka 1987. 138 s.

Metodologický princíp, ktorý uplatnil J. V. Sidorov pri skúmaní reči, nazval systémovo-činnostným. Tento princíp kladie proti deskriptívnemu a štruktúrno-fenomenologickému prístupu, ktorý sa výrazne prejavuje v prácach v oblasti lingvistiky textu (systémovosť textu sa tu považuje za následok systémovosti jazyka, resp. za výsledok integrácie textových jednotiek rozličných úrovní). Systémovo-činnostný princíp zahŕňa osvedčené stránky týchto prístupov a súčasne ich prekonáva s cieľom odhalenia najvšobecnejších zákonitostí organizácie a fungovania reči. Tento princíp sa

zakladá na predstave, že reč má povahu systémovo organizovanej činnosti. Je zrejme, že táto predstava vyplýva zo spojenia teórie rečovej činnosti so všeobecnou teóriou systému.

Autor sa usiluje cielavedome odhaliť vlastnosti rečovej komunikácie ako systému: vyčleňuje jej komponenty a určuje jej štruktúru, osvetľuje jej funkčný aspekt, aj jej procesualnú stránku a poukazuje na jej protirečivosť, pričom vysvetľuje, ako sa v rečovej komunikácii prejavujú dialektické zákony boja protikladov a negácie negácie. Prvotná komunikačná činnosť (činnosť vysielateľa), text (rečový produkt) a druhotná komunikačná činnosť tvoria podsystémy rečovej komunikácie. Nie je celkom jasné vymedzenie štruktúry tohto systému, keď J. V. Sidorov tvrdí, že spôsob vzájomného pôsobenia podsystémov, čo sa prejavuje ako vzťah tvorenia reči a jej zmyslového vnímania, je len momentom podstatnejšej štruktúry, totiž štruktúry sociálnej interakcie komunikantov. Podčiarkuje sa, že štruktúra aktu komunikačnej činnosti (súhrnu rečových prejavov) je predovšetkým štruktúra tejto interakcie. Autor ju chápe ako všeobecnosystémový funkčný vzťah, ktorý usúvzťažňuje podsystémy. Otázka je, či sa včlenenosť aktu komunikačnej činnosti do sociálnej interakcie dá interpretovať ako vzťah medzi podstatnejšou a menej podstatnou štruktúrou. V pozadí tejto interpretácie je poznanie, že kým akt rečovej komunikácie ako funkčný systém je podriadený sociálnej interakcii (je podsystémom sociálnej činnosti, jeho funkcia spočíva v organizácii sociálnej interakcie), ako fungujúci systém sa prejavuje ako cielavedomé vzájomné zviazanie komunikačných činností účastníkov komunikácie.

Z procesualného hľadiska sa akt rečovej komunikácie prezentuje ako zmena stavu systému, t. j. ako transformácia jedného podsystému na iný subsystém. Prvotná komunikačná činnosť, text a druhotná komunikačná činnosť sa zamieňajú ako stavy systému komunikácie. Dodávame, že s týmto procesom je spätá zmena stavu jazyka, ktorú v našej koncepcii zachytávame ako prechod od individuálne virtuálneho jazyka k realizovanému jazyku prostredníctvom kolektívne virtuálneho jazyka (východiskom je postulovaný JAZYK ako systém). Zámena stavu systému sa realizuje ako „prevrátenie formy“ systému, podkladom čoho je to, že podsystémy nemajú rovnorodý substrát: kým substrátom textu sú predmetné znaky, substrát komunikačnej činnosti tvoria rečovo-myšlienkové procesy a operácie. Proces zmeny stavu aktu rečovej komunikácie možno chápať ako popretie predchádzajúceho stavu pri zachovaní kontinuity stavov, všeobecného systémotvorného vzťahu (vzťahu vzájomného pôsobenia a výmeny komunikačných činností). Komunikačný proces sa ukazuje ako dialektický proces negácie. Podľa očakávania potom autor zobrazuje systém aktu rečovej komunikácie ako jednotu protikladov. Ide o jednotu, v ktorej sa na jednej strane komunikatívne činnosti vzájomne predpokladajú a súčasne popierajú a na druhej strane komunikačné činnosti vo vzťahu k textu tvoria momenty dialektickej protirečivosti.

Osobitnú kapitolu venuje J. V. Sidorov textu ako ústrednému článku komunikácie. Pretože text je prevrátenou, predmetno-znakovou formou aktu rečovej komunikácie v jednote s prvotnou a druhotnou komunikatívnou činnosťou, predstavuje znakový model oboch komunikačných činností. Autor hovorí o systémovo-činnostnom základe alebo o systémovom obsahu textu, ktorý vymedzuje ako predmetno-znakový model abstraktne spojených komunikačných činností. Systémový obsah tvorí jednu stránku systémovo-činnostnej podstaty textu, kým druhou stránkou je komunikatívnosť, ktorá stelesňuje dynamický princíp organizácie základu textu. Komunikatívnosť sa chápe ako globálna, integrálna kvalitatívna určenosť textu ako stavu — negácie predurčenej na následnú negáciu. Prejavuje sa v tom, že text je efektívny predmetno-znakový základ rozvinutia komunikácie do úplného, trojčlenného systému, čím sa zabezpečuje úspešnosť sociálnej interakcie. Komunikatívnosť je na vrchole hierarchického systému kvalitatívnych vlastností (kategórií) textu a jej sú podriadené systémové (regulatívnosť, informatívnosť, štruktúrnosť a pod.), funkčné (analytickosť, resp. syntetickosť, jednoduchosť, resp. zložitosť, všeobecnosť, resp. konkrétnosť a pod.) a jazykové (predikatívnosť, nominatívny, modálnosť a pod.) vlastnosti. Ide o jeden z prvých pokusov o zobrazenie textových kategórií ako systému. Treba konštatovať, že tu ide o náčrt jedného z možných obrazov sústavy textových kategórií. Závažné je však to, že sa v komunikatívnosti našla

kategória (vlastne superkategória), ktorá určuje kvalitatívne vlastnosti textu, lebo je imanentnou vlastnosťou textu v dôsledku jeho zaradenosti do systému rečovej komunikácie, takže ostatné vlastnosti (kategórie) sú jej logicky podriadené. Komunikatívnosť je jednou stránkou „hĺbkovej“ podstaty textu, ďalšími jej momentmi sú dialektická protirečivosť (protiklad predmetnej znakovosti a činnosti textu) a funkčná určenosť (text ako inštrument organizácie sociálnej interakcie).

Systémovosť textu autor odvodzuje zo systémovosti rečovej komunikácie. Text chápe ako komunikačne podmienený systém a systémovo-komunikačný (činnosťný) prístup uplatňuje aj pri určovaní jeho podsystémov a elementov. Systémovosť textu zobrazuje ako hierarchiu troch úrovní (úroveň systému, podsystému a elementu) a každú úroveň charakterizuje vo funkčnom, činnosťno-modelovom, cieľovom, komponentovom a štruktúrnom aspekte, pričom vzťahy medzi úrovňami vnútri aspektov sa realizujú v rámci relácie celku a časti; napr. v komponentovom aspekte trom úrovňami zodpovedajú text, subtext a elementárna výpoveď a v činnosťno-modelovom aspekte im zodpovedajú spojený model komunikačnej činnosti, časť modelu (spojený model skupiny komunikačných procesov alebo jednotlivý proces) a spojený model elementárneho komunikačného procesu. Systémovo-činnosťný prístup k stavbe textu sa prezentuje ako metodologický základ jej lingvistickej analýzy.

Pri lingvistickej analýze textu treba vychádzať z toho, že kategórie textu možno skúmať ako vzájomne späté a podstatné príznaky jeho komunikačne motivovanej systémovosti. Obsah kategórií sa vyvodzuje z nevyhnutnej vzájomnej spätosti komunikačných činností (prvotnej a druhotnej). Pri takomto chápaní textových kategórií skúmanie jazykových prostriedkov, ktoré ich stelesňujú v konkrétnom type textu, nadobúda komunikačno-deterministickú orientáciu. Takto orientované skúmanie jazykových prostriedkov sa opiera o poznatok, že použitie jazykových prostriedkov nie je síce jednoznačne predurčené, ale nie je ani zbavené istej predurčenosti. Na jednej strane ich použitie nie je jednoznačne predurčené následkom pôsobenia rôznorodých faktorov, ktoré vplyvajú na reč, ako aj jestvovania synonymných prostriedkov. Na druhej strane istá predurčenosť ich použitia je podmienená celým radom zákazov, a to systémovo-jazykových, ktoré sú späté s konvenčnými spôsobmi rečového vyjadrovania istého obsahu (tieto spôsoby majú isté hranice), situačných, ktoré obmedzujú repertoár jazykových prostriedkov v istých situáciách, žánrových atď. To znamená, že pre každú pozíciu v textovom modeli spojených činností je k dispozícii isté spektrum možných jazykových prostriedkov, ktoré možno použiť v týchto pozíciách v rámci textovej komunikatívnosti. Jednou z hlavných úloh komunikatívne orientovanej lingvistiky je vymedzenie týchto spektier a opísanie ich komponentov. V rámci tejto lingvistiky sa môže rozvinúť komunikatívna gramatika, ktorá sa založí na téze, že odhalenie podstaty vety súvisí s otázkou, akú úlohu hrajú jej rozličné štruktúrno-sémantické typy v rečovej komunikácii.

Z uvedeného prehľadu o knihe J. V. Sidorova vyplýva, že jej hodnota spočíva v tom, že: 1. objasnil systémovo-činnosťný prístup k skúmaniu rečovej komunikácie ako perspektívnu metodologickú koncepciu skúmania tohto javu; 2. načrtnol všeobecné teoretické základy systémovej koncepcie textu; 3. naznačil jednu z možných ciest ku komunikatívne orientovanej lingvistike. Podľa nášho názoru vytýčená metodologická koncepcia je spofahlivým návodom na vniknutie do podstaty rečovej komunikácie.

J. Dolník

KULIJEV, G. G.: *METAFORA I NAUČNOJE POZNANIJE*. Baku, Ela 1987. 156 s.

Názov Kulijevej monografie *Metafora a vedecké poznanie* sa môže zdať paradoxný — metafora ako obrazné pomenovanie predmetu alebo javu vystupuje vo vedeckej reflexii skôr v opozícii, než vo vzťahu komplementárnosti. Vzbudzuje totiž vo vedomí predstavy o predmetnej skutočnosti

v prenesenom význame, jej obrazné vyjadrenie je založené na podobnosti a porovnávaní rozličných znakov, vlastností, podôb a pod. Preto sa priraduje spravidla k poetike, beletristickej literatúre, humanitným vedám. Jazyk vedeckého poznania sa však od svojho začiatku usiluje o významovú jednoznačnosť, nekonfúznosť, o maximálne eliminovanie vágnosti z výrazového aparátu. Akú má funkciu metafora vo vedeckom poznaní? V rozuzlení tejto zdanlivej dilemy G. G. Kulijev hľadá racionálne jadro svojej práce.

Monografia sa tematicky člení na dve kapitoly: 1. *Verbalizácia nového poznatku* (s. 5—47); 2. *Proces verbalizácie — základné fázy metaforizácie jazyka vedy* (s. 57—140). V jednotlivých častiach týchto kapitol sa s filozofickým nadhľadom rozvíja problematika verbalizácie (ako pojmu aj ako vedeckého problému), tvorivého statusu verbalizácie, jazyka a myslenia (slovo a myšlienka), jazyka vedy v aspekte problematiky verbalizácie, vzťahu nového poznatku a jazyka. V druhej kapitole sa akcentujú psycholingvistické, psychosociálne a filozofické (tie sú dominantné) hľadiská: reflex na nové (rus. novizna) ako jav kognitívneho šoku, čo je metafora, hľadanie metafor, osobnosť vedca a metafora, metafora — jazyk novoty a nemoty, metaforický jazyk vedy. Tento myšlienkový záber rámcuje úvod (s. 3—5) a záverečná kapitola *Renesancia metafor* (s. 141—148) s citovanou bibliografiou (217 položiek). ňou autor poskytuje fundovaný prehľad o danej problematike v sovietskej literatúre a sčasti aj v anglickej.

Podstatnú časť monografie tvoria výsledky autorovho skúmania zvláštnych prípadov metaforizácie v rôznych oblastiach tvorivej činnosti (vedy, najmä fyziky, poézie, mytológie). Metaforizáciu G. G. Kulijev chápe ako počiatkové štádium verbalizácie. Výraz verbalizácia vznikol koncom 19. storočia a pôvodne bol motivovaný požiadavkou vysvetliť jazykovú patológiu mozgu (afáziu). V lingvistike tomuto pojmu zodpovedá proces utvorenia nového slova na označenie (pomenovanie) predmetnej skutočnosti. V tomto zmysle výraz verbalizácia používa aj G. G. Kulijev. V jeho argumentácii „utvorenie nového slova vo vede alebo použitie starého slova v novom kontexte vždy zodpovedá istým potrebám logiky rozvoja vedeckého poznania“ (s. 9). A ďalej zhodne so Z. Weberom konštatuje, že „bez schopnosti k verbalizácii človek nemôže existovať“, že „pocíťte silný nepokoj, kým nevyjadří myšlienku slovami, kým jej nedá jazykový tvar, jazykovú formu“ (s. 10). Túto schopnosť G. G. Kulijev dáva do súvislosti s tvorivou činnosťou a s poznaním, ktoré hodnotí ako výsledok tvorivej činnosti, a poznatok ako verbalizovanú formu intersubjektívnej informácie.

Nová informácia dostáva status vedeckého poznatku a zodpovedá všeobecne prijatým kritériám vedeckosti len na úrovni verbalizácie. Verbalizácia je heuristický proces, v ktorom možno vyčleniť niekoľko štádií. Počiatkové štádium tohto procesu tvorí postihnutie nového (rus. novizna). Následné štádium charakterizuje moment prekvapenia (šoku), ktoré sa prejavuje mlčaním, nemotou. Tento stav (mlčania, nemoty) autor analyzuje hlbšie v súvislosti s jeho využívaním v istých spoločenských a religióznych učeniach ako súčasť intelektuálneho správania a podmienky postihnutia pravdy. Po tomto štádiu nastupuje metaforizácia ako počiatková fáza verbalizácie zameraná viac na názornosť, než na význam. Metaforizácia vo vedeckom poznaní podľa G. G. Kulijeva je „kolaps“ významu, je „jazykom nového poznatku, objavu“ (novizny). Sila metafory je v tvorení nového, ktoré môže byť vyslovené len metaforicky; fenomén „novoty“ je vlastný každej metafore; metaforizácia je nevyhnutná procedúra osvojenia principiálne novej informácie, preto niet „triviálnych“ metafor, ale môžu byť metafory „mŕtve“, ktoré nenašli svoj kontext, svoje „socium“. Ak by jazyk nemal túto vlastnosť (metaforizácie), autor sa domnieva, že prekonanie nemoty, mlčania (stavu šoku z objavenia nového) by bolo veľmi problematické. Ba tvrdí, že aj sám vývin jazyka nie je mysliteľný bez možnosti prejavovania sa jeho funkcií v metaforickom režime. Z uvedeného autorovi vyplýva, že „celá história jazykovedy je históriou permanentného záujmu o fenomén metafor“ (s. 81).

Problematika metaforizácie ako obrazného pomenovania v jazyku sa traktuje už od čias Aristotela. Výrazný nástup metaforizácie vo vedeckom poznaní G. G. Kulijev dáva do súvislosti s „krízou názornosti“ v jazyku vedy, s pokusmi o nové spôsoby „modelovania“ nových poznatkov pomocou metafor; súčasť renesancie metafor vo vedeckom poznaní vidí v úsilí uviesť do

metodológii vedy nové prvky. Metaforický jazyk vedy hodnotí ako dôležitý názorný prostriedok v komunikácii, ktorý má tiež poznávaciu funkciu. Poznávacia funkcia metafory je v analógii znakov, v porovnaní vlastností javov, v ich podobnosti alebo zhodnosti, teda v pojmovom aparáte, s akým pracuje aj jazyk vedy. Metaforickosť podľa autorovho výkladu je dôležitým „parametrom“ verbalizácie nového v poznaní. Metafora vo vedeckom poznaní nemá len funkciu obrazného pomenovania, resp. iba čisto expresívnu funkciu, ale má predovšetkým kognitívnu funkciu, je prostriedkom interpretácie intersubjektívnej informácie, jej vysvetlenia, verbalizácie a transformácie do komunikatívneho jazyka.

V monografii sa uvádzajú viaceré koncepcie metafory (okrem lingvistickej koncepcie ako dominantnej aj viaceré filozofické a poetické koncepcie). Metafore priznáva autor viaceré funkcie (okrem už spomenutej kognitívnej a obraznej má metafora funkciu expresívnu, emotívnu, mytologickú, opisnú, generalizujúcu); všetky chápe ako „projekcie“ kontextu s komunikatívnym zámerom. Pre pochopenie metafory je dôležitý kontext, pretože mimo kontextu je podľa autora metafora nemysliteľná. Funkcie metafory G. G. Kulijev stotožňuje s jazykovými funkciami.

Osobitnú pozornosť si v monografii zasluhuje analýza štruktúry metafory a metaforického jazyka vedy. Štruktúru metafory dáva autor do súvislosti s genézou a chápaním (interpretáciou) metafory. Výskum genézy metafory a metaforického jazyka vedy potvrdil, že metafora vo vede vzniká v dôsledku viacerých faktorov: každý človek, každá veda a každá epocha majú „svoj“ jazyk a táto „svoja“ jazyková intencia dáva metafore nielen „život“, ale aj čosi z vedeckej tradície, zo všeobecne prijatých noriem kultúry. Vznik metafory vo vede znamená podľa autora „zvrät“ v poznaní nového, sprevádzaný paradoxnými situáciami od údivu cez obrazotvornosť k informácii. V tejto súvislosti G. G. Kulijev parafrázuje Wittgensteinov výrok, že v kvapke metafory sa kondenzuje celý oblak informácií (s. 119).

Metaforizácia vo svojich jednotlivých fázach, ako už bolo spomenuté, je počiatočné štádium verbalizácie intersubjektívneho poznatku, novej informácie. Okrem verbalizovanej formy informácie, sú, pravda, aj iné spôsoby jej reprezentácie (formálnologický spôsob, matematický jazyk); dichotómia týchto foriem nie je však v opozícii, ale — ako sa uvádza v monografii — verbálny obsahový a neverbálny formálny modus sú navzájom vo vzťahu komplementárnosti.

G. G. Kulijev konštatuje, že metaforický jazyk vedy je konečný produkt verbalizácie asociatívnych kombinácií a zretiazenia nového s inými objektmi podľa analógie príznakov, že verbalizácia je relatívne samostatná funkcia mozgu a patrí medzi neuvedomované (rus. neosoznavajemyje) javy, že uvedomenie si fundamentálneho statusu verbalizácie predstavuje pre mozgovú činnosť neuveriteľne zložitú úlohu, že v poruche tejto funkcie sa odrážajú rôzne formy patológie (mozgu — B. Š.); metaforický jazyk vedy je podľa slov autora „kaskáda“ metafor približujúcich „nové“ v tvorivej činnosti človeka. Jej dominantnou zložkou je verbalizácia, lebo ňou dostáva intersubjektívna informácia status objektivnosti a komunikatívnosti.

V záverečnej časti autor zhŕňa výsledky analýzy, uvádza viacero argumentov osvetľujúcich opodstatnenosť skúmania metafory vo vedeckom poznaní; robí to na základe širokej konfrontácie názorov, z ktorých pozná, že riešená problematika je iba na začiatku metodologickej rozpracovanosti, že prináša dosť otvorených, diskutovaných, ale aj diskutabilných otázok (človek a stroj, strojové spracovanie metaforického jazyka vedy a iné), čo však neuberá na vedeckej hodnote obsahu práce a čo je v súlade aj s podstatou vedeckého poznávania. Monografia G. G. Kulijeva iste zaujme filozofov, jazykovedcov, psychológov a všetkých tvorivých pracovníkov, ktorým je určená.

B. Švihranová

D. A. Cruse uplatňuje v svojej monografii o lexikálnej sémantike, ako sám uvádza, deskriptívny prístup bez snahy o určitý formalizovaný rámec opisu. Ide o tzv. kontextový prístup, t. j. sémantické vlastnosti lexikálnej jednotky sa plne uplatňujú v jej aktuálnych a potenciálnych kontextoch.

V dvanástich kapitolách sa systematicky analyzujú vzťahy lexikálnych jednotiek. Autor postupuje od základných, všeobecnejších problémov (napr. rozlíšenie gramatických a sémantických vlastností) k špecifickým problémom súvisiacim s paradigmatickými vzťahmi v slovnej zásobe.

Autor rozlišuje viacero druhov sémantických príznakov (semantic traits) podľa stupňa ich nevyhnutnosti: kritériálne, očakávané, možné, neočakávané, neprijateľné (vylúčené) sémantické príznaky. Napríklad „zvíra“ je kritériálnym príznakom pre slovo *pes*, pretože z vety *To je pes* vyplýva, že ide o zviera; „ryba“ predstavuje na druhej strane neprijateľný (excluded) príznak pre toto slovo. Pri určení ďalších druhov príznakov (očakávaných, možných, neočakávaných) sa používa test so spojkou *ale* („but-test“). Ide často o potenciálne príznaky, ktoré netvoria lexikálny význam, ale patria do obsahu lexikálnej jednotky (do jej kognitívnej potencie): príznak „môže brechať“ ako tzv. očakávaný, ale nie kritériálny príznak. Pravda, vylúčenie niektorých sémantických príznakov môže vzbudiť pochybnosti. Z uvedenej vety *To je pes* podľa autora nutne nevyplýva, že „má štyri nohy“, preto túto vlastnosť neurčuje ako kritériálny príznak, hovorí len o očakávanom, ale pritom kanonickom (typickom) príznaku. Nazdávame sa, že tzv. kanonické príznaky sa z hľadiska svojej nevyhnutnosti približujú ku kritériálnym príznakom.

Termínom sémantická zložka (semantic constituent) autor označuje ktorúkoľvek zložku vety nesúcu určitý význam. Pri sémantickej zložke ide okrem významu aj o jej formálnu stránku, o celok význam a forma. Okrem sémantických zložiek pozostávajúcich z viacerých prvkov (napr. *on the mat*), ktoré môžu byť konštituujúcou časťou vety (*The cat sat on the mat.*), sa uvádzajú aj minimálne sémantické zložky, ktoré nemožno ďalej rozčleniť (*on, the, mat*). Otázne je však začlenenie niektorých slovotvorných a tvarotvorných prostriedkov medzi sémantické zložky (napr. *in-* v slovách *inhale, inconspicuous*; *-s, en* ako plurálové koncovky v slovách *cows, oxen*). Na jednu úroveň („sémantickej konštituencie“) sa tak dostávajú jednotky rôznych rovin (lexikálno-sémantickej, slovotvornej a morfológickej). Pravda, nejde o to, žeby slovotvorné a morfológické prostriedky nemali svoju sémantiku, ale o užitočnosť takéhoto rozšíreného chápania sémantických zložiek z hľadiska samotnej lexikálnej sémantiky.

D. A. Cruse oprávnenne považuje za potrebné pracovať s dvoma základnými lexikálnymi prvkami — lexémami a lexikálnymi jednotkami — pričom lexéma predstavuje zväzok významovo spätých lexikálnych jednotiek, lexikálnu jednotku tvorí jeden význam a lexikálna forma. V popredí záujmu autora je lexikálna jednotka. Pri definovaní lexikálnej jednotky by sa žiadalo upozorniť aj na iných autorov, ktorí chápu základnú lexikálnu jednotku podobne, hoci ju označujú iným termínom (zo západných lingvistov napr. B. Pottier, ktorý používa termín „lexia“).

Význam lexikálnej jednotky môže byť modulovaný; ide o zmenu statusu sémantických príznakov z hľadiska ich nevyhnutnosti — o ich vyzdvihnutie a potlačenie (promotion, demotion) a o „upopredenie“ a „upožadenie“ (highlighting, backgrounding) sémantických príznakov. Kým pri modulácii ide o sémantickú variáciu v rámci jedného významu v rozdielnych kontextoch zdôrazňovaním určitých sémantických príznakov, pri kontextovom výbere ide o aktiváciu rozdielnych významov viacvýznamových slovných tvarov prostredníctvom rôznych kontextov. Nie všetky interpretácie zmien lexikálneho významu sú však vždy dosť presvedčivé. Napr. pri modulácii „upopredením“ (highlighting) sa uvádzajú vety (s. 53) *We can't afford that car. The car crushed Arthur's foot.* Autor hovorí o upopredení sémantických príznakov lexikálnej jednotky „car“: „cena auta“ v prvej vete, „váha auta“ v druhej vete. Nezmieňuje sa však o celkovej sémantike vety a hlavne o význame slovíec (*afford, crush* — „dovoliť si“, „rozmliaždiť“), ktorý bezprostrednejšie zahŕňa, resp. implikuje uvedené sémantické príznaky „cena“, „váha“.

Podstatnú časť recenzovanej knihy tvorí analýza paradigmatických vzťahov lexikálnych jednotiek. Menej pozornosti sa venuje syntagmatickým vzťahom. Paradigmatické lexikálne zoskupenie (configurations), ktoré sa v iných koncepciách označujú ako lexikálne polia, rozdeľuje autor na hierarchie, proporčné série, opozitá (dublety) a zhľuky (clusters). Základným vzťahom hierarchických zoskupení je vertikálne vzťah dominantnosti, horizontálne vzťah rozdielnosti. Tieto zoskupenia sa členia ďalej na rozvetvené (branching) a nerozvetvené (non-branching) hierarchie. Medzi rozvetvené hierarchie patria taxonomické a meronomické zoskupenia. Pri taxonomických zoskupeniach (taxonomies) sa používajú tri základné pojmy/termíny: taxonymia — na označenie významového vzťahu dominantnosti v tomto zoskupení; taxonómia — samotné lexikálne zoskupenie založené na vzťahu taxonymie, taxonymá — lexikálne prostriedky tvoriace taxonomické zoskupenia. Významový vzťah taxonymie predstavuje druh hyponymie. Samotné taxonymá určitého lexikálneho prostriedku sa charakterizujú ako podskupina hyponým tohto prostriedku. Obidva pojmy (taxonymá a hyponymá) sa do istej miery prekrývajú.

Druhý typ rozvetvenej hierarchie tvoria meronomické zoskupenia (meronomies). Ich základom je sémantický vzťah medzi lexikálnymi jednotkami označujúcimi časti a lexikálnou jednotkou označujúcou zodpovedajúci celok (napr. telo a pomenovania jeho časti). Tento sémantický vzťah medzi časťami a celkom sa označuje ako meronymia. Rozdiel medzi meronomickými a taxonomickými zoskupeniami je hlavne v ich vzťahu k mimojazykovej skutočnosti. Lexikálne jednotky v oboch typoch zoskupení pomenávajú určité triedy entít. Triedy entít označované taxonomickými prostriedkami sú viac alebo menej izomorfné s lexikálnou hierarchiou (*hudobný nástroj — sláčiky — husle, čelo*); triedy entít označované prostriedkami meronomických zoskupení (*časti tela — nohy, hlava, prsty a i.*) nie sú hierarchicky usúvzťažnené.

Medzi nerozvetvené hierarchie D. A. Cruse zaraďuje reťazce predstavujúce čisté lineárne usporiadanie (*plece, rameno, lakeť, predlaktie, zápästie, ruka*) a ich podtyp „špirály“ (helices), ktoré majú zmiešané lineárno-cyklické usporiadanie (napr. časti dňa — *ráno, dopoludnie, poľudnie, popoludnie, večer, noc*). Pri niektorých uvádzaných reťazcoch a špirálach možno však pochybovať o vhodnosti ich začlenenia do hierarchických paradigmatických zoskupení: keďže sa pri nich neuplatňuje vzťah dominantnosti, možno hovoriť len o uplatnení vzťahu rozdielnosti (na horizontálnej osi; napr. pri častiach dňa ťažko môžeme tvrdiť, že ráno má dominantné postavenie voči dopoludniu, poľudniu atď.; ide len o to, že ďalšie časti dňa časovo predchádza).

Osobitný typ lexikálneho zoskupenia (konfigurácie) predstavujú proporčné série. Najjednoduchšia proporčná séria pozostáva z jednej „bunky“, ktorá má štyri prvky (napr. *kobyľa — žrebec, ovca — baran*). Vzťahy medzi prvkami musia byť také, že z ktorýchkoľvek troch prvkov možno určiť štvrtý. Otvorené proporčné série sú také, ktoré možno súčasne rozšíriť na oboch osiach (horizontálne *kobyľa — žrebec — žriebä, ovca — baran — jahňa*; vertikálne *kobyľa — ovca — krava, žrebec — baran — býk, žriebä — jahňa — teľa*). Zatvorené proporčné série možno rozšíriť len v jednom smere, v druhom smere sa objavujú prázdne miesta.

Okrem sémantického vzťahu endonymie, ktorý sa prejavuje tak, že význam jednej lexikálnej jednotky je zahrnutý vo význame ďalšej lexikálnej jednotky (napr. význam slova *zvíera* je endonymom slova *kôň*), pri proporčných sériách sa uvádza aj ďalší vzťah — paronymia. Chápe sa však len ako vzťah medzi odvodzovacím základom a odvodeným slovom, ktoré autor nazýva paronymom (napr. *long — lengthen, wide — widen, deep — deepen*). Je to užšie chápanie paronymie v porovnaní s niektorými sovietskymi i našimi koncepciami (porov. J. Benkovičová — J. Dolník; *Formálno-sémantické obmieňanie slova a paronymá*. Slovenská reč, 51, 1986, s. 153—161). Medzi paronymá autor zaraďuje aj konverziva (uprednostňuje označenie „zero-derived paronyms“): *a comb „hrebeň“ — to comb „česať“; a saw „pila“ — to saw „piliť“*. Hoci autor naznačuje niektoré osobitosti významových zmien pri odvodzovaní slov (*write — writer „písať“ — „spisovateľ“*), nie sú tu jasne vymedzené všetky slovtvorné typy, ktoré by patrili v tejto koncepcii medzi paronymá.

Pri ďalších lexikálnych zoskupeniach — opozitách — nadväzuje D. A. Cruse najmä na myšlien-

ky J. Lyonsa (Semantics, 1977). Rozlišuje komplementíva (*alive — dead* „živý“ — „mŕtvý“), antonymá v užšom zmysle (*fast — slow* „rýchly“ — „pomalý“), smerové opozitá (*forwards — backwards* „dopredu“ — „dozadu“). Jednotlivé druhy opozitných skupín sa členia ešte podrobnejšie, napr. v rámci komplementív sa vyčleňujú reverzíva (*live — die* „žiť“ — „zomrieť“), interaktíva (*command — obey* „rozkazovať“ — „poslúchať“), satisfaktíva (*seek — find* „hľadať“ — „nájsť“) a kontraktíva, pri ktorých sú možné trojice lexikálnych jednotiek (*attack — defend — submit* „útočiť“ — „brániť [sa]“ — „podrobiť [sa]“). Pri opozitných lexikálnych skupinách autor rieši aj niektoré všeobecné otázky s nimi späté, napr. sémantickú priznakovosť a jej neutralizáciu, jazykovú, prirodzenú a logickú polaritu.

Predmetom poslednej kapitoly je synonymia. Za synonymá sa považujú lexikálne prostriedky, ktorých významy sú totožné podľa hlavných sémantických priznakov, odlišné podľa periférnych priznakov. Autor rozlišuje tradičnú skupinu absolútnych synonym, ktoré sa môžu uplatniť v rôznych kontextoch; absolútne synonymá však predstavujú úplne zriedkavý druh, pretože v jazyku nejestvuje zjavný dôvod na ich existenciu. Ďalším druhom synonym sú kognitívne synonymá, ktoré sa zhodujú svojimi hlavnými (propozíčnými) príznakmi, ale líšia sa expresívnymi príznakmi (napr. *father — daddy, mother — mummy*). Tretí druh predstavujú plezionymá, ktoré sa líšia od kognitívnych synonym tým, že tvoria vety s rozdielnymi pravdivostnými podmienkami (napr. *murder — execute* „zabiť“ — „popraviť“).

V celej práci sa uplatňuje analyticko-induktívny postup, pričom intuitívne predpoklady sa overujú na relevantnom jazykovom materiáli pomocou rôznych testov; kapitoly uzatvára syntéza čiastkových poznatkov. Prednosťou knihy je jasný výkladový štýl, ktorý umožňuje pomerne ľahké preniknutie do podstaty autorových názorov. Monografia D. A. Crusa je cenným príspevkom k bádaniu v tejto oblasti jazyka a možno na ňu nadväzovať (súhlasne alebo diskusne) pri mnohých čiastkových i všeobecnejších otázkach lexikálnej sémantiky.

J. Šikra

BABIĆ, S.: *TVORBA RIJEČI U HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU. NAČRT ZA GRAMATIKU*. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1986. 552 s.

Prvý sústavný opis tvorenia slov v chorvátčine síce tvorí súčasť gramatiky, do ktorej budú patriť ešte historický prehľad, hláskoslovie a tvaroslovie, syntax a napokon prozodické vlastnosti, ale toto zaradenie — známe aj v iných gramatických opisoch konkrétneho jazyka — nemá vplyv na samostatnosť náuky o tvorení slov. V Babičovej koncepcii sa prejavuje len tak, že pripomína isté gramatické (lepšie: gramatickým podobné) vlastnosti slovotvorby, veľkú pravidelnosť (azda skôr pravidlosť) a vzťahy medzi slovotvorným sufixom a gramatickou koncovkou. Treba pripomenúť, že tieto vzťahy medzi deriváciou a flexiou by boli zreteľnejšie podané, keby S. Babić používal u nás známy pojem a termín slovotvorný formant.

Takto koncipovaný opis slovotvornej sústavy chorvátčiny má tri zložky. V prvej sa podáva výklad o základných pojmoch, v druhej sa opisuje slovotvorný systém a jeho fungovanie. Napokon v tretej časti sa predkladá dôkladný a podľa našej mienky vyčerpávajúci opis jednotlivých sufixov pri podstatných menách, prídavných menách, slovesách a príslovkách.

V teoretickej časti treba upozorniť na niektoré základné problémy, ktorých riešenie by bolo podľa našich predstáv iné, než je v Babičovej práci. Veľmi správne sa zdôrazňuje, že zo synchronného hľadiska nejde vždy o tvorenie vo vlastnom zmysle slova, ale o utvorenosť, resp. o odhalenie a opísanie slovotvornej štruktúry. Vhodne však S. Babić pripomína, že táto štruktúra je základom pre ďalšie tvorenie v súčasnosti, ale najmä v budúcnosti.

Osobitný problém predstavuje otázka viazaného slovotvorného základu, s ktorou S. Babić spája aj otázku poloafixov. S. Babić uznáva viazaný slovotvorný základ v slovesách typu *prisloniti, usloniti*, totiž *-sloniti*, ktorý samostatne nejestvuje (neuvádza však druhý typ, ako je napr. v slovenči-

ne *Sloven-sk-o, sloven-sk-ý*). Ale zároveň pokladá za viazaný základ aj morfémy typu *auto-* a *-fil*. Ak funguje morféma typu *auto-* ako prvá časť zloženiny a má samostatný význam, ide o viazaný základ; ak nemá samostatný význam, ide o prefix. Morféma *polu-* je viazaný základ, ale morféma *protu-* je prefix, lebo je alomorfémou predložky *protiv*. Kritériom pre povahu druhej časti zloženiny je spájacia morféma pri prvej časti: na základe morfematického členenia slova *aut-o-drom* je *-drom* viazaný základ; takisto aj morféma *-id* v slove *delt-o-id*. V konečnom dôsledku však v slove *autarkia* by morféma *aut-* bola prefixom a morféma *-id* v slove *oxid* sufixom. Aj inak však morféma *-id* nikde nevystupuje ako slovotvorný základ, t. j. schopnosť tvoriť celé série, rady odvodených slov pomocou takýchto častí (W. Fleischer), pokladáme za vhodnejšie označovať takéto útvary ako poloafixy, semiafixy alebo afixoidy. A to aj v takých prípadoch ako *disko-*, *video-*, *eko-*. Dokonca aj samostatne jestvujúce slovo *šéf* môže fungovať ako poloprefix v slovách ako *šéfdirigent*, *šéfpilot*, *šéfkár*.

Druhý závažný problém v teórii tvorenia slov je existencia nulového sufixu. Podľa našej mienky možno predpokladať nulovú morfému len v uzavretom systéme, a to v takej pozícii, kde je popri nulovej morféme možná aj reálna morféma (v slovenčine napr. v nom. sg. *chlap-Ø*, kde môže byť aj morféma *-a* v slovách ako *sluha*). V oblasti tvorenia slov takáto situácia zrejme nie je, nieto tu uzavretého systému sufixov. Je tu však aj ďalší dôvod; ak pripúšťame nulový sufix v type *let-Ø*, *prílet-Ø*, mali by sme pripustiť aj nulový prefix v type *Ø-ložiť* — *na-ložiť* — *pre-ložiť*. Alebo ďalej ak pripúšťame nulový sufix v type *sused-Ø* proti (*tá*) *suseda*, mali by sme pripustiť nulový sufix aj v type *vlč-i*, aj v odvodených slovesách typu *šir-it*, ako to vlastne naznačuje aj S. Babič, keď segmentuje slovo *kuma* ako *kum-Ø-a*. Na uznanie nulového sufixu napokon nestačí ani protiklad *archeológia* — *archeológ*. Práve prípady ako *vlč-i*, *šir-it* však ukazujú, že tu ako derivačný prvok funguje celá paradigma, systém gramatických morfém. Predpoklad nulového sufixu vedie k rozlišovaniu až šiestich nulových sufixov (s. 288) podľa toho, či pred ním nastáva palatalizácia, depalatalizácia alebo desibilizácia na konci koreňovej morfémy. Tu už vzniká otázka, či je takéto riešenie ekonomické, lebo práve S. Babič na mnohých miestach svojej práce zdôrazňuje ekonomickosť opisu.

V tejto súvislosti treba pripomenúť aj otázku alomorfných a alomorfizácie. S. Babič síce častejšie hovorí o alomorfných afixoch, ale v súvislosti so základom uznáva len alomorfný viazaný základ v type *aut-/aut-o-*. V skutočnosti však všetky morfonologické pravidlá fungujúce na konci základu dávajú vznik alomorfnizmu typu *vlk-/vlc-/vlč-*, *blch-/blš-*. V takomto zmysle by bolo ekonomické riešenie uznávať nulový sufix (ak ho vôbec pripustíme) a rozličné podoby základu vznikajúce vplyvom tohto sufixu pokladať za alomorfný základ.

V druhej časti teoretického úvodu S. Babič opisuje fungovanie slovotvornej sústavy, resp. také základné pojmy, ako je produktivnosť, rozličné obmedzenia slovotvorných procesov a vzťahy medzi odvodenými slovami. Na meranie produktivnosti vytyčuje ako hranicu rok 1860 a porovnáva počet odvodených slov pred týmto rokom a po tomto roku — prakticky podľa záznamu v Karadžičovom slovníku a v novom akademickom slovníku. Tento spôsob je jednoduchý a pritom presvedčivý. Je však otázka, či produktivnosť je vlastnosť slovotvorného typu alebo sufixu (podľa našej mienky ide skôr o vlastnosť typu) a či by sa nemalo zaviesť ešte ďalšie kritérium, totiž zreteľnosť slovotvornej štruktúry (resp. živost). S. Babič podrobne zaznačuje aj obmedzenia pri uplatňovaní tvorenia, a to fonologické a sémantické. Dotýka sa aj smeru odvodzovania i dvojitej motivácie v prípadoch ako *filozofický* k *filozof* i *filozofia*. Nezdá sa nám primerané hovoriť o neutralizácii ako o procese, ktorým rozdielne obsahy dostávajú rovnakú formu. Ide tu skôr o homonymizáciu, o vznik homonym, lebo tu nemáme dočinenia so zrušením protikladu. Správne však S. Babič poukazuje na spôsoby, ktorými sa v konkrétnom jazyku odstraňujú homonymá, najmä využívaním iných sufixov. Osobitnú pozornosť venuje hybridným odvodeninám; prirodzene, takéto tvorenie neodmieta.

Systematický opis je založený na abecednom poradí a dodržiava sa pri ňom jednotná schéma: na začiatku každého slovného druhu sa uvádza abecedný zoznam sufixov, pričom sú v ňom rozličným typom písma naznačené skupiny a jednotlivé dôležitejšie sufixy.

Napr. o sufixoch na *-ar* sa konštatuje, že takéto zakončenia má 11 sufixov (*-ar*, *-jar*, *-čar* atď.), z čoho však produktívne sú len *-ar* a *-jar*. Tieto dva produktívne sufixy sa spracúvajú spoločne, čo si vyžaduje vymedziť ich distribúciu. Nevedno však, prečo sa označujú ako varianty, resp. v Babičovom chápaní ako alomorfémy. Osobitnú pozornosť venuje S. Babić prizvukovým pomerom a napokon analyzuje sémantiku analyzovaných sufixov, a to pomocou parafráz. Ostatné sufixy sa uvádzajú len prehľadne. Pri zaujímavých odvodeninách sú poznámky o produktívnosti, o dvojitej motivácii, o štylistickej diferenciacii a pod.

Ak treba, spracúvajú sa osobitne odvodeniny od substantív, adjektív a slovíes. Na ilustráciu zaujímavých odvodenín sa uvádzajú doklady, niekedy aj číselné údaje o výskyte, najmä ak sa má vyznačiť produktívnosť. Škoda, že takéto údaje nie sú pri všetkých odvodeninách.

Vcelku treba povedať, že Babičov sústavný opis slovtvornej sústavy chorvátčiny je spracovaný v nečakanej šírke a úplnosti a že napriek niektorým našim kritickým poznámkam (v ktorých sa poukazuje na teoretické problémy, nie vždy uspokojivo doriešené) treba túto prácu pokladať za neobyčajne závažný príspevok k opisu súčasného chorvátskeho jazyka. Sotva však možno súhlasiť s tézou, že terminologické tvorenie je veľmi blízke individuálnemu tvoreniu. Termíny sú predsa majetkom nielen väčších alebo menších skupín odborníkov, často prechádzajú do širokého používania (čo napokon uznáva aj S. Babić), ale tvorenie termínov (s výnimkou takých špeciálnych prípadov, ako je nomenklatúra organických zlúčenín) podlieha tým istým pravidlám ako v bežnom jazyku.

J. Horecký

DUDOK, M.: *GLUTINÁCIA TEXTU V SLOVENČINE A SRBOCHORVÁTČINE*. Nový Sad, Obzor 1987. 147 s.

Ide o prvú monografiu z oblasti textovej lingvistiky, ktorej predmetom je výskum glutinácie textu na širšom konfrontačnom základe. Autor Miroslav Dudok odlišuje teóriu textu ako antropologicko-semiologickú vedu od textovej lingvistiky ako vedeckovýskumného odvetvia. V práci chce podať teoretický rámec problematiky textovej lingvistiky, lingvistiky textu, nadvetvej syntaxe, resp. hypersyntaxe, ale aj oblasti textovej štylistiky; okrem toho sa primárne venuje konkrétnemu textovolingvistickému rozboru glutinácie. Konštatuje, že pri výskume textu nejde o novú gramatiku, hoci na druhej strane vychádza z textovolingvistickej tézy, podľa ktorej rozbor textu má za cieľ vidieť za jazykovým materiálom štruktúrne javy, z ktorých sa text skladá. Predmetom výskumu sú hotové písané texty — statický prístup, v textovej lingvistike najčastejší.

Práca má v podstate dve časti (hoci sa člení na 14 kapitoliek). V prvej časti sa M. Dudok zaoberá všeobecnejšími otázkami textovej lingvistiky, niektorými základnými pojmami smerujúcimi ku konštatácii o systémovom aspekte textu. Predmetom druhej časti je skúmanie glutinácie a jej rozbor v štyroch funkčných štýloch slovenčiny a srbochorvátčiny — publicistickom, náučnom, administratívnom a umeleckom. V závere monografie sa uvádzajú výsledky a dokumentujú isté overenia tiež vytýčených v úvodných častiach.

V metodologických, resp. metodických východiskách (*Textový korpus a jeho spracovanie*, s. 7 —8) sa zvyrazňuje, že ide o kontaktné jazyky vo vojvodinských pomeroch v SFRJ a o jazyky patriace do tej istej jazykovej rodiny. Sú to texty originálov a prekladov v rovnakej miere z oboch jazykov (slovenské texty zo Slovenska aj z prostredia vojvodinských Slovákov). Pri výskume glutinácie ako kategórie výstavby textu a jeho kompozície (s. 7) používajú sa len písané texty; autor sa pri nich zameriava na jazykové glutinátory (v hovorených textoch spolupôsobia aj suprasegmentálne prostriedky a nie sú tak fixované v čase a priestore, preto ich autor nerozoberá). Text síce autor správne chápe ako otvorenú štruktúru, ale napriek tomu chce v ňom skúmať systémové javy. Glutináciu sleduje aj z hľadiska žánrovej perspektívy. Východiskovým materiálom boli jednak celé súvislé texty, pri rozsiahlejších textoch autor vyberal 200 prvých, stredných a záverečných výpovedí.

Pri chápaní glutinácie vychádza zo slovenskej lingvistiky (J. Mistrík). O konfrontačný výskum slovenčiny a srbochorvátčiny, ako uvádza autor, ide v podstate len pri interpretácii exaktných ukazovateľov glutinácie. A treba ešte uviesť, že M. Dudok ako učiteľ sleduje aj pragmatické a pedagogické požiadavky.

V kapitole *Konštituovanie textovej lingvistiky, pojem textu a jeho výstavba* (s. 10—21) uvádza autor informatívne alebo podrobnejšie viaceré teórie najmä od konca 60. rokov, keď sa začal prekračovať rámec vety a proti „gramatike vety“ stavať „textová gramatika“. Za inšpirujúce pre textovú syntax pokladá práce T. A. van Dijk, W. Dresslera, J. S. Petófiho, E. Gulickovej, P. Hartmanna, M. Benseho, F. Daneša, K. Hausenblasa a i., ako aj kolektívne práce. Korene záujmu o text vidí autor už v antickej rétorike a štylistike, neskôr u H. Weila, V. Mathesia, v ideách Ch. Ballyho. Text ako pojem sa nachádza v prácach L. Hjelmseva, de Saussura, N. Chomského a i.

V lingvistike textu M. Dudok rozlišuje v podstate dva smery: jeden opisuje text rovnako ako vetu a druhý opisuje text ako jednotku orientovanú smerom ku komunikácii. Za dôležité príručky z textovej lingvistiky pokladá práce R. Harwega, B. Paleka, J. S. Petófiho, T. A. van Dijk, I. P. Sevbovej.

Zo slovenskej lingvistiky cituje práce J. Mistríka, E. Bajzíkovej, A. Appelovej, J. Findru, J. Horeckého. Z hľadiska výskumu aktuálneho členenia E. Paulinyho, J. Horeckého, J. Mistríka. Za originálnu pokladá teóriu F. Miku. V juhoslovanskej literatúre prvé práce vznikli v 70. rokoch, zo srbochorvátčiny je to Silič (r. 1984 vyšla monografia *Od rečnice k textu*). Ďalej uvádza aj bádateľov z oblasti literárnej teórie, štylistiky a i. Podobne ako v úvodných častiach aj v tejto kapitole sa často opakujú tí istí autori, chýbajú prehľadné a najmä z istého aspektu systematicky spracované názory, teórie, postoje uvádzaných lingvistov.

Vlastné postoje k textovej lingvistike uzatvára autor taktó: pod pojmom text rozumie zviazané a ucelené jednotky (s. 19) ako najvyššie komunikatívne jednotky — komunikáty (text a komunikát často používa ako synonymum). Za základnú jednotku považuje elementárnu textovú jednotku (podľa E. Bajzíkovej), ktorá sa podľa autora prakticky kryje s výpovednou udalosťou ako syntaktickou jednotkou (s. 19—20). Podľa horizontálneho členenia vyššie jednotky predstavujú odsek, kapitola a rámcové časti textu.

Pri riešení vzťahu medzi jazykom a rečou M. Dudok konštatuje, že toto odlišenie je teoreticky potrebné, no v praxi ide o nerozlučiteľné pojmy (s. 23). Vzťah medzi konexiou a glutináciou vysvetľuje tak, že konexiu textu začleňuje do hypersyntaktických, sémantických a štylistických výskumov textu, pričom konektory chápe ako spájacie a nadväzovacie prostriedky, kým glutinátory ako sceľujúce prostriedky. O glutinácii konštatuje, že patrí do zorného poľa lingvistiky aj štylistiky (zhodné konštatovanie s J. Mistríkom).

Autor sa zaoberá aj znakovým charakterom textu. Okrem známych troch rovín chce rátať aj so sigmatickou rovinou (podľa J. Mistríka), pričom zdôrazňuje, že základom je sémantika textu (s. 32). Hoci moderná lingvistika rozširuje v súčasnosti svoje „pole“ pôsobnosti, M. Dudok konštatuje, že sú mu najbližšie tie otázky, ktoré sa vzťahujú na vnútrotextový aspekt textovej syntaxe a textovej gramatiky. Jazykové prostriedky textu zaraďuje do textovej syntaxe, extralingválne do kontextovej gramatiky. Autor používa v práci pojem textový vzorec aj žánre, ktorý chápe ako medzistupeň medzi textovým vzorcom a reálnym textom.

Jadrom monografie je skúmanie glutináčného textového mikrosystému, ktorý sa sleduje jednak na úrovni gramatiky textu, ale aj ako prostriedok štylistiky textu (pri pojme glutinácie vychádza z koncepcie J. Mistríka). K základným glutinátorom zaraďuje tematizátor, objektový emfazizátor, situatív, tranzitivizátor a konektor (s. 45—48), ktoré získavajú štylistické zafarbenie neočakávaným umiestnením alebo častým opakovaním. Sleduje aj exaktné vyjadrenie glutinácie, glutináčnú disperziu a pri konfrontácii dvoch jazykov medzijazykovú glutináčnú diferenciu.

Rozsiahly je autorov výber textov, hoci jednotlivé funkčné štýly nie sú zastúpené rovnomerne. Z publicistických sú to spravodajské žánre, analytické a beletristické; z náučných textov dizertácia,

štúdia, článok, esej, referát a diskusný príspevok; z administratívnych textov zápisnica, správa, pozvánka, pripis; z umeleckých textov výber z beletristických, básnických a dramatických textov.

Najviac priestoru venuje autor publicistickým textom (s. 51—83), pri ktorých zistil relatívne vysoký stupeň zhody glutináčnych parametrov v slovenčine a srbochorvátčine, rozdiely sú skôr v štylistickej a žánrovej odlišnosti textov (najmä pri publicistických a beletristických textoch). V srbochorvátčských textoch je priemerný stupeň glutinácie nižší o 0,2 glutináčného stupňa, čo vyplýva z používania pronominalizovaného tematizátora. Pri náučných textoch (s. 84—90) v najfrekvencovanejších žánroch je opäť vysoký stupeň zhody.

Medzijazyková glutináčná diferenciácia je nízka: v slovenčine priemerný stupeň glutinácie je 1,99 (na s. 89 len 1,59) a v srbochorvátčine 1,50 (s. 111). Podobne ako pri predchádzajúcich publicistických textoch ide o internacionalizáciu textotvorného plánu, o europeizáciu výstavbových procesov. O glutinácii administratívnych textov (s. 91—94) v podstate platí, že v srbochorvátčine je vyšší priemerný stupeň glutinácie než v slovenčine, pretože tu prevláda viac kritérium individualnosti. V umeleckých textoch (s. 95—108) je situácia najzložitejšia, keďže v nich sa najviac odráža tradícia, výrazne autorský subjekt, príslušnosť k literárnej škole, dobová zaradenosť a pod., preto je ťažké dopracovať sa k istým zovšeobecneniam.

Celkovo treba konštatovať, že exaktné vyjadrovanie glutinácie — vypočítavanie priemerného stupňa glutinácie — je pri konfrontačnom výskume veľmi variabilné a pri inom výbere textov (aj v rámci jedného štýlu) mohli by sa zistiť iné hodnoty s posunom k nižšiemu alebo vyššiemu stupňu glutinácie, pretože okrem všeobecných zákonitostí na výstavbu silne pôsobí subjektívny činiteľ.

Konfrontačný výskum glutinácie textu ukázal aj isté typologické špecifickosti v slovenčine v porovnaní so srbochorvátčinou. Vecné texty v srbochorvátčine sú analytickejšie, čo sa manifestuje nižším priemerným koeficientom glutinácie textu (o 0,20). Pri administratívnych textoch slovenčina má vypracované normatívne, kompozičné i štylistické pravidlá ich tvorenia (srbochorvátčina nemá), preto autor hovorí o obmedzeniach (myslí tým určite štylistické) pri tomto type textov v slovenčine v porovnaní so srbochorvátčinou. Tieto ďalšie rozdiely vyplývajú najmä z toho, že slovenčina má vypracovanú sústavu funkčných štýlov, kým v srbochorvátčine nie sú napr. vecné texty opísané podrobnejšie.

Monografiu M. Dudoka, slovakistu z Nového Sadu, oceňujeme z viacerých aspektov: ako prvý sa zaoberá konfrontáciou javu z oblasti textovej lingvistiky na slovenskom a srbochorvátskom materiáli; pracuje s konkrétnym materiálom; využíva exaktné metódy s cieľom podprieť alebo overiť či zistí typologické zhody a rozdiely medzi obidvoma príbuznými jazykmi.

E. Bajčíková

DIALEKTOLOGICKÝ ZBORNÍK II. Materiály z II. slovenskej dialektologickej konferencie (Zemplínska šírava 30. 9.—3. 10. 1981). Zost. L. Bartko. Prešov, Filozofická fakulta UPJŠ 1986. 227 s.

Zborník obsahuje príspevky z druhej dialektologickej konferencie s medzinárodnou účasťou, ktorú zorganizovala Filozofická fakulta UPJŠ v Prešove v spolupráci s Jazykovedným ústavom E. Štúra SAV v Bratislave. Konferencia nadviazala na prvú slovenskú dialektologickú konferenciu r. 1975 a jej cieľom bolo prispieť k riešeniu aktuálnych otázok slovenskej nárečovej lexikológie a lexicografie, najmä v súvislosti s prípravou *Slovníka slovenských nářečí* (ďalej SSN).

V prvom tematickom okruhu *Otázky nářečové lexikologie a lexicografie* je predstavených desať príspevkov domácich i zahraničných účastníkov konferencie. S. Utěšený si v príspevku *Poznámky k onomaziologickému a sémaziologickému přístupu při studiu lidového slovníku* (s. 17—30) všima uplatnenie týchto princípov v lexikálnych atlasoch, kde prevláda onomaziologické podanie, a v praxi nárečovských slovníkov, v ktorých dominuje semaziologické hľadisko. Oba prístupy (prípád-

ne ich kombinácia) sa ľahko aplikujú pri výskume nárečovej lexiky terminologického charakteru; menej použiteľné je takéto porovnávacie štúdium pri expresívnych, resp. afektívnych výrazoch. Špecifické problémy vznikajú pri výskume a klasifikácii frazeológie, najmä jej expresívno-emocionálnych komponentov. J. Hlavsová (*Některé zvláštnosti lidové terminologie*, s. 31—45) charakterizuje ľudovú terminológiu ako tú časť zásoby ľudového jazyka, ktorá je vlastne terminológiou ľudových remesiel a výroby. Ľudovú terminológiu považuje za súčasť tradičného teritoriálneho dialektu, podliehajúcu jeho systémovým zmenám a nesúcu jeho hláskoslovné a tvaroslovné znaky. Pre zaradenie ľudovej terminológie do nárečového slovníka má veľký význam jej podrobnejšia a dôsledná klasifikácia; dôležité je vydeliť centrálna a periférna zložky systému ľudovej terminológie, pričom za súčasť nárečového slovníka sa môžu pokladať len lexikálne jednotky tvoriace jej centrum. — J. Hubáček vyslovil tézu (*K problematice slovné zásoby slangu*, s. 57—67), že slangy a nárečia tvoria v jazyku isté paralely. Poukazuje na väzby a vzťahy medzi slangmi a nárečiami, na problém zaradovania starších slangových názvov, ktoré neboli prevzaté do spisovnej lexiky.

Otázkam nárečovej lexikografie sa v rovnomennom príspevku (s. 93—103) venuje J. Skulina. Za naliehavú úlohu súčasnej dialektológie pokladá zostavenie a vydanie diferencných nárečových slovníkov, zachytenie dialektiky nárečových slov (pri zachovaní prvoradosti denotatívneho významu slova pred signifikatívnym) prostredníctvom odbornej interpretácie materiálu. Slovníkové spracovanie nárečových lokalít v diferencnom nárečovom slovníku so zreteľom na zemepisnú členitosť a štylistické rozvrstvenie, správna interpretácia slovníkových hesiel, zachytenie vývoja v nárečovom slovníku, jeho spätosť so spoločenskými činiteľmi, upúšťanie od nadmerného hniezdovania — to všetko prispieva k hlbšiemu pochopeniu vývinu národného jazyka. — J. Kriššáková sa v štúdiu *K otázke lexiky prechodných nárečí a lexikálnych presahov* (s. 69—82) zameriava na riešenie dvoch problémov: prechodných slovensko-poľských nárečí (nárečia goralských enkláv na strednom Slovensku a nárečia južnej časti kompaktných goralských oblastí na Kysuciach a Spiši) a slovenských lexikálnych presahov v nárečiach na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí (t. j. v goralských nárečiach na Kysuciach, Orave a Spiši). Na príkladoch ukazuje, aké zmeny môžu nastať v sémantickej štruktúre lexikálnych jednotiek, ak sa v procese interferencie stretávajú také dva blízko príbuzné dialekty, akými sú slovenské a goralské nárečia. — Z. Hanudelová a M. Štec, autori príspevku *Vplyv slovenčiny na lexiku ukrajinských nárečí východného Slovenska* (s. 83—92), za výsledky týchto vplyvov považujú lexikálne prevzatia, osvojenia (slová významovo totožné so slovenskými, ktoré však ešte neprešli hláskoslovnou a tvaroslovnou adaptáciou) a kalky.

V štúdiu *Svojskosti nárečovej diferenciácie a nárečový slovník* (s. 119—129) F. Buffa charakterizuje zemepisnú diferenciáciu slovenských nárečí. Slovtvorná oblasť má dvojaký charakter: systémový (prejavujúci sa v prítomnosti, resp. neprítomnosti istého slovtvorného typu v jednotlivých celkoch) a nesystémový (diferencie v jednotlivých slovách a sufixoch *-nie* v slovtvorných typoch — ako dôsledok nerovnej produktívnosti niektorých slovtvorných typov v jednotlivých nárečiach). Autor načrtol možnosti spracovania týchto javov v SSN. — V príspevku *Homonymia a polysémia v nárečovom slovníku* (s. 131—141) urobil J. Nižnanský analýzu homonymie a polysémie s dôrazom na praktickú aplikáciu teoretických kritérií. Autor ukazuje na spôsob spracovania tzv. úplných (t. j. typických homonym — heterogénnych alebo etymologicky nejasných, zvukovo zhodných slov s rozdielnymi významami) a tzv. neúplných (t. j. zhodne znejúcich slov homogénneho základu — jav hraničiaci s polysémiou, pričom majú jednoznačne odlišný význam; patria sem aj tzv. homoformy) homonym.

Rolf Schäftlein (Jena) v príspevku o stopách ľudovej reči v nemeckých listinách na Spiši (s. 47—55) približuje nemčinu z Mestskej knihy Popradu z r. 1588—1606. Podľa autora výskum nárečí je pre štúdium histórie jazyka dôležitejší ako význam úradnej nemčiny. — V stati *Novšie dialektologické zborníky Pomoria* (s. 105—118) Eva Jakus-Borkowa (Ślupsk — PER) charakterizuje dva typy najnovších poľských nárečových slovníkov tejto oblasti, a to tzv. abecedné slovníky a tematické slovníky.

V druhom tematickom okruhu *Otázky koncepcie celoslovenského nárečového slovníka* je sedem štúdií z problematiky koncepcie celoslovenského nárečového slovníka. I. Ripka v príspevku *Ciele a možnosti celonárodného nárečového slovníka* (s. 145—155) naznačuje predstavy autorského kolektívu SSN o koncepcii slovníka, ktoré sú pripravené na základe reálneho hodnotenia jeho cieľov a možností. Naznačuje potrebu diskusie o viacerých otázkach (zaznamenávanie väčšieho počtu fonetických variantov, kritérium ich poradia, fonetické a hniezdové odkazovanie na hlavné členy tautonomických radov a i.) a v súvislosti s cieľmi súčasnej nárečovej lexikografie varuje pred maximalistickými požiadavkami, ktoré sa vzhľadom na súčasné tvorivé predpoklady slovenskej dialektológie nedajú prakticky uskutočniť. — Donka Vakarelska-Čobanska (Sofia) v stati *O otázkach určenia významu niektorých slov v celonárodných nárečových slovníkoch* (s. 157—166) približuje cieľ bulharských dialektológov vytvoriť veľký diferenčný nárečový slovník, ktorý by mal zahrňovať celú nárečovú lexiku bulharského teritória. Pozornosť sa má pritom sústrediť na odkrývanie plného významu slov. — K Palkovič (*Pramenná základňa SSN*, s. 167—180) a L. Bartko (*Staršie dialektologické výskumy ako materiálová základňa SSN* — Š. Mišik, s. 181—190) sa v príspevkoch zamýšľajú nad možnosťami a rozšírením základne SSN. K. Palkovič navrhuje posunúť časovú hranicu prameňov kartotéky pre SSN do prvej polovice 19. storočia a obohatiť kartotéku o lexikálny materiál z niektorých starších prameňov, a to nielen jazykových, ale aj etnografických a folkloristických. — L. Bartko ukazuje na charakteristike nárečových výskumov Š. Mišika, dlhoročného predsedu Muzeálnej slovenskej spoločnosti, národopisca, historika a publicistu, ktorý ako jeden z prvých reagoval na výzvu F. Pastorka skúmať miesta nárečia a zhromažďovať súvislé nárečové prejavy — že aj v starších výskumoch slovenských nárečí možno nájsť hodnotné a cenné príspevky, ktoré sa dajú využiť v príprave materiálovej základne SSN. — Náročnosť lexikografického spracovania viacslovných spojení a isté špecifické problémy ich spracovania v nárečovom slovníku si podrobne všima A. Habovštiak (*Viacslovné pomenovania v SSN*, s. 191—205). — A. Ferenciková (*Niektoré aspekty spracovania gramatických slov*, s. 207—216) obracia pozornosť na problémy spracovania sysémantických slov v SSN, na ich formálnu stránku a lexikografické spracovanie. — Poznámky k problematike heslových slov cudzieho pôvodu v SSN uvádza Š. Lipták (s. 217—227); uvažuje, že slová cudzej proveniencie sa budú v SSN spracúvať v podobách, ktoré majú oporu v Slovníku slovenského jazyka (resp. v podobe udomácnených foriem). V prípade slov cudzieho pôvodu z oblasti remesiel nevyklučuje autor v niektorých prípadoch možnosť oprieť sa o pôvodnú nárečovú formu prevzatého slova.

Je škoda, že sa materiály z konferencie nepodarilo vydať s menším časovým odstupom od jej skončenia — zborník vyšiel v čase, keď sa SSN odovzdával do tlače. No aj tak zachytáva v súčasnosti aktuálne otázky nárečovej lexikológie a lexikografie a zároveň je dokumentom, ktorý predstavuje i uzatvára isté štádium pri príprave Slovníka slovenských nárečí.

M. Smatana

STEPANOVIĆ, P.: *A TAXONOMIC DESCRIPTION OF THE DIALECTS OF SERBS AND CROATS IN HUNGARY. THE ŠTOKAVIAN DIALECT*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1986. 150 s.

Jedným z prvých zberateľov srbochorvátskeho nárečového materiálu v Maďarsku bol Vuk Stefanović Karadžić, jeho žiakom a pokračovateľom bol Adam Dragosavljević, učiteľ v Šiklóši a Moháči. Viac ako päťdesiatročnú prestávku vo výskumoch ukončil v roku 1960 Pavle Ivić.

P. Stepanović vo svojej monografii prináša systematický opis srbochorvátskych dialektov na maďarskom území — ich výskum je dôležitý nielen pre poznanie celého srbochorvátskeho jazykového areálu, ale aj na objasnenie mnohých sporných miest v historickej dialektológii a slavistike.

V dialektoch Srbov a Chorvátov žijúcich na území Maďarskej ľudovej republiky dochádza v súčasnosti k veľkým zmenám, vyvolaným dvoma mimojazykovými faktormi: 1. Ústup tradičného poľnohospodárstva, kolektívizácia a migrácia obyvateľstva spôsobujú, že bežným komunikačným útvorom sa stáva maďarčina, a to tak markantne, že aj najstarší obyvatelia spomínaných menšín ju už ovládajú pomerne dobre a dokonca už niekedy nepoznajú niektoré srbochorvátske ekvivalenty. 2. Prudké zmeny v srbských a chorvátskych dialektoch spôsobujú informácie šírené masovokomunikačnými prostriedkami z materskej krajiny — Juhoslávie (tento silný vplyv spisovnej srbochorváčtiny sa prejavuje najmä v pohraničných oblastiach MER a SFRJ). Nemalú úlohu zohráva aj tlač (v tomto prípade trojaká — maďarská, srbochorvátska menšinová a srbochorvátska z územia Juhoslávie).

Súčasnú jazykovú situáciu srbochorvátskej menšiny v Maďarsku charakterizuje zánik historicky najzaujímavejších typov dialektu. Preto je potrebné najprv spracovať túto problematiku globálne (teda podať systematický prehľad spomínaných dialektov), potom detailne spolu s klasifikáciou jednotlivých dialektov. Autor sa zameril na štokavský dialekt (štokavčina), ktorý je ako základ spisovnej srbochorváčtiny najviac rozšírený tak v Juhoslávii, ako aj medzi Srbmi a Chorvátmi v Maďarsku. Na základe nárečových výskumov a zozbieraného materiálu P. Stepanovič zistil, že štokavčinou sa doteraz hovorí v 75—80 obciach v MER. Za taký krátky čas, aký mal autor k dispozícii, nemohol urobiť detailný výskum vo všetkých obciach, v ktorých sa hovorí štokavčinou, preto si vybral 2—3 obce z každého typu ako reprezentatívnu vzorku.

Pokiaľ ide o vzájomný vzťah srbochorvátskych dialektov na území MER a SFRJ, okolnosti príchodu Srbov na maďarské územie sú oveľa jasnejšie ako okolnosti príchodu Chorvátov, a tak možno vypátrať ľahšie pôvod srbských nárečí ako nárečí rozmanitých chorvátskych etnických skupín. Jednou z príčin takéhoto stavu je aj to, že časť chorvátskeho obyvateľstva má autochtónny pôvod — na tých istých miestach, kde žije dnes, žila už pred príchodom Maďarov. Ďalšia časť Chorvátov prichádzala do dnešných sídel počas tureckého vpádu alebo tesne po ňom. Dodnes však nie je jasné, na ktorom území dnešnej Juhoslávie vofakedy žili Srbi a Chorváti. P. Stepanovič vyslovuje myšlienku, že práve dialektológia má zodpovedať otázku, pri ktorej zlyhala historiografia.

Pri detailnom rozbere dialektov vo vybraných srbských a chorvátskych obciach autor uplatňuje diachronické hľadisko. Uvádza deklinačné a konjugačné vzory a ich vývin, ako aj hláskové zmeny od praslovančiny až po dnes. V závere každej z kapitol priraduje skúmaný dialekt k určitému typu pôvodného srbochorvátskeho nárečia, pričom ako argument využíva početné a rozmanité lexikálne javy.

Podľa autora je v lokálnych dialektoch srbochorvátskej enklávy v Maďarsku zastúpených 6 zo 7 pôvodných srbských a chorvátskych dialektov; nevyskytuje sa tu iba zetsko-lovčenský dialekt, ktorým sa hovorí v Čiernej Hore. Kniha je vhodne doplnená indexom srbochorvátskych a maďarských názvov obcí a mapami znázorňujúcimi sídla Srbov a Chorvátov. Systematický opis štokavského dialektu v Maďarsku je dobrým základom a podnetom pre ďalší podrobný a vyčerpávajúci výskum srbských a chorvátskych dialektov na území MER.

D. Bačíková

ALIMPIJEVA, R. V.: *SEMANTIČESKAJA ZNAČIMOSŤ SLOVA I STRUKTURA LEKSIKO—SEMANTIČESKOJ GRUPPY*. Leningrad, Izdatel'stvo Leningradskogo Universiteta 1986. 178 s.

Autorka komplexne skúma prídavné mená v ruštine označujúce farby. Táto skupina predstavuje najstaršie adjektíva, ktoré aktívne fungujú v jazyku, sú sémanticky bohaté a vytvárajú nové expresívno-obrazné významy. V centre jej pozornosti je sémantická hodnota slova, ktorú chápe ako

prvok systémového charakteru určovaný paradigmatickými a syntagmatickými vzťahmi. Kladie si za cieľ odhaliť podstatu sémantickej hodnoty slova ako jednotky lexikálno-sémantickej skupiny (ďalej LSS): ukázať, akú úlohu má LSS pri vzniku a vývoji sémantickej hodnoty každého slova; aký vplyv má sémantická hodnota lexikálnej jednotky na formovanie a vývoj štruktúry LSS. Usiluje sa odhaliť podstatu štruktúry lexikálno-sémantickej paradigmy (ďalej LSP) prídavných mien označujúcich rôzne odtiene červenej farby (ďalej prídavné mená „červenej farby“), určiť ich sémantickú hodnotu.

Lexikálno-sémantickú skupinu R. V. Alimpijevová definuje ako zoskupenie slov jedného slovného druhu, ktoré spája spoločný význam a pre ktoré sú charakteristické synonymické a antonymické vzťahy; je to vhodná štruktúra na skúmanie lexikálnej sémantiky ako systému, vrátane sémantickej hodnoty slova ako prvku systémového charakteru. Autorka zastáva názor, že nemožno objektívne stanoviť sémantickú hodnotu slova, ak sa berú do úvahy len dištingtívne sémantické príznaky; orientácia len na istú paradigmu je príčinou subjektívneho hodnotenia týchto príznakov a v súvislosti s tým aj vzťahov medzi slovami ako jednotkami zložitého, hierarchicky usporiadaného lexikálno-sémantického systému. Základným objektom skúmania lexikálnej sémantiky musí byť slovo ako základná jednotka LSS (osobitný mikrosvet, v ktorom sa odráža istý kúsok reálnej skutočnosti) a lexikálny význam slova; autorka ho chápe ako odraz skutočnosti psychicky spracovaný vo vedomí používateľov jazyka, jazykovo stvárněný formou slova i vzťahom k iným jednotkám, konkretizujúci sa pri použití slova v istých kontextoch.

Monografia sa člení na dve časti, ktoré obsahujú päť kapitol. I. Tendencia k sémantickému spodobovaniu lexém ako predpoklad systémovosti v lexike: (a) Príznak *jarkij* („sýty“) ako integrujúci príznak LSS pomenovaní odtieňov červenej farby (s. 24—56); (b) Príznak *jarkij* ako základ sémantického zblíženia pomenovaní odtieňov červenej farby s jednotkami iných LSS (s. 57—72). II. Tendencia k sémantickej diferenciacii jednotiek LSS ako predpoklad formovania ich sémantických hodnôt: (a) Slovo *bagrovijj* a jeho hodnota v štruktúre LSS (s. 74—143); (b) Slovo *alyj* a jeho hodnota v štruktúre SS (s. 144—159); (c) Slovo *rozovijj* a jeho hodnota v štruktúre LSS (s. 160—172).

Pri stanovení sémantickej príbuznosti slov ako jednotiek istej LSS autorka vychádza z ich sémantickej štruktúry, ktorú chápe ako komplex všetkých významov slova; za kritérium sémantickej príbuznosti členov LSS považuje prítomnosť určitých sémantických príznakov (integrálnych i dištingtívnych) v štruktúre ich významov. V prípade skúmanej LSS prídavných mien označujúcich farby podstatnými sémantickými príznakmi sú: „jarkij“ — „tusklyj“, „nasyščennyj“, „svetlyj“ — „temnyj“, „čistij (...)“ — „smešannyj“ (s. 22). Integrálnym sémantickým príznakom, na základe ktorého sa prídavné mená zoskupujú do spominatej LSS, je príznak „jarkij“. Autorka ho považuje za jeden z najpodstatnejších sémantických príznakov farby vôbec (dôkazom toho je história vývoja významov pomenovaní farieb). Najintenzívnejšie je však tento príznak vyjadrený v pomenovaniach červenej farby. Preto si za objekt skúmania autorka zvolila práve sémantické vzťahy medzi prídavnými menami „červenej farby“: *krasnyj* (dominanta skúmanej LSP), *alyj*, *bagrianyj* [*bagrovijj*] *bordovijj*, *višnevijj*, *granatovijj*, *krovavijj*, *malinovijj*, *purpurnyj* [*purpurovovijj*], *puncovijj*, *rdanyj*, *rozovijj*, *rubinovijj*, *rumianyj*.

V druhej časti monografie R. V. Alimpijevová venuje pozornosť vyjadreniu sémantickej hodnoty jednotiek skúmanej LSP prostredníctvom analýzy ich tendencie k sémantickej diferenciacii ako jednej z najdôležitejších podmienok existencie a vývoja jednotlivých lexikálno-sémantických zoskupení. Slová tvoriace LSS nie sú z hľadiska miery ich sémantickej hodnoty rovnaké; okrem dominanty LSS obsahuje aj slová, ktoré v dôsledku svojej mimoriadnej sémantickej aktivity vytvárajú mikrocentrá — okolo nich sa zoskupujú mikroskupiny sémanticky príbuzných slov, jednotiek tej istej LSS. Práve prostredníctvom týchto mikroskupín sa realizujú systémové vzťahy lexikálnych jednotiek v rámci LSS, ktoré zas určujú podstatu štruktúrnej organizácie LSS ako celku (s. 75). Nevyhnutnou podmienkou systémového skúmania jednotiek LSS je stanovenie ich mnohoaspekto-

vých vzťahov (sémantických, derivačných a i.) na základe ich vzájomného porovnávania v synchrónii; iba takéto skúmanie umožní utvoriť jasnejšiu predstavu o sémantickej hodnote slova aj na základe hĺbkových príznakov.

Recenzovaná práca je ukážkou toho, ako by sa mala skúmať lexikálna sémantika. Pokračovaním tejto práce by však mohlo byť skúmanie uvedených prídavných mien v rámci mikroštruktúr (synonymických a antonymických) na úrovni lexikálno-sémantického variantu, v dôsledku čoho by sa vytvorila ešte presnejšia predstava o sémantickej štruktúre každého z členov skúmanej LSS, o štruktúre ich významov i hierarchickom usporiadaní v rámci synonymických, prípadne antonymických mikrosystémov.

N. Fabiánová

GRIMM, H.-J.: *UNTERSUCHUNGEN ZUM ARTIKELGEBRAUCH IM DEUTSCHEN*. Linguistische Studien. Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie 1986. 142 s.

Autor publikácie — popredný lipský lingvista Hans-Jürgen Grimm je československej germanistickej verejnosti známy najmä svojimi precíznymi analytickými prácami venovanými nemeckému členu. Je jediným nemeckým lingvistom, ktorý od začiatku 70. rokov systematicky skúma problematiku člena v nemčine z najrozličnejších aspektov. Recenzovaná práca si zasluhuje pozornosť československých germanistov a slovákistov predovšetkým z toho dôvodu, že v nej autor nezostáva pri introlingválnom prístupe, ale venuje pozornosť aj interlingválnemu pohľadu na konfrontačnej báze nemčiny s ruštinou, resp. češtinou; mnohé závery platné pre obidva jazyky možno aplikovať i na slovenčinu.

H.-J. Grimm si klade za cieľ zistiť, ktoré jazykové zákonitosti podmieňujú používanie člena, ako ich možno analyzovať a opísať z germanistického hľadiska a ktoré medzijazykové vzťahy medzi nemčinou a ruštinou, resp. češtinou sú relevantné pri vyučovaní nemčiny ako cudzieho jazyka. (Autor pozná a cituje aj príslušné teoretické práce o problematike nemeckého člena z oblasti konfrontácie nemčiny a slovenčiny.) V publikácii je vyvážené spojená teoretická hĺbka, popisná explicitnosť a čo možno najväčšia praktikabilita, ako aj primeraný vzťah introlingválneho popisu a interlingválneho pozorovania vzhľadom na aplikovanie jeho výsledkov vo vyučovaní nemčiny ako cudzieho jazyka.

V prvej časti nazvanej *Používanie nemeckého člena — komplikovaný problém pre cudzinca* (s. 9—18) sa odôvodňuje, prečo treba venovať toľko pozornosti takej nepočetnej triede slov, akou je tradičný člen (*der, ein*, nulová forma). Nesprávne používanie člena v cudzojazyčnom vyučovaní nemčiny patrí medzi najčastejšie chyby. Ťažkosti pri osvojovaní člena sú podmienené niekoľkými faktormi: veľkou frekvenciou jeho výskytu (20—25 % všetkých slov vo vete tvorí člen), rozsiahlym a komplikovaným aparátom pravidiel jeho správneho používania, komplikovanosťou a mnohostrannosťou zákonitosti, ktoré podmieňujú použitie člena, ale i jeho chýbaním v mnohých jazykoch tvoriacich základ cudzojazyčného vyučovania nemčiny.

V 2. kapitole autor analyzuje predpoklady, možnosti a hranice konfrontácie člena s istými výrazovými prostriedkami jazykov bez člena (s. 19—30). Vzhľadom na člen treba aj v slovenčine rátať s piatimi typmi ekvivalentných vzťahov; pritom v prvých dvoch prípadoch existuje potreba, resp. možnosť použiť reálny aplikátor (termín Z. Hlavsu), napr. *Ten muž tu nechal (nejaký) list*. V ďalších troch prípadoch (člen pri unikách a v tých prípadoch, keď je jeho použitie motivované vnútrojazykovými zákonitosťami nemčiny a vnútrojazykovou konvenciou) nestojí pri českom (slovenskom) substantíve nijaký — ani fakultatívny — aplikátor.

V tejto časti práce sa autor zamýšľa nad možnosťami konfrontácie nemčiny a jazykov bez člena. Poukazuje na to, že bázou konfrontačných výskumov (t. j. tertium comparationis) nemôže byť iba kategória určenosti a neurčenosti, pretože mnohé prípady použitia člena nemožno vyvodíť iba

z tejto opozície. Základ konfrontácie by mali tvoriť vzťahy medzi použitím člena a sémantikou substantív (táto možnosť sa využíva najmä v strojovom preklade).

Autor správne zdôrazňuje fakt, že na zistenie všetkých funkcií člena treba vychádzať z viacerých sémantických opozícií, hoci ani aplikácia sémanticky orientovaných modelov neprináša vysvetlenie všetkých prípadov použitia člena. Zaujímavé je rozlišovanie medzi voľným použitím člena (*freier Gebrauch des Artikels*), ktoré je podmienené sémanticky, a viazaným použitím (*gebundener Gebrauch*), ktoré je motivované konvenciou. Viazané použitie sa v jazykoch bez člena nijako formálne nereflektuje, pretože nevyjadruje žiaden obsah.

V 3. kapitole (s. 31—95), ktorá je jadrom práce a obsahuje aj ťažisko konfrontačných úvah, H.-J. Grimm analyzuje sémanticky motivované použitie člena. Používanie člena *ein* skúma vo vzťahu k aktuálnemu členeniu výpovede. V doterajších výskumoch sa vyzdvihoval rozdiel medzi jazykmi bez člena, v ktorých sú slovosled a vetná intonácia primárnymi výrazovými prostriedkami členenia na tému a rému, a medzi nemčinou, v ktorej môže komunikatívnu hodnotu vetných členov vyjadrovať člen. Autor navrhuje terminologicky rozlišovať medzi (komunikatívno-pragmatickou) sférou téma — réma a medzi tematickou a rematickou pozíciou (syntakticky v povrchovej štruktúre); v ruštine často existuje identita medzi sférou a pozíciou, v nemčine sa naproti tomu takáto identita obmedzuje iba na veľmi málo prípadov. Pokiaľ ide o súvislosti medzi slovosledom a použitím člena, podľa autora túto problematiku nemožno redukovať iba na otázky aktuálneho členenia. Veľmi dôkladne a s prihliadnutím na výsledky doterajších výskumov analyzuje tiež vzťahy medzi aktuálnym členením, výpovednou hodnotou substantíva, stupňom jeho determinácie, použitím člena a poradím vetných členov.

Jadro kapitoly tvorí konfrontačná analýza na báze sémantických opozícií [\pm IDENTIFIZIERT] [\pm SPEZIFISCH]. Napríklad ruské, resp. české ekvivalenty nemeckého člena môžu patriť i rozdielnym jazykovým rovinám, pričom medzi porovnávanými jazykmi môžu existovať iba parciálne ekvivalentné vzťahy. Tak je sémantický príznak [$-$ IDENTIFIZIERT] signalizovaný prvkami syntaktickej, lexikálnej i morfologickej roviny; okrem toho za istých okolností sa prostriedky rôznych rovin môžu kombinovať (napr. lexikálny prostriedok a slovosled).

V druhej časti 3. kapitoly H.-J. Grimm rozoberá problematiku nemeckého člena a generalizácie — pokladá ju za sémantickú funkciu člena. V pripojenej konfrontačnej časti zisťuje, že generalizácia nemôže byť v ruštine, resp. češtine signalizovaná explicitne lexikálnym prostriedkom, ale dostatočne ju vyjadruje celková výpoveď. V oboch konfrontovaných slovanských jazykoch však existuje dosť veľká skupina fakultatívnych lexikálnych aplikátorov, ktoré sa môžu v generalizujúcich výpovediach vyskytovať ako objasňujúce prvky (čes. *takový, jako takový, všechny* a pod.).

Predmetom 4. kapitoly (s. 96—116) je gramaticky motivované použitie člena, ktoré má v ruských, resp. českých ekvivalentných vetách v zásade nulový ekvivalent. Vnútrojazykovo-gramaticky motivovaný člen neviaže v nemčine na seba sémantické funkcie, ale je gramatikalizovaný.

V poslednej, 5. kapitole (s. 117—134) autor analyzuje problematiku konvencionalizovaného použitia člena najmä vo frazeologických spojeniach, ktoré tiež nemá v jazykoch bez člena ekvivalent.

H.-J. Grimm venuje pozornosť otázkam nemeckého člena už dlhé roky. Veľký počet publikácií — aj nový *Lexikon zum Artikelgebrauch* — nesvedčí iba o autorovej erudovanosti a veľkom záujme, ale zároveň signalizuje, že teoretická analýza nemeckého člena a jeho správne používanie patrí medzi najťažšie problémy germanistickej lingvistiky a cudzojazyčného vyučovania nemčiny. Podľa autorových výskumov nesprávne použitie člena dosahuje u cudzincov 11,4 % chýb; na 18,6 % narastá u cudzincov, ktorí nemajú v systéme svojho materského jazyka člen. Výsledky autorových konfrontačných výskumov môžu uľahčiť úspešné zvládnutie tohto neľahkého problému. Domnievame sa preto, že po recenzovanej práci radi siahnu nielen tí, čo sa chcú zdokonaľiť v nemčine, ale aj lingvisti, ktorí sa zameriavajú na nemecko-slovenský konfrontačný výskum.

H. Krenčeyová

Knihu o jazykových kontaktoch angličtiny s inými jazykmi vydala Maďarská akadémia vied pri príležitosti životného jubilea západonemeckého anglistu a amerikanistu Brodera Carstensa (nar. 1926), pre ktorého boli anglicko-nemecké jazykové kontakty doménou vedeckej činnosti posledných dvoch desaťročí.

Vplyv angličtiny na iné jazyky sa prejavuje bezprostredne, keď dochádza k stretávaniu nositeľov angličtiny s príslušníkmi iných jazykových spoločností v rozličných situáciách (oficiálnej, pracovnej, súkromnej), alebo sprostredkované pôsobením hromadných oznamovacích prostriedkov. Pri priamych kontaktoch s nositeľmi angličtiny dochádza k jej širšiemu pôsobeniu na jazykový systém nositeľov prijímajúceho jazyka (jazyková interferencia, prepínanie kódu, resp. aktívny bilingvizmus), pri nepriamom pôsobení angličtiny vplyva hlavne na lexiku prijímajúceho jazyka. V praxi sa však obidva typy kontaktov prelínajú, pričom pre určité jazykové spoločenstvo je dominantný prvý alebo druhý typ kontaktov.

V zborníku sú príspevky lingvistov z Európy, Ázie i Afriky, ktorí skúmali pôsobenie angličtiny na rozmanité jazyky. Najbohatšie sú zastúpené štúdie skúmajúce vplyv angličtiny na európske jazyky (20 príspevkov), menej na ázijské a africké jazyky (8 štúdií) a jeden príspevok je venovaný novoguinejskému pidginu (tok pisin). Nie je tu zastúpená Latinská Amerika, kde tiež možno predpokladať výrazný vplyv americkej angličtiny na španielčinu, prípadne portugalčinu. Z európskych jazykov nie sú tu prítomné niektoré „menšie“ jazyky (gréčtina, nórčina, slovenčina a i.). Jednotlivé štúdie sa vyznačujú rôznorodosťou prístupu, rozsahom i hĺbkou spracovanej problematiky, zapojením, resp. nezapojením diachrónneho aspektu pri sledovaní jazykových kontaktov s angličtinou, snahou o komplexný alebo len parciálny pohľad na skúmanú problematiku. Z hľadiska komplexnosti najhodnotnejšie sú štúdie o anglicizmoch a amerikanizmoch v dánčine (K. Sørensen), nemčine v NSR (W. Viereck) a v NDR (M. Lehnert), v taliančine (M. Dardano), v ruštine (D. Ward), hongkongskej čínštine (M. Chan a H. Kwok), swahilčine (D. J. Mkude) a i. Niektoré štúdie sú hodnotné najmä z metodologického hľadiska (štúdia R. Filipovič), v iných sa skúma len istá stránka anglicizmov v prijímajúcom jazyku (napr. slovo tvorná v poľštine — J. Fisiak), alebo ide len o istý výsek slovnej zásoby (športová terminológia v češtine — J. Vachek). Časť štúdií sa zaoberá otázkami bilingvizmu, resp. trilingvizmu (S. Rot), prepínaním kódu (A. Banjo) i pidžinizovanou angličtinou — tok pisin (P. Mühlhäusler). V niektorých príspevkoch sa spracúvajú výsledky sociolingvistickeho zameraného výskumu (pôsobenie angličtiny na finčinu — K. Sajavaara a švédčinu — M. Ljung). Vo väčšine príspevkov sa skúmajú anglicizmy a amerikanizmy (angloamerikanizmy), ktoré sú výsledkom sprostredkovaných, nepriamych jazykových kontaktov.

Proces prispôsobovania anglických jazykových prostriedkov v prijímajúcom jazyku sa týka v nerovnakej miere všetkých jazykových rovín. Každý jazykový systém si adaptuje anglické výrazové prostriedky svojším spôsobom, ale je tu možné zistiť aj určité spoločné tendencie. V zvukovej rovine charakter výslovnosti anglických slov v prijímajúcom jazyku podstatne určuje okolnosť, či sa tieto slová preberajú z hovorených alebo písaných textov. Pri hovorených textoch sa výslovnosť v prijímajúcom jazyku zákonite viac približuje anglickej výslovnosti, pri písaných textoch je bežnejšia „písmenková“ výslovnosť. Dochádza pritom k transfonemizácii — výmene anglických foném za fonémy prijímajúceho jazyka. Podľa R. Filipoviča môže ísť o úplnú (pri zhodných alebo skoro zhodných fonémach), čiastočnú (rozdiely v stupni otvorenosti vokálov, v mieste artikulácie a aspirácie pri konsonantoch) a voľnú transfonemizáciu (fonémy oboch jazykov nemajú zvukové ekvivalenty, dochádza k ich substitúcii na základe písma alebo mimojazykových činiteľov). Pri výslovnosti konkrétnych anglických hlások môže vzniknúť v rôznych slovách prijímajúceho jazyka viacero výslovnostných variantov (suffix *-ing* má vo francúzštine sedem výslovnostných variantov). Niekedy

dochádza aj k rozšíreniu inventára foném prijímajúceho jazyka — napr. fonéma (dž) a jej fonematické kombinácie predstavujú nový prvok vo fonologickom systéme nemčiny (v slovách *Teenager*, *Job*, *Jazz*). V jazykoch, pre ktoré neboli bežné spoluhláskové skupiny, sa zvyšuje ich počet prostredníctvom slov prevzatých z angličtiny (v malajčine *praktikal*, *prinsip*, *progresif* — z angl. *practical*, *principle*, *progressive*), prípadne sa medzi spoluhlásky vkladajú samohlásky (malaj. *filem* z angl. *film*; jap. *sutoraiku*, *tekisuto* z angl. *strike* [straik], *text* [tekst]).

V morfolologickej rovine sa prevzaté anglické slová prispôbujú morfológickým kategóriám prijímajúceho jazyka. Keďže v angličtine existuje prirodzený rod, v jazykoch s gramatickou kategóriou rodu pôsobia viaceré faktory ovplyvňujúce rodové zaradenie prevzatého substantíva. Ide o sémantické príznaky pohlavia a životnosti prevzatého substantíva, gramatický rod prekladového ekvivalentu, prípadne morfológické zakončenie prevzatého substantíva: rum. *stewardesă* — fem. na základe prirodzeného rodu (pohlavia); tal. *il budget* — mask. na pozadí domáceho *il bilancio*; bulh. *lift*, *park*, *mítíng* — mask. podľa spoluhláskového (v bulh. „mužského“) zakončenia prevzatých substantív. Kategória čísla pri prevzatých slovách sa môže vyjadrovať domácimi morfémami, resp. anglickou koncovkou *-s*, alebo sa nevyjadruje gramatickou koncovkou (tal. *i bar*, *i film*, *gli sport*). Pri úplnej morfolologickej adaptácii sa prevzaté slovo zaraďuje do určitého skloňovacieho alebo časovacieho typu (angl. *football* v rôznych jazykoch). Keď sa v jazyku gramatická kategória čísla a času identifikuje primárne na základe kontextu (napr. v malajčine), dochádza k posilneniu gramatických prostriedkov, ktorými sa vyjadrujú tieto kategórie. Ťažšie je sledovať pôsobenie angličtiny na syntax prijímajúcich jazykov. Často ide o posilnenie potenciálnych alebo menej výrazných črt syntaktickej stavby určitého jazyka (v dánčine posilnenie pasívnych konštrukcií, ktoré boli predtým menej časté, rozšírenie nominálnych, neslovesných konštrukcií v publicistike, vyjadrenie času v subjektivej pozícii a i.).

Najvýraznejšie sa kontakty s angličtinou uplatňujú v lexikálnej rovine. Jestvuje viacero motívov, ktoré podmieňujú prevzatia angloamerických slov: pomenovania nových, užitočných, atraktívnych i módných predmetov, javov alebo činností (*manchester*, *jeans*, *beat*, *blues*, *jogging*, *aerobics*), ekonomickosť, úspornosť jazykového výrazu (angl. *boom* — nem. *Wirtschaftsaufschwung*; angl. *reporter* namiesto pôvodného filipínskeho slova *tagapagalita*), výraznejšie alebo presnejšie označenie anglickým slovom (anglické slová môžu slúžiť ako eufemizmy za spoločensky tabuizované slová vlastného jazyka — angl. *bird* vo filipínčine označuje mužský pohlavný orgán, angl. *flower* ženský pohlavný orgán).

V jednotlivých jazykoch sa v rôznej miere uplatňujú rozmanité spôsoby preberania slov: priame lexikálne výpožičky s tým istým významom (spomínané anglické slová *blues*, *jeans*, *boom* s fonologickou, morfológickou alebo aj grafickou adaptáciou v prijímajúcom jazyku), resp. so zúženým alebo rozšíreným významom (slovo *autorace* má v angličtine len význam „preteky automobilov“, kým v japončine pomenúva nielen preteky automobilov, ale aj motocyklov — *ootoresu*). Na pozadí kontaktov s angličtinou môže domáce slovo nadobudnúť nový význam — ide o sémantickú výpožičku (nem. slovo *feuern* nadobudlo nový význam „prepustiť, vyhodit' za práce“ na základe jedného z významov anglickej lexémy *to fire*). Častým spôsobom je aj kalkovanie anglických slov (angl. *skyscraper* „mrakodrap“, bulh. *nebestergač*) alebo slovných spojení (angl. *star wars* „hviezdne vojny“, nem. *Sternenkrieg/Krieg der Sterne*; podobne aj v iných jazykoch). Dlhšie prevzaté anglické slová sa niekedy skracujú, pričom sa vynechá niektorá z ich častí (angl. *notebook* „zápisník“ — jap. *nooto*; angl. *platform* „nástupište“ — jap. *foomu*). Do mnohých jazykov prešli akronymá utvorené z anglických slov (*NATO*, *UNESCO*, *ASEAN*, novšie *AIDS*).

Nie zriedkavým javom sú aj pseudoanglicizmy — slová vytvorené na základe analógie, resp. aj ľudovej etymológie, ktoré v samotnej angličtine nejestvujú: v ruštine *rekordsmen*, v taliančine a v iných jazykoch *recordman/rekordman* oproti angl. *record holder*. Slovo *smoking* sa používa vo viacerých európskych jazykoch (dánčina, taliančina, slovenčina a i.), hoci anglické pomenovanie je *dinner jacket*; nemecké *Dressman* „manekýn“ je v angl. *male mannequin*; jap. *goo sutoppu* („go stop“

— semafor) je v angl. *traffic signal*. Niekedy sa anglicizmy a skoršie domáce slová významovo diferencujú (nem. *Entwerfer* — *Designer*, *Schlager* — *Hit*, *Festspiel* — *Festival*).

Angličtina má vplyv aj na frekventované využívanie niektorých slovotvorných prostriedkov (tzv. polopredpôn *geo-*, *hydro-*, *bio-*, *tele-*, *eko-*), posilňuje postavenie určitých derivačných postupov a typov, ktoré boli v úzadí (napr. v swahilčine tvorenie slovies a prísloviak zo substantív: *taifa* „národ“ → *taifiša* „znárodník“, *šeira* „zákon“ → *ki-šeria* „zákonne“), uvádza novšie typy pomenovaní, ako apozíčné kompozitá v ruštine *gid-perevodčik* (angl. *guide-interpreter*), *džaz-festival* (angl. *jazz-festival*).

Recenzovaný zborník dokumentuje rozmanitosť a pestrosť vplyvu angličtiny na iné jazyky. Rôznorodý prístup autorov k témam zvyšuje jeho príťažlivosť, niekedy však neumožňuje komplexný pohľad na skúmané javy v jednotlivých jazykoch. V každom prípade však kniha prináša množstvo nových informácií, novších hodnotení i metodologických postupov a je užitočná nielen z hľadiska jazykových kontaktov s angličtinou, ale aj pre výskum jazykových kontaktov s inými jazykmi.

J. Šikra

L'ACTE FINAL D'HELSINKI (1975): *L'ANALYSE SEMIOTIQUE DANS LA RECHERCHE COMPARATIVE — LE VOCABULAIRE DES RELATIONS INTERNATIONALES*. Vienne Centre 1986. 160 s.

Zborník vznikol v rámci medzinárodného výskumného projektu *Semiotická analýza v porovnávacom výskume* v Európskom koordinačnom centre pre výskum a dokumentáciu v spoločenských vedách. Sú tu rôznorodé štúdie tak z hľadiska disciplín, ako aj z hľadiska metód, ktoré však spája spoločné úsilie objasniť zložité vzťahy medzi jazykom a skutočnosťou.

V úvodnom článku *Un projet du Centre de Vienne: Le vocabulaire des relations internationales à travers l'Acte final d'Helsinki* Ch. Villain-Gandossiová (s. 5—17) uvádza východiskový materiál projektu, ktorý tvorí slovná zásoba a text *Záverečného aktu* skúmaný v rámci medzinárodnej jazykovej situácie. Cieľom prvej etapy výskumu je vypracovanie tezauru (terminologického slovníka z oblasti medzinárodných vzťahov) s definíciami v šiestich jazykoch, druhá etapa má zahrnúť porovnávací výskum a odhalí konceptuálnu organizáciu jednotlivých jazykov, tretia etapa má odкрыť tzv. myšlienkové stereotypy, t. j. myšlienkovovo-jazykové štruktúry, ktoré sú determinované jedným kultúrno-historickým spoločenstvom s jedným systémom hodnôt a spoločným jazykom. Riešenie tejto zložitej a zaujímavej problematiky je však zatiaľ len perspektívou. V projekte sa majú využiť metódy a hľadiská takých vied, ako je sociológia, politológia, logika a teória komunikácie. Z jazykovedných metód K. Bochmann (s. 19—24) navrhuje syntézu lexikálno-sémantickej analýzy (rekonštruovanie konštantných komponentov významu) s distribučnou a sociolingvistikou analýzou (ktoré berú do úvahy kontext ako konštruktívny element významu slova).

Špecifickú metódu analýzy textu predstavuje štúdia M. Krommer-Benzovej (*Content analysis of the Helsinki Final Act*, s. 25—38): obsahová analýza v jej chápaní je prostriedok na vytvorenie stručného, konzistentného výťahu z textu (abstract), vhodného na uloženie do medzinárodných bánk údajov. Podľa určenia informácie sa môže vytvoriť deskriptívny, kritický, informatívny výťah textu alebo výťah špeciálne zameraný na isté odvetvie a pod. V obsahovej analýze autorka rozoznáva štyri stupne: 1. zameranie a určenie typu textu, 2. identifikovanie relevantnej informácie, 3. organizácia a redukcia relevantnej informácie, 4. preklad do iných jazykov a uloženie informácie.

Zo spoločensko-politického hľadiska nazerá na záverečný akt konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe F. Ricci (s. 349—53); keďže tento dokument nemá podobu zákona, nazýva ho „pravidlami dobrého správania“. — Etický rozmer textu si všima P. Facchi (s. 55—61); definuje ho ako text morálnych záväzkov a vyústenie demokratických tradícií Európy. — V sociologickom príspevku J. Bertinga (s. 63—74) sa naznačuje, že otázka práv národov sa nevyrieši,

pokým nebudú jasné kritériá na určenie národa: také znaky ako spoločné územie, jazyk, ideológia sa ukázali nedostatočnými. — V. Petioky (*Les stratégies d'approche linguistique dans les négociations*, s. 75—83) vidí adekvátne jazykové stvárnenie myšlienkového obsahu ako najzávažnejší problém prípravy politických dokumentov. Spoluprácou právnikov a sémantikov možno predísť interpretačným nedorozumeniam.

V textologickej štúdií *L'Acte Final: problèmes d'explicitation sémantique et d'interprétation* (s. 85—93) M. Metzeltin vychádza z tvrdenia, že základnou jednotkou textu je sémanticko-logická propozícia. Propozičná analýza, pozostávajúca z rekonštrukcie propozícií a určenia vzťahov medzi nimi, je tak jedným zo spôsobov sémantickej interpretácie textu. Napríklad syntagmatické spojenie *riešenie humanitárnych problémov* (3. kôš, 2. odsek) možno tlmočiť troma propozíciami: istí ľudia sú v ťažkostiach v čase t (P^1), ak budú štáty konať istým spôsobom (P^2), potom tí ľudia už nebudú v ťažkostiach v čase $t + i$ (P^3). Touto metódou autor dokazuje, že aj to, čo v texte nie je explicitne vyjadrené, je zakódované v jeho sémantickom bohatstve (jazykový systém je teda nejakým spôsobom prepojený so systémom myšlienkových operácií). Autor navrhuje skúmať aj logicko-sémantické štruktúry zakódované v slovách a hľadať vzťahy medzi propozičnými a situačnými štruktúrami.

Z iného hľadiska vychádza Ch. Schöffnerová (*Analysis of interrelationships between key-words as a means of determining their meaning in the Final Act*, s. 95—104) — na pozadí textu odrážajúceho špecifickú komunikačnú situáciu a jej ciele skúma vzájomné vzťahy kľúčových pojmov reprezentovaných slovami *mier, bezpečnosť, spravodlivosť, odzbrojenie*. Všimá si však aj iný text (z časopisu *The Economist*), z ktorého je zrejme, že *nie odzbrojenie je podmienkou mieru, ale zbrojenie*. Takéto „prevracanie pojmov“ môže mať vplyv na interpretáciu, resp. dezinterpretáciu textov, aj na samotné používanie takých slov ako *mier a bezpečnosť*.

A. Dánielová (*Actualisations du sens du radical coopér- dans la troisième corbeille de l'Acte Final, analyse structurelle*, s. 105—125) sa zamerala na skúmanie aktualizácii koreňa *coopér-* (týka sa slov *coopération* „spolupráca“ a *coopérer* „spolupracovať“). Význam vyložený v slovníkoch „účasť“ (zúčastňovať sa) na spoločnom diele“ považuje za invariantný základ významu, ten však neobsahuje kontextové, sémanticko-referenčné zložky (odkaz na agensa, paciensa, finálnosť deja), ktoré sa ukazujú až na rovine textovej organizácie. Pomocou štruktúrnej analýzy častí textu, založenej na vzťahoch prostriedok — cieľ, autorka zisťuje, ako sémanticko-referenčné zložky vstupujú do aktuálneho významu koreňa *coopér-*. Je pozoruhodné, že porovnanie aktualizácií vo francúzskom a maďarskom texte neukázalo žiadne disproporcie.

Na porovnávacom výskume buduje J. Raduová (*Comparative study of the occurrences of the terms security and détente in the English and Russian versions of the Final Act*, s. 127—141); všimá si pojmy cez slová *security/bezopasnost'* a *détente/razriadka* (v tomto prípade sa v slovenčine prekladá vlastne pojmový obsah slova „uvoľňovanie, uvoľnenie napätia“). V syntagmatickej analýze skúma postavenie a vzťahy slova (dominantnosť, závislosť), v paradigmatickej analýze zasa logicko-sémantické vzťahy s kontextom. Tieto vzťahy zakladá na vlastnostiach (bezpečnosť je cieľ konferencie, môže byť ohrozená, posilnená, rešpektovaná atď.; je spätá s mierom, odzbrojením, dôverou atď.), implikáciách (bezpečnosť predpokladá územnú celistvosť, neporušiteľnosť hraníc, rešpektovanie práv atď.; prispieva k vzájomnému porozumeniu, stabilite), inkompatibilitách (bezpečnosť je inkompatibilná s použitím sily, narušením hraníc a pod.). — Podobne aj T. Parchalínová (*L'analyse conceptuelle des termes sécurité, coopération*, s. 151—160) v rámci celkovej pojmovej analýzy pripája k syntagmatickej a paradigmatickej analýze analýzu prehovoru (hľadá vzťah pojmu k prehovoru ako celku) a porovnávaciu analýzu, ktorá má ukázať iné rozmery pojmu na základe rozličných textov (na porovnanie použila materiály z XVII. zjazdu KSSZ).

Obohatenie možnosti pojmovej analýzy o nové hľadisko predstavuje príspevok B. Tadičovej *L'analyse conceptuelle des termes détente, sécurité, coopération* (s. 143—149). Ukazuje na potrebu skúmať jednotlivé pojmy nielen v kontexte špecifickej súčasnej situácie, ale aj v rámci historicko-spoločenského vývoja. Pojem uvoľňovania napätia, ktorý sa objavil v 60. rokoch,

nemožno odtrhať od pojmu studenej vojny z 50. rokov — z hľadiska historickej perspektívy jeden vznikol negáciou druhého. Autorka podotýka, že táto negácia je v pojme obsiahnutá, hoci pri synchrónnom pohľade sa to tak nejaví. Objavovanie takejto „minulosti“ pojmov by iste mohlo prispieť k objasneniu myšlienково-языkového procesu uchopovania reality.

Zborník je dôkazom, že interdisciplinárny výskum jazyka (najmä lingvisticko-logický) obohacuje súčasnú jazykovedu o nové možnosti aj nové problémy. Okrem jazykovedného prínosu je zborník aj prínosom k pozitívnemu rozvoju medzinárodných vzťahov.

A. Anettová

UZAVRETÉ DIELO DR. ŠTEFANA PECIARA

(15. 10. 1912 — 24. 1. 1989)

Necelé štyri roky po odchode na zaslúžený odpočinok opustil naše rady PhDr. Štefan Peciar, CSc., zakladateľ organizovaného jazykovedného výskumu v Slovenskej akadémii vied, v r. 1950 — 1965 prvý riaditeľ Ústavu slovenského jazyka SAV (dnes Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV).

Školením slavista a germanista (štúdium na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe zavšíl r. 1938 doktorskou dizertáciou o metatéze likvid a klasifikácii slovanských jazykov), svojimi profesormi (M. Weingart, E. Smetánka, O. Hujer, J. Janko a i.) orientovaný na historicko-porovnávaciu metodológiu, slavistickej problematike v užšom zmysle (okrem konfrontačného štúdia slovenčiny a češtiny, čiastočne aj lužickej srbčiny) sa venoval skôr príležitostne — celý život pracoval predovšetkým v oblasti základného výskumu spisovnej slovenčiny.

Na rozdiel od svojich vrstovníkov a mladších druhov nezačínal lingvistickú dráhu výskumom nárečí, ale redaktorskou prácou počas vojnových rokov. Štúdium v Prahe, aktívna činnosť Pražského lingvistického krúžku počas jeho tamojšieho pobytu a osobná účasť na práci Bratislavského lingvistického krúžku v súhre utvárali u Š. Peciaru základ funkčného prístupu k hodnoteniu jazykových javov, ako aj k celoživotnému uplatňovaniu zreteľa na funkčné potreby spisovnej slovenčiny v našej spoločnosti. Tým si možno vysvetliť kritický postoj Š. Peciaru už od rokov 1942 — 43 k teórii a praxi jazykovej kultúry, ako ju hlásali slovenskí puristi, ale potom aj jeho neúnavnú činnosť pri budovaní marxistickej jazykovedy na Slovensku.

Odborne pripravený historicky a svetonázorovo orientovaný marxisticky Š. Peciar dal v zhode s celospoločenskými potrebami prednosť plneniu praktických úloh jazykovej a spoločenskej praxe. S kolektívom spolupracovníkov odovzdal r. 1953 slovenskej verejnosti základnú príručku jazykovej kultúry — *Pravidlá slovenského pravopisu*. Namiesto dlho prediskutovanej radikálnej reformy (odstránenie ypsilonu) sa nové pravopisné pravidlá priblížili živej výslovnosti a stali sa tak významným demokratizačným krokom v kodifikácii slovenského pravopisu. To je prvé významné dielo, do ktorého Š. Peciar uložil výsledky individuálneho bádania.

Druhým najvýznamnejším celoživotným dielom Š. Peciaru je *Slovník slovenského jazyka* (vyšiel v šiestich zväzkoch v r. 1959—1968). Pri nadšenej a neuveriteľne rýchlej práci na tomto diele sa z mladého tímu sformoval skúsený lexikografický kolektív, ktorý odvtedy pripravuje ďalšie lexikografické diela. Ostrá kritika Slovníka slovenského jazyka (najprv r. 1964 v Kultúrnom živote, potom na vedeckej konferencii) pre jeho nižšiu normatívnosť smerovala predovšetkým na hlavného redaktora. S odstupom času sa však ukazuje, že tu boli aj objektívne príčiny, a to na jednej strane vtedajšia politická situácia v oblasti česko-slovenských vzťahov, keď sa proklamovalo jednostranné zblížovanie slovenčiny s češtinou (rokovanie liblickej konferencie r. 1960 a potom bratislavskej r. 1962), na druhej strane chýbala primeraná teória spisovného jazyka. Napriek tomu Slovník slovenského jazyka je stále najbohatším prameňom poznania slovnej zásoby slovenčiny a potrvá ešte pár rokov, kým sa pripraví nový slovník stredného typu.

Kodifikačná činnosť a jej predpoklad — detailné poznanie normy súčasnej spisovnej slovenčiny — určovali nielen pracovnú metódu Š. Peciara (bohatosť materiálu, kritické hodnotenie a presné triedenie, vlastné riešenie, jasné závery), ale aj tematiku prevažnej väčšiny jeho štúdií a článkov. Zo začiatku to bola predovšetkým zvuková rovina (s praktickou orientáciou na ortoepiu a teoretickou na fonológiu slovenčiny) a morfológická rovina (najmä skúmanie variantnosti a nových javov), štylistická oblasť (štúdiá z r. 1965 o hovorových javoch v slovenčine je doteraz najrozsiahlejším spracovaním tejto problematiky), no hlavne lexikologická rovina (teória stredného výkladového slovníka, analýza predponových slovies, konfrontačné javy slovensko-české, problematika vidových korelácií a i.). Hoci sa mnohé názory Š. Peciara prijímali s výhradami (napr. otázka dvojhlasok v slovenčine, uplatňovanie rytmického zákona a i.), boli podnetné, diskusné, často až na hranici únosnej polemiky.

Nemenej významným príspevkom pre kultivovanie slovenčiny okrem pravopisných pravidiel a výkladového slovníka bola celoživotná redaktorská a redakčná činnosť Š. Peciara, uložená v tisícoch článkov, v stovkách časopisov a desiatkach monografií. Ako hlavný redaktor alebo člen redakčných rád prakticky všetkých jazykovedných časopisov (v redakčnej rade Jazykovedného časopisu bol nepretržite až do svojej smrti a v r. 1951—1954 bol aj hlavným redaktorom Jazykovedného sborníka, predchodcu nášho časopisu) s neobyčajnou vytrvalosťou a trpezlivosťou pomáhal autorom spresňovať štylizácie a formulácie pri hľadaní najprimeranejšieho vyjadrenia.

Rozsiahla a mimoriadne významná bola vedecko-organizačná činnosť Š. Peciara nielen ako riaditeľa výskumného ústavu, ale aj ako prvého predsedu bývalého Vedeckého kolégia jazykovedy SAV, predsedu Slovenskej jazykovednej spoločnosti, predsedu nezrátateľného počtu komisií. Okrem krátkeho obdobia v r. 1965—1969 mal Š. Peciár účasť v každom dôležitom jazykovednom podujatí. S politickou uvedomelosťou zastával mnohé spoločenské, odborárske a stranické funkcie.

Práca Š. Peciara vo všetkých oblastiach — výskumnej, vedecko-organizačnej, redakčnej a funkcionárskej — nesie pečať neobyčajnej svedomitosti, obdivuhodnej vytrvalosti, húževnatosti, a to bez ohľadu na vlastný čas a ambície. Hoci nie je autorom ani jednej individuálnej monografie, okrem pravidiel a slovníka je „podpísaný“ vo väčšine jazykovednej produkcie z 50. a 60. rokov. Postavenie spoločenských potrieb na prvé miesto v osobnom živote aj vo vedeckej orientácii vychádzalo z Peciarovho marxistického svetonázoru a presvedčenia, ktorému zostal verný celý život a v jeho duchu sa zasadzoval o pokrokovú orientáciu slovenskej jazykovedy. Všetko podriadil spoločenským potrebám, spoločným veciam a cieľom, ako si to žiadal v jednotlivých obdobiach často protirečivý vývin našej spoločnosti; nie náhodou je jeho poslednou bibliografickou jednotkou poznámka o slove glasnosť... Je zásluhou Š. Peciara, že dnes máme v mnohých veciach jasnejšie. Česť jeho pamiatke!

J. Bosák

ZA PROF. JOZEFOM RUŽIČKOM (12. 1. 1916 — 20. 3. 1989)

Je dobrým zvykom hľadať v životnej, ale najmä vedeckej dráhe popredných bádateľov isté výrazné medzníky a nimi vymedzené etapy, charakterizované základnými štúdiami a prácami. V plnej miere možno tento zvyk uplatniť aj pri charakterizovaní vedeckej práce prof. Jozefa Ružičku, zavŕšenej na jar tohto roku.

Prvé obdobie vo vedeckej činnosti J. Ružičku možno označiť ako obdobie všeobecnej jazykovedy a germanistiky a charakterizovať ho monografiou *Z problematiky slabiky a prozodických vlastností* (1947). Slabiku tu J. Ružička vymedzil ako skupinu hlások s vrcholmi sonórnosti, v ktorej všetky prozodické vlastnosti majú dištinkatívnu platnosť. Pripomína však, že takto chápaná fonologická slabika funguje len v takých slovách, v ktorých sú aspoň dva vrcholy sonórnosti. Z prozodic-

kých vlastností skúmal v tejto práci predovšetkým prízvuk. Na základe svojej fonologickej teórie osvetlil J. Ružička aj viaceré otázky z vývinu gótciny a starej hornej nemčiny.

Kým v prvom období svojej bádateľskej práce sa J. Ružička opieral o názory svojho učiteľa J. M. Kořinka — preto by bolo možné hovoriť aj o fonologickom období, v druhom, gramatickom období sa od neho odklonil, už aj preto, že od fonológie prešiel k morfológii a syntaxi. Základnými dielami tohto obdobia sú *Skladba neurčítka v slovenskom spisovnom jazyku* (1956), *Morfológia slovenského jazyka* (1966). Treba znova zdôrazniť, že J. Ružička bol nielen organizátorom morfológického výskumu a redaktorom kolektívnej monografie, ale predovšetkým vedúcou osobnosťou kolektívu a vo veľkom rozsahu aj spoluautorom (napísal úvod, štúdiu o morfológickom type slovenčiny a kapitolu o slovese). Svoje predstavy o morfológii a syntaxi predložil už v štúdiách s charakteristickými názvami: *Sporné otázky slovenskej morfológie* (1956) a *Základné sporné otázky slovenskej skladby* (1959) a prebojoval ich na konferenciách, ale aj v kruhu spoluautorov. Treba povedať, že ich prebojoval vehementne a s veľkou znalosťou veci. Škoda, že najmä svoje myšlienky o syntaxi nestihol realizovať v chystanej *Syntaxi slovenského jazyka*.

Nemožno v tejto súvislosti obísť ani *Slovenskú gramatiku* (1953), ktorú v spolupráci s E. Paulinym a J. Štoicom spracoval na začiatku svojho gramatického obdobia a ktorú v ďalších vydaniach sústavne dopĺňal.

Tretie obdobie vedeckej činnosti J. Ružičku možno charakterizovať prácou *Spisovná slovenčina v Československu* (1970) a označiť ako spisovné obdobie. V hlavnej práci tohto obdobia priniesol základné poznatky o všetkých stránkach, resp. rovinách spisovnej slovenčiny od r. 1918. Všetky poznatky sú doložené konkrétnym materiálom.

S týmto obratom k problematike spisovného jazyka súvisí aj príklon k problematike jazykovej kultúry. V tejto oblasti J. Ružička zdôrazňoval najmä celospoločenskú závažnosť jazykovej normy, ale neobchádzal ani spoločenské a politické aspekty jazykovej kultúry v rámci slovenského jazykového spoločenstva.

K tomuto pokusu o periodizáciu vedeckej činnosti J. Ružičku treba dodať ešte dve poznámky. Predovšetkým tú, že medzi uvedené obdobia nemožno klásť nepriestupnú hranicu. V každom z nich venoval J. Ružička veľa pozornosti aj drobnejším otázkam jazykovej praxe a štylistiky. Na túto problematiku orientoval aj svojich spolupracovníkov. O tejto orientácii svedčia aj viaceré vedecké konferencie, ale aj — a to predovšetkým — založenie časopisu *Kultúra slova* (r. 1967).

Ďalej treba pripomenúť, že uvedené tri obdobia súvisia s pracovným zadelením J. Ružičku. Vo všeobecnojazykovednom období učil na stredných školách, resp. po smrti J. M. Kořinka na Filozofickej fakulte UK, v gramatickom období bol vedúcim oddelenia spisovného jazyka v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v treťom období bol už riaditeľom ústavu (1965—1981).

Počtené vedecké konferencie, na ktorých J. Ružička pohotovo nastoľoval aktuálnu odbornú problematiku, ale aj príprava kolektívnych monografií svedčia nielen o vedeckom rozhlade, ale aj o neutíchajúcom zápale, o jeho cieľavedomosti a húževnatosti.

J. Horecký

OBSAH

Mírek Čejka: Práni jako intenzionální stav a promluvo­vý akt	10
Peter Ďurčo: Motivovanost frazeologických jednotek a typológia ekvivalentov	33
Viktor Krupa: Pojmová vzdialenosť a účinnosť metafory	3
Slovenčina v súčasnej komunikácii	105
Eva Tibenská: Kauzativne konštrukcie z hľadiska sémantickej štruktúry	21

Diskusie

Klára Buzássyová: Sociolingvistická orientácia výskumnej úlohy Slovenčina v súčasnej komunikácii	111
Juraj Dolník: Jazyk ako konkrétny systém	42
František Kočíš: Vonkajšie a vnútorné podmienky rozvoja jazyka (Prispevok do diskusie o teórii spisovného jazyka)	124
Jozef Piaček: (Seba)reflexívny sprievod výskumu jazyka	51

Rozhľady

Ján Sabol — Juraj Furdík — Slavo Ondrejovič — Milan Darovec: Gramatická syntéza súčasnej češtiny	134
Juraj Šikra: Komunikačný a sociolingvistický výskum v NDR	57

Správy a posudky

Alimpijeva, R. V.: Semantičeskaja značimost' slova i struktura leksiko-semantičeskoj grupy. N. Fabiánová	194
Babić, S.: Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. J. Horecký	187
Burica, M.: Dialektika a štruktúra. J. Horecký	88
Cruse, D. A.: Lexical semantics. J. Šikra	185
Dialektologický zborník II. M. Smatana	191
Dudok, M.: Glutinácia textu v slovenčine a srbochorvátčine. E. Bajziková	198
English in contact with other languages. J. Šikra	198
Functionalism in linguistics. J. Nekvapil	91
Grimm, H.-J.: Untersuchungen zum Artikelgebrauch im Deutschen. H. Krenčeyová	196
Konferencia o funkčnej lingvistiky a dialektiky. A. Jarošová	98
Konferencia o jazykovej komunikácii. J. Horecký	178
Kulijev, G. G.: Metafora i naučnoje poznanij B. Švihranová	182
L'Acte Final d'Helsinki (1975): L'analyse sémiotique dans la recherche comparative — le vocabulaire des relations internationales. A. Anettová	200
Montgomery, M.: An introduction to language and society. M. Bázlik	96
Na šesťdesiatku dr. Jany Dvončovej. P. Žigo	86
Päťdesiate narodeniny doc. Jána Sabola. J. Horecký	66
Reader in Czech sociolinguistics. J. Bosák	94
Seminár o plánových jazykoch. P. Žigo	101
Sidorov, J. V.: Problemy rečevoj sistemnosti. J. Dolník	180
Stepanovič, P.: A taxonomic description of the dialects of Serbs and Croats in Hungary. D. Bačíková	193
Súpis prác doc. Jána Sabola za roky 1958—1987. L. Dvonč	68
Súpis prác Jany Dvončovej za roky 1978—1988. L. Dvonč	87
Súpis prác Jána Bosáka za roky 1965—1988. L. Dvonč	167

III. medzinárodný kongres Európskej lexikografickej asociácie. P. Ďurčo	103
Uzavreté dielo dr. Štefana Peciara. J. Bosák	202
Za prof. Jozefom Ružičkom. J. Horecký	203
Životné jubileum doc. Viery Budovičovej. J. Horecký	84
Životné jubileum Jána Bosáka. K. Buzássyová	165

СОДЕРЖАНИЕ

Мирек Чейка: Желание как интенциональное состояние и речевой акт	10
Петер Дюрчо: Мотивированность фразеологических единиц и типология эквивалентов.	33
Виктор Крупа: Смысловая дистанция и действенность метафоры.	3
Словацкий язык в современной коммуникации.	105
Эва Тибенска: Каузативные конструкции с точки зрения семантической структуры	21

Дискуссия

Клара Бузашицова: Социолингвистическая ориентация научно-исследовательского проекта Словацкий язык в современной коммуникации	111
Юрай Долник: Язык как конкретная система	42
Франтишек Кочиш: Внешние и внутренние условия развития языка (К дискуссии по проблемам теории литературного языка)	124
Йозеф Пячек: (Само)рефлексивное сопроводительное осознание при языковедческих исследованиях	51

Обзор

Ян Сабол — Юрай Фурдик — Славо Ондрейович — Милан Даровец: Грамматический синтез современного чешского языка	134
Юрай Шикра: Коммуникативное и социолингвистическое исследования в ГДР	57

Сообщения и рецензии

Алимпиева, Р. В.: Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы. Н. Фабянова	194
Бабич, С.: Словообразование в хорватском литературном языке. Я. Горецки	187
Бурица, М.: Диалектика и структура. Я. Горецки	88
Крузе, Д. А.: Лексическая семантика. Ю. Шикра	185
Диалектологический сборник П. М. Сматана	191
Дудок, М.: Глютинация текста в словацком и сербохорватском языках. Э. Байзицова	198
Английский язык в контакте с другими языками. Ю. Шикра	
Функционализм в языкознании. Й. Неквапил	91
Гримм, Х.-Ю.: Исследование употребления артикля в немецком языке. Г. Кренчецова	196
Конференция Функциональная лингвистика и диалектика. А. Ярошова	98
Конференция по проблемам языковой коммуникации. Я. Горецки	178
Кулиев, Г. Г.: Метафора и научное познание. Б. Швихранова	182
Заключительный акт Хельсинки (1975): Семиотический анализ в сравнительном исследовании — словарь международных отношений. А. Анеттова	200
Монтгомери, М.: Введение и изучение языка и общества. М. Базлик	96
К шестидесятилетию д-р Яны Двончовой. П. Жиго	86
К пятидесятилетию доц. Яна Сабола. Я. Горецки	66
Антология чешской социолингвистики. Я. Босак	94
Семинар по плановым языкам. П. Жиго	101

Сидоров, Ю. В.: Проблемы речевой системности. Ю. Долник	180
Степанович, П.: Систематическое описание диалектов сербов и хорватов в Венгрии. Д. Бачикова	193
Список работ доц. Яна Сабола опубликованных в период 1958—1987 гг. Л. Двонч	68
Список работ Яны Двончовой опубликованных в период 1978—1988 гг. Л. Двонч	87
Список работ Яна Босака опубликованных в период 1965—1988 гг. Л. Двонч	167
III-ий международный конгресс Европейской лексикографической ассоциации. П. Дюрчо	103
Законченный труд д-р Штефана Пециара. Я. Босак	202
Скончался проф. Йозеф Ружичка. Я. Горецки	203
Жизненный юбилей доц. Веры Будовичовой. Я. Горецки	84
Жизненный юбилей Яна Босака. К. Бузашишова	165

CONTENT

Mirek Čejka: Wish and desire as intentional states and speech act	10
Peter Ďurčo: Motivatedness of the phraseological units and typology of its equivalents	33
Viktor Krupa: Conceptual distance and effectiveness of the metaphor	3
Slovak language in present-day communication	105
Eva Tibenská: A causative constructions from the point of view of the semantic structure	21

Discussion

Klára Buzássyová: Sociolinguistic aspects of the project Slovak language in present-day communication	111
Juraj Dolník: Language as a concrete system	42
František Kočíš: External and internal conditions of progress of language (To the discussion on the theory of standard language)	124
Jozef Piaček: Self-reflective factor of research of language	51

Review articles

Ján Sabol — Juraj Furdík — Slavo Ondrejovič — Milan Darovec: A grammatical synthesis of present-day Czech	134
Juraj Šikra: Communicative and sociolinguistic research in the GDR	57

Reports and reviews

Alimpijeva, R. V.: Semantic value of word and structure of lexical-semantic group. By N. Fabiánová	194
Babić, S.: Word-formation in the standard Croat. By J. Horecký	187
Burica, M.: Dialectic and structure. By J. Horecký	88
Cruse, D. A.: Lexical semantics. By J. Šikra	185
Dialectological papers II. By M. Smatana	191
Dudok, M.: Glutination of text in Slovak and Serbo-Croat. By E. Bajzíkova	198
English in contact with other languages. By J. Šikra	196
Functionalism in linguistics. By J. Nekvapil	91
Grimm, H.-J.: Investigation on use of article in German. By H. Krenčeyová	178
Conference Functional linguistics and dialectic. By A. Jarošová	98
Conference on the language communication. By J. Horecký	178
Kulijev, G. G.: Metaphor and scientific cognition. By B. Švihranová	182
Final act Helsinki (1975): Semiotic analysis of comparative investigation — the vocabulary of the international relations. By A. Anettová	200

Montgomery, M.: An introduction to language and society. By M. Bázlik	96
To the 60 th birthday of dr. Jana Dvončová. By P. Žigo	86
To the 50 th birthday of doc. Ján Sabol. By J. Horecký	66
Reader in Czech sociolinguistics. By J. Bosák	94
Seminary on the planned languages. By P. Žigo	101
Sidorov, J. V.: To the problems of system in language. By J. Dolník	180
Stepanovič, P.: A taxonomic description of the dialects of Serbs and Croats in Hungary. By D. Bačíková	193
Bibliography of the writings of doc. Ján Sabol for the period 1958—1987. By L. Dvonč	68
Bibliography of the writings of Jana Dvončová for the period 1978—1988. By L. Dvonč	88
Bibliography of the writings of Ján Bosák for the period 1965—1988. By L. Dvonč	167
III th international congress of the European Association for Lexicography. By P. Ďurčo	103
Closed work of dr. Štefan Peciar. By J. Bosák	202
Obituary for prof. Jozef Ružička. By J. Horecký	203
Anniversary of doc. Viera Budovičová. By J. Horecký	84
Anniversary of Ján Bosák. By K. Buzássyová	165

Кулиев, Г. Г.: Метафора и научное познание. Б. Швихранова	182
Крузе, Д. А.: Лексическая семантика. Ю. Шикра	185
Бабич, С.: Словообразование в хорватском литературном языке. Я. Горецки	187
Дудок, М.: Глютинация текста в словацком и сербохорватском языках. Э. Байзи- кова	189
Диалектологический сборник II. М. Сматана	191
Степанович, П.: Систематическое описание диалектов сербов и хорватов в Венгрии. Д. Бачикова	193
Алимпиева, Р. В.: Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы. Н. Фабианова	194
Гримм, Х. Ю.: Исследование употребления артикля в немецком языке. Г. Кренче- йова	196
Английский язык в контакте с другими языками. Ю. Шикра	198
Заключительный акт Хелсинки (1975): Семиотический анализ в сравнительном иссле- довании — словарь международных отношений. А. Анеттова	200
Законченный труд д-р Стефана Пециара. Я. Босак	202

CONTENT

Slovak language in present-day communication	105
--	-----

Discussion

Klára Buzássyová: Sociolinguistic aspects of the project Slovak language in present- -day communication	111
František Kočíš: External and internal conditions of progress of language (To the dis- -cussion on the theory of standard language)	124

Review articles

Ján Sabol — Juraj Furdík — Slavo Ondrejovič — Milan Darovec: A grammatical -synthesis of present-day Czech.	134
--	-----

Reports and reviews

Anniversary of Ján Bosák. By K. Buzássyová	165
Bibliography of the writings of Ján Bosák for the period 1965—1988. By L. Dvonč.	167
Conference on the language communication. By J. Horecký	178
Sidorov, J. V.: To the problems of system in language. By J. Dolník	180
Kulijev, G. G.: Metaphor and scientific cognition. By B. Švihranová	182
Cruse, D. A.: Lexical semantics. By J. Šikra	185
Babič, S.: Word-formation in the standard Croat. By J. Horecký	187
Dudok, M.: Glutination of text in Slovak an Serbo-Croat. By E. Bajžíková	189
Dialectological papers II. By M. Smatana	191
Stepanović, P.: A taxonomic description of the dialects of Serbs an Croats in Hungary. By D. Bačíková	193
Alimpijeva, R. V.: Semantic value of word and structure of lexical-semantic group. By N. Fabiánová	194
Grimm, H.-J.: Investigation on use of article in German. By H. Krenčeyová	196
English in contact with other languages. By J. Šikra	198
Final Act Helsinki (1975): Semiotic analysis of comparative investigation — the vocabulary of the international relations. By A. Anetová	200
Closed work of dr. Štefan Peciar. By J. Bosák	202
Obituary for prof. Jozef Ružička. By J. Horecký	203

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 40, 1989, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

Výkonný redaktor PhDr. Ján Bosák, CSc.

Tajomníčka redakcie PhDr. Katarína Hegerová

Redakčná rada:

PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., doc. PhDr. Juraj Dolník, CSc., prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., člen korešpondent SAV Ján Kačala, prof. PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc., doc. PhDr. Ābel Král, DrSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc., prof. PhDr. Jozef Mistrik, DrSc., PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc., PhDr. Ivor Ripka, CSc., doc. PhDr. Ján Sabol, CSc., doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Nálepkova 26

Technická redaktorka: Jana Jankovičová

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 3401 08, D-8000 München 34, West Germany

Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé číslo Kčs 15,—

Tlač: Slovenská polygrafia, š. p., Západoslovenské tlačiarne, z. p., závod Svornosť, Bratislava